

0-5061

AJMANSBERGER

**TENKOVSKI
R A T**

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA OSAMNAESTA

UREĐUJE ODBOR

Odgovorni urednik
pešadiski pukovnik
Milisav Perišić

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA

»VOJNO DELO«

BEOGRAD

1957

AJMANSBERGER

ODELJAK II CB JNA
INVENTARSKI BROJ 0-5069

**TENKOVSKI
RAT**

ODELJAK II
CB JNA

Naslov dela u originalu:

DER KAMPFWAGENKRIEG

von

LUDWIG RITTER VON EIMANNSBERGER
general der artillerie I. R.

Zweite, geänderte Auflage
Mit 10 Textfiguren und
3 Kartenbeilagen

*

Sa nemačkog preveo
major oklopnih jedinica

RADIMIR TURUDIĆ

Redigovao prema originalu
pukovnik oklopnih jedinica

STANISLAV PIRC

Copyright, J. F. Lehmanns Verlag,
München, Berlin, 1938

S A D R Ž A J

	Strana
Izvori — — — — —	XI
I. — U V O D	
Podela gradiva — — — — —	12
II. — TENKOVSKJE BITKE U PRVOM SVETSKOM RATU	
Razvoj borbenih načela do Kambrea — — — — —	16
Bitka u Flandriji od avgusta do novembra 1917 — — — — —	17
Kambre od 20 novembra do 6 decembra 1917 — — — — —	20
Bitka — — — — —	27
Zaključci — — — — —	36
Napadač — — — — —	36
Branilac — — — — —	40
Tenkovi u odbranbenoj bici — — — — —	44
Tenkovski vod u susretnom boju — — — — —	45
Zaključci — — — — —	49
Tenkovska bitka kod Soasona 18—25 jula 1918 — — — — —	49
Zaključci — — — — —	63
Napadač — — — — —	63
Branilac — — — — —	66
Amijen, 8 avgust 1918 — — — — —	68
Primedbe — — — — —	88
Napadač — — — — —	88
Branilac — — — — —	95
Nemačko povlačenje — — — — —	101
Primedbe — — — — —	105
III. — BILANS 1918 GODINE	
Napad tenkovskim masama — — — — —	107
Iznenadenje — — — — —	107
Neutralisanje braniočevih vatrenih sredstava — — — — —	108
Povećanje napadačevog vatreneog dejstva — — — — —	109
Sadejstvo rodova u tenkovskom napadu — — — — —	110
Organizacija odbrane — — — — —	111

	Strana
Razvijanje tenkovskog prodora preko granice dometa poziciske artiljerije — — — — — — — — — —	112
Tenkovske borbe — — — — — — — — — —	116
Gubici tenkova — — — — — — — — — —	116
Gubici u ljudstvu — — — — — — — — — —	119
Gubici u vozilima — — — — — — — — — —	120
Zaključak — — — — — — — — — —	122
IV. — ANALIZA BILANSA	
	125
Bitka kod Soasona i Remsa 27 maja — 13 juna 1918 — —	125
Primedbe — — — — — — — — — —	133
Napadna bitka na Marni i u Šampanji (od 15—17 jula 1918)	135
Primedbe — — — — — — — — — —	141
Gubici za vreme ofanziva 1918 godine — — — — —	145
Zaključci — — — — — — — — — —	147
Novi ciljevi — — — — — — — — — —	150
V. — RAZVOJ OKLOPNOG ORUŽJA POSLE RATA	
	156
Tehnički razvoj — — — — — — — — — —	157
Upotreba tenkova u boju — — — — — — — — — —	168
Iskustva iz borbi u Španiji i Istočnoj Aziji — — — — —	176
VI. — ODBRANA	
	178
Reč unapred — — — — — — — — — —	178
Pretpostavka — — — — — — — — — —	178
Rovovski rat — — — — — — — — — —	179
Odbrana — — — — — — — — — —	181
Postavljanje problema — — — — — — — — — —	181
Protivtenkovska oruđa — — — — — — — — — —	183
Konstrukcija oruđa — — — — — — — — — —	185
Pešadiski top — — — — — — — — — —	186
Laka protivtenkovska oruđa — — — — — — — — — —	190
Budući razvoj — — — — — — — — — —	192
Broj protivtenkovskih oruđa — — — — — — — — — —	194
Formacija — — — — — — — — — —	198
Borbeni poreci pešadiskih topova — — — — — — — — — —	201
Poredak u vidu »ježa« — — — — — — — — — —	204
»Trougao« — — — — — — — — — —	205
Zone — — — — — — — — — —	205

	Strana
Odnos snaga između streljačkih četa i četa pešadiskih topova — — — — —	208
Pukovi pešadiskih topova — — — — —	210
Upotreba pešadiskih topova iz rezervi — — — — —	212
Diviziska artiljerija — — — — —	213
Sredstva pasivne PT odbrane — — — — —	215
Odbranbeni položaj — — — — —	217
Elastična odbrana u Prvom svetskom ratu — — — — —	218
Protivtenkovska odbrana — — — — —	220
Organizacija odbrane — — — — —	222
Prvi ešelon. — Borbeni bataljon — — — — —	223
Drugi ešelon. — Bataljon u pripravnosti — — — — —	225
Diviziska artiljerija — — — — —	227
Treći ešelon. — »Bataljon na odmoru« — — — — —	228
Zaključak — — — — —	229
Rezerve komandovanja. A. — Za odbranu — — — — —	230
1. — Pešadiske divizije — — — — —	230
2. — Motorizovane divizije — — — — —	232
B. — Rezerve za protivudar — — — — —	234
3. — Oklopna divizija — — — — —	234
Razmatranje odbrane — — — — —	235
Napad bez tenkova, artiljeriski napad — — — — —	235
Tenkovski napadi — — — — —	237
Tenkovski napad po starom metodu — — — — —	238
Tenkovski napad po novom metodu — — — — —	238
Prilagodavanje organizacije odbrane situaciji — — — — —	240
Divizija na širokom frontu — — — — —	240
Pešadiska divizija na pozadnjim položajima — — — — —	241
Divizija na ugroženim frontovima — — — — —	241
Pešadiska divizija na pozadnjem položaju ugroženog fronta — — — — —	242
Jako utvrđen položaj — — — — —	242
Stalno utvrđenje — — — — —	243
Planinski rat — — — — —	244
Zadržavajuća odbrana — — — — —	245
Zaključak — — — — —	246
VII. — NAPAD	248
Plan za jednu savremenu tenkovsku bitku kod Amijena 8 avgusta 194... godine — — — — —	248
Postavljanje zadatka — — — — —	248
Ograničenja — — — — —	249

	Strana
Vojno-geografski opis bitačne prostorije — — — — —	249
Stari sistemi položaja iz ranijih borbi kao protivtenkovske prepreke — — — — —	250
Vremenska povezanost — — — — —	251
Ratne formacije brzih divizija — — — — —	252
Ratna formacija motorizovane divizije — — — — —	253
Ratna formacija oklopne divizije — — — — —	256
Razvoj različitih oklopnih divizija — — — — —	264
Pretpostavka za savremenu oklopnu bitku kod Amijena 8 avgusta 194... — — — — —	265
Zadatak — — — — —	266
Obostrana situacija i organizacija položaja — — — — —	266
Razrada — — — — —	269
Osnovne zamisli plana — — — — —	269
Prethodna pitanja — — — — —	270
Metod napada — — — — —	270
Magla — — — — —	271
Plan napada — — — — —	273
Prvi dan bitke — — — — —	274
Plan za proboj prvog položaja — — — — —	274
Grupisanje za napad — — — — —	274
Zemljište — — — — —	275
Artiljerija — — — — —	278
Avijacija — — — — —	279
Opis napada jedne oklopne divizije — — — — —	282
Zaključak — — — — —	288
Plan za proboj drugog položaja — — — — —	289
Južni korpus — — — — —	292
Srednji korpus — — — — —	293
Severni korpus — — — — —	293
Avijacija — — — — —	294
Tenkovske snage i brze jedinice — — — — —	297
Plan nastupanja trećeg udarnog ešelona oklopne armije — — — — —	300
Snaga i prostor — — — — —	301
Vreme — — — — —	302
Avijacija — — — — —	305
Brze divizije — — — — —	307
Situacija prvog dana bitke uveče, 8 avgusta 194... oko sunčeva zalaska (21 čas) — — — — —	310
Gubici — — — — —	313
Razvoj za bitku — — — — —	315

Posadne divizije	— — — — —	315
Artiljerija ojačanja	— — — — —	315
Brze divizije	— — — — —	316
Avijacija	— — — — —	316
Posebne mere predostrožnosti	— — — — —	318
Zaključak	— — — — —	318
Plan za sledeće dane bitke	— — — — —	319
Potrebna snaga	— — — — —	320
Avijacija	— — — — —	320
Brze divizije	— — — — —	320
Posadna armija	— — — — —	321
Oklopne armije	— — — — —	322
Kritika	— — — — —	323
Količina	— — — — —	323
Upotreba	— — — — —	324
VIII. — ZAKLJUČCI		326
Tenk	— — — — —	326
Vodenje rata	— — — — —	330

Prilog karte I, II i III u omotu na kraju knjige.

I Z V O R I

- Bruchmüller: *Die deutsche Artillerie in den Durchbruchschlachten des Weltkrieges* (Nemačka artiljerija u probojnim bitkama Svetskog rata), Mittler und Sohn, Berlin, 1922.
- Churchill, Winston: *Die Weltkrisis 1916—18. Deutsche Bearbeitung* (Svetska kriza 1916—18. Nemačka obrada), Amalthea Verlag, 1928.
- Deutsches Reichsarchiv: *Schlachten des Weltkrieges* (Nemački državni arhiv: Bitke Svetskog rata), Oldenburg i. O., Gerhard Stalling.
- Band 31: *Die Tankschlacht bei Cambrai* (Tenkovska bitka kod Kambrea), 1929.
- Band 32: *Deutsche Siege 1918* (Nemačke pobjede 1918), 1929.
- Band 33: *Wachsende Schwierigkeiten* (Rastuće teškoće), 1929.
- Band 34: *Der letzte deutsche Angriff* (Poslednji nemački napad), 1930.
- Band 35: *Schicksalswende* (Sudbonosni preokret), 1930.
- Band 36: *Die Katastrophe des 8 August 1918* (Katastrofa 8 avgusta 1918), 1930.
- Dutil: *Les Chars d'Assaut pendant la Guerre 1915—1918* (Jurišna kola za vreme rata 1914—1918), Paris, Berger—Levrault, 1919.
- Fuller: *Tanks in the Great War 1914—1918* (Tenkovi u Prvom svetskom ratu 1914—1918), London, John Murrin, 1920.
- Erinnerungen eines freimütigen Soldaten* (Uspomene jednog prostodušnog vojnika), Rowohlt Verlag, Neubearbeitung, 1937.
- Heigl: *Taschenbuch der Tanks* (Tenkovski džepni priručnik), München, J. F. Lehmanns Verlag. Neubearbeitung, 1935.
- Jones, Raren, Jcks: *The Fighting Tanks since 1916* (Tenkovi od 1916), Washington, National Service Publishing Comp., 1933.
- Volckheim: *Die deutschen Kampfswagen im Weltkriege* (Nemački tenkovi u Svetskom ratu), Berlin, E. S. Mittler und Sohn, 1937.
- Williams Ellis: *The Tank Corps* (Tenkovski korpus), 1919, London, »Country Life«.

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

(»Tenkovski rat« od Ajmansbergera)

Ova se knjiga prvi put pojavila 1936, a u dopunjenom izdanju 1938 godine. Pisac knjige je artiljeriski general Ajmansberger, iz bivše austrougarske vojske, koji je poznat i kao pisac mnogih članaka, kritika i polemika u kojima je razmatrao pitanje tenkovskih operacija. U tim svojim radovima Ajmansberger je naročito kritikovao francusku ratnu doktrinu izlažući njene nedostatke i ukazujući na nedogledne posledice koje bi nastale u slučaju njene primene.

U knjizi *Tenkovski rat* pisac ustvari izlaže nemačku ratnu doktrinu, razvijajući dalje osnovne ideje Fulnera i Lidel Harta. Ubrzo po izlasku iz štampe knjiga je prevedena i objavljena na nekoliko evropskih jezika. Pisci predgovora uz pojedine prevode ove knjige otvoreno tvrde da delo predstavlja nemačku ratnu doktrinu iz vremena pre Drugog svetskog rata iako je njen autor austrijski general u penziji, odnosno »privatno lice«, kako to kaže sâm Ajmansberger.

Razradom Fulerovih i Lidel Hartovih ideja, pored Ajmansbergera, bavio se i znatan broj drugih vojnih pisaca, među kojima se naročito isticao nemački general Guderijan, ali se ni u jednom drugom delu ove vrste ne mogu naći ubedljivije obrađeni problemi tenkovskog rata. U tome je najveća zasluga Ajmansbergera, a i vrednost ove knjige.

Za osnovu svoga dela pisac je sasvim pravilno uzeo privredni razvitak uopšte, a u prvom redu razvitak novih vrsta naoružanja. On naročito ističe da je privreda krenula putem mehanizacije i motorizacije, a rat se vodi sredstvima koja pruža privreda. Prema tome, rat je takođe krenuo putem mehanizacije i motorizacije. Ostalo je samo da se ispita u kakvim će se oblicima ta tendencija za mehanizacijom realizovati u praksi. U ovome razmatranju pisac je učinio značajan propust, jer o uticaju daljeg društvenog razvitka na način vođenja rata nije rekao ni reči. Međutim, kad su već tretirani osnovni strategijski problemi, onda je trebalo i o ovome nešto više reći, jer je ovaj problem ne samo usko povezan sa privrednim problemom nego je po svojoj važnosti za armiju vrlo značajan.

Prvi deo studije sadrži razmatranja svih bitaka Prvog svetskog rata u kojima su učestvovali tenkovi. Cilj tih razmatranja je da se uoči realna vrednost tenka kao borbenog sredstva, kao i da se otkriju oni novi taktički putevi koje zahteva upotreba toga sredstva.

»Tenk je borbena mašina, a ne utvara« . . . , konstatuje pisac, pa dalje ističe: da je vrednost borbene mašine u ratu slična vrednosti mašine u proizvodnji, da je zaostalost u mehanizaciji vojske slična zaostalosti u mehanizaciji privrede. Primena tenkova dovodi do revolucionisanja ratnih dejstava. Nove bitke moraju izgubiti pretežno artiljerijski karakter. One se moraju prilagoditi mogućnostima ovog novog borbenog sredstva. A te mogućnosti su, i u pogledu udara, a naročito u pogledu pokretljivosti, sasvim nove. One otvaraju novu eru u ratovanju, te se zbog toga mogu i moraju izvoditi po novim načelima i u celini i po pojedinim periodima. Priprema bitke, izvođenje i rezultati bitke sada mogu i moraju biti drugačiji, itd., itd.

Sve su to ispravna i tačna razmatranja. Ali se i pored svega truda za objektivnošću uočava nerealna ocena artiljerije kod ovog bivšeg artiljeriskog generala koji po-

staje isuviše vatreni tenkista. Sem toga, problem snabdevanja nije dovoljno obrađen. Obađeno je skoro isključivo snabdevanje municijom, i to samo u pripremnom periodu operacija.

Međutim, poznato je da su mogućnosti snabdevanja u Prvom svetskom ratu, bazirane pretežno na konjskim zapregama, bile u velikom neskladu sa često i milionskim masama koje su učestvovala u pojedinim bitkama. Ove mogućnosti su tačno određivale dubinu udaljenja od baze za snabdevanje. Korišćenje mesnih sredstava nije moglo takoreći ni doći u obzir. Štaviše, pisac nije ukazao na to da baš u toj činjenici i leži jedan od glavnih uzroka mnogih neuspešnih napadnih operacija, naročito onda kada je problem proboja odbrane već bio rešen.

Isto tako, trebalo je ispitati razvoj artiljeriskog snabdevanja, i to uporedo sa ispitivanjem motorizacije i mehanizacije artiljeriskih oruđa, kao i mehanizaciju sredstava veze, čime bi se dobio tačniji odgovor na jedno od glavnih pitanja razmimoilaženja pojedinih doktrina između dva prošla rata. Tako bi se moglo konstatovati da je i top postao borbena mašina novih kvaliteta.

Drugi deo knjige ispunjen je razmatranjima tehničkog i taktičkog razvitka tenkovskog napada i protivtenkovske odbrane, i on zaista ne zahteva nikakav komentar. Može se posebno konstatovati da je ovakav način razmatranja veoma poučan i koristan, i da se može primeniti i u proučavanju iskustava iz Drugog svetskog rata.

Ostali deo knjige pretstavlja najinteresantniji piščev pokušaj da na osnovu dotadašnjeg tehničkog i taktičkog napretka rekonstruiše i prikaže bitku kod Amijena iz 1918, tj. kako bi se ona odigrala sa novim sredstvima i po novim gledištima, naprimer 194... godine. Ova teoriska praksa imala je za cilj da utvrdi približno moguće rezultate i posluži kao prvi stepen korisne provere teoriskih načela u čemu je pisac takođe potpuno uspeo.

Pa, ipak, može se neko upitati da li je još i danas štampanje jedne ovakve knjige opravdano. Pitanje je do-

nekle umesno, tim više što se moraju imati u vidu znatne promene koje su se u vođenju tenkovskog rata desile u vremenu od pojave knjige do danas. Otuda je razumljiva i činjenica da su zastarele mnoge postavke iznete u ovoj knjizi. No, ovo delo ima veliki značaj ne samo za proučavanje vojne misli između dva svetska rata nego i za shvaćanje operativne veštine, odnosno njenog razvoja, u toku Drugog svetskog rata. A iskustva Drugog svetskog rata moraju služiti kao polazna baza za izgradnju veštine ratovanja u budućnosti.

Bilo da se radi o evoluciji bilo o revoluciji u razvitku ratne veštine, kad je reč o pitanjima tenkovskog rata, metod upotrebe tenkova, koji Ajmansberger tretira u ovom delu, ne gubi ništa od svog značaja. Jer se, kao što je poznato, ne može stvoriti ništa novo ako se dobro ne upozna ono što je ranije bilo, niti se bez poznavanja onoga što je bilo može shvatiti, odnosno razumeti ono što kao novo tek dolazi.

Tenkovske jedinice su vrlo mlad rod vojske. One su plod epohe motorizacije u razvitku privrede. Sama ideja o njihovom stvaranju rezultat je stabilizacije frontova u Prvom svetskom ratu, a njeno ostvarenje omogućio je postignuti stepen privrednog razvitka. Mada su tenkovi još u Prvom svetskom ratu izmenili tok pojedinih operacija, oni ipak nisu znatnije uticali na njihove rezultate. Smatra se da je to posledica relativno ograničenih borbenih mogućnosti tadašnjih tenkova, što je svakako imalo bitnog uticaja. Ali, dalje tehničko usavršavanje tenkova posle Prvog svetskog rata, naročito u pogledu povećanja njihovog prečnika dejstva, povećanja udobnosti posade za vreme vožnje i dejstva, kao i uvođenje radiosredstava, uklonilo je sumnju u praktično ostvarenje plana za upotrebu krupnih oklopnih masa, kako za proboj taktičke dubine odbrane, tako i za dejstvo u operativnoj i strategskoj dubini sa ciljem izolovanog tučenja pojedinih neprijateljskih ešelona. Ostalo je još da se utvrdi njihova operativna celishodnost i realnost u odnosu na ostale na-

pretke ratne tehnike i u vezi s tim kakav će tok i izgled imati buduće ratne operacije. Opravdana težnja da se operacijama i uopšte načinu ratovanja dâ veća pokretljivost nametala je potrebu da se ispita šta novopojavljena borbena sredstva — tenkovi i avijacija — s obzirom na relativno brz razvitak u odnosu na ostale rodove vojske, mogu učiniti u budućnosti.

Usled toga je period između dva prošla rata bio vrlo bogat raspravama takve vrste. Mišljenja su bila podeljena kako u okviru pojedinih armija, tako i među pojedinim armijama, odnosno vladama. Između raznih gledišta vlade su usvajale ono koje im je najviše konveniralo za ostvarenje sopstvenih političkih ciljeva. U toj činjenici treba tražiti osnove pojedinih vojnih doktrina. Francuska politika, naprimer, bila je upravljena na to da očuva postojeće stanje stvari. Pošto nisu postojale realne mogućnosti da se to ostvari ofanzivom protiv Nemačke, prihvaćena je strategiska defanziva. Međutim, u obradi problema strategiske defanzive očevidno je subjektivni momenat uticao na to da se došlo do zaključka da defanzivne operacije imaju znatna preimućstva nad ofanzivnim operacijama, i to naročito zbog uloge vatrene moći koja je imala odlučan značaj u Prvom svetskom ratu. Uloga tenkova i avijacije bila je potcenjena. Tenkovi su smatrani kao rod koji je jedino u stanju da dejstvuje u neposrednom sadejstvu sa pešadijom. Samostalni operativni zadaci nisu se mogli dodeljivati tenkovskim snagama pa je, prema tome, otpala i potreba da se tenkovi organizuju u veće oklopne jedinice — armije ili korpuse, pa čak i divizije. Formiranju oklopnih divizija u francuskoj vojsci se pristupilo neposredno pred sâm rat, i to više usled snažnih protesta u samoj vojsci, te njihovo formiranje nije označavalo nikakav prelaz na nove operativne, a još manje na nove strategiske koncepcije.

Kod Nemaca se ovo pitanje postavljalo sasvim drukčije. Nemačka politika je imala za cilj da izmeni postojeće stanje stvari. Rat je bio jedino sredstvo da se to postigne.

Međutim, s obzirom na ekonomski potencijal i strategijski položaj zemlje, Nemačka je mogla računati na uspeh u ratu samo ako bi njegov razvoj bio brz i sa odlučnim rezultatima. Otuda je razumljivo što su Nemci bili upućeni na razvijanje kulta strategijske ofanzive, i to strategijske ofanzive sa što kraćim rokom trajanja. Sasvim prirodno, proučavanja su orijentisana na to da se ispitaju mogućnosti koje u tom smislu pružaju tenkovi i avijacija. Kada su Nemci pristupili ovom zadatku, osnovne ideje već su bile formulisane. Tenkovsku ideju formulisali su Fuller i Lidel Hart, a avioideju (naročito u strategiskom smislu) Duet, ali Nemci nisu pošli za Duetom.

Da bi se rat završio što brže, trebalo je ispitati da li je moguće upotrebom novih sredstava za što kraće vreme razbiti neprijateljske snage raspoređene u operativne ešelone, a zatim, bez većeg zastoja, i snage strategijske rezerve, i tako za najkraće vreme završiti rat. Pri ispitivanju ovih mogućnosti osnovni problem je bio pitanje *tempa* proboja, a ne proboja uopšte, pošto je proboj već bio postignut i u operacijama 1918 godine. Rezultati ispitivanja su pokazali da je odgovor na ovo pitanje pozitivan, što se potvrdilo i u Drugom svetskom ratu.

Pošto se smatralo da će strategijske rezerve biti sastavljene uglavnom od tenkovskih i motorizovanih snaga, to se pretpostavljalo da će i sudar strategijskih rezervi nositi u najvećoj meri obeležje tenkovske bitke. Pošto po prirodi stvari tenkovski boj traje kratko vreme i odluka pada brzo, to se smatralo da će se to isto desiti i u sudaru strategijskih rezervi. Pobeđena strana će usled toga pretrpeti takav udar kakav neće biti u mogućnosti da parališe u potrebnom vremenu pomoću ljudske i industrijske permanentne mobilizacije. Usled svega toga rat postaje vrlo kratak, odnosno postaje »munjeviti rat«. S druge strane, Francuzi su ostali na strategijskoj doktrini napada novim sredstvima u duhu operacija iz Prvog svetskog rata. Stoga je francuska strategija bila daleko ispod nemačke strategije.

Po sovjetskoj vojnoj doktrini prihvaćena je strategija uzastopnih udara. U operativnom pogledu prihvaćena je teorija takozvane *sintetične* taktike koja stvarno predstavlja sintezu nemačkih i francuskih gledišta, tj. prihvata se nemačko gledište o značaju i ulozi tenkova i avijacije, ali se prihvata i francusko gledište o značaju i ulozi artiljerije kao glavnog nosioca vatrene moći.

Drugi svetski rat je pokazao da su velika pokretljivost i brzi udari postali stvarnost. U tom pogledu izlaganja Ajmansbergera, čak i u detaljima, liče na proročanstvo. Ali osnovna slabost nemačke ratne doktrine, oličena i u ovoj knjizi, ogleda se naročito u potcenjivanju narasle vatrene moći i u nedovoljno tačnoj pretstavi o sudaru strategiskih rezervi.

Što se tiče vatrene moći, ne treba smatrati da su Nemci potcenili i značaj protivtenkovske odbrane, naročito protivtenkovske artiljerije. Čitaoci će i u ovom delu videti izvanredno realnu ocenu jačine protivtenkovske odbrane koju iznosi Ajmansberger. Ali je potcenjen značaj vatrene moći ostale artiljerije. Ajmansbergerov zaključak o nerentabilnosti artiljerije kao roda vojske dobio je potvrdu u operacijama protiv Poljske. U ratu sa Sovjetskim Savezom, međutim, Nemci su docnije uvideli svoju grešku i pokušali su da situaciju ublaže. U ovom smislu su krajem rata formirane čak i 4 artiljerijske divizije, ali su usled nedostatka artiljerije u operativnim jedinicama uskoro morale biti rasformirane. Jednom rečju, bilo je kasno da se ispravlja učinjena greška. Artiljerijskom preimućstvu Crvene armije, kao i njenoj nadmoćnosti uopšte, Nemci nisu mogli da se suprotstave.

Zbog svega toga potrebno je da se rezultati sudara strategiskih rezervi u toku Drugog svetskog rata posebno izuče da bi se utvrdilo u kojoj su meri oni posledica objektivnog razvitka ili pak specifičnosti jedne situacije kakva je postojala u prvoj polovini prošlog rata. Razvoj druge polovine prošlog rata očevidno ide tome u prilog. Razmišljanja među pojedinim doktrinama praktično su se

svela uglavnom na pitanje karaktera sudara strategijskih rezervi, te je to pitanje i bilo čvorni vojno-naučni problem između dva svetska rata. Ovaj problem nije dovoljno obrađen u posleratnoj literaturi. Međutim, sadašnje stanje naročito nameće potrebu za studijom toga problema.

Što se tiče nemačke defanzive, izgleda da je ona bliža objektivnoj stvarnosti savremenog razvitka nego što je to bio slučaj kada su se protivnici Nemačke nalazili u defanzivi. Iako znatno superiorniji, kako u snagama tako i u sredstvima, Saveznici su bili primorani na čitav niz uzastopnih udara dok nisu, najzad, bacili Nemce na kolena.

*

Neosporno je da je za sve starešine od velikog značaja da upoznaju istoriju razvoja ovog novog roda vojske. Ova potreba posebno je potencirana činjenicom da je naše nacionalno iskustvo u tenkovskom pogledu dosta ograničeno i vrlo specifično.

Činjenica da smo, naročito u završnom periodu rata, sa malim tenkovskim snagama postizali velike rezultate, i to na brdovitom i planinskom zemljištu, posebno nas potstiče kako na analizu toga iskustva tako i na poklanjanje velike pažnje tenkovskom problemu.

Naše iskustvo je sasvim sigurno oborilo jednu od važnih postavki ratne doktrine bivše vojske, naime da tenkovi na našem terenu ne mogu doći do jačeg izražaja.

Ovakva postavka je, pored ostalih mnogih faktora, naučno i praktično demobilisala starešinski kadar bivše vojske prema ovom čvornom pitanju tadašnjeg načina ratovanja. Šestoaprilski rat (ukoliko se sa vojničke tačke gledišta uopšte može nazvati ratom) potvrdio je i tu zabludu.

Nikoga nisu odbranile same planine (i ostali pasivni elementi), već ljudska i materijalna energija, tj. aktivni elementi — aktivna snaga. Mi smo iskusili u ratu da planine mogu biti i dobar saveznik i vrlo žestok neprijatelj

To isto se odnosi i na naše neprijatelje u prošlom ratu, jer uticaj ne zavisi samo od apsolutne vrednosti zemljišta, već od načina kako se ono koristi i sposobnosti da se ono pravilno koristi, kao i od sredstava kojima se raspolaže.

Promene ratovanja, koje je usloвила atomska era, zahtevaju slične studije po svim problemima posmatranim iz aspekta budućnosti.

Savremeni razvitak društva, privrede (automatizacija i atomska energija), a posebno razvitak novih moćnih borbenih sredstava, kao i preobražavanje starih u nov kvalitet, u skladu sa novom erom — sve to zahteva krupne promene u načinu ratovanja. Nikada u istoriji vojna nauka nije bila stavljena pred tako ogromne i složene probleme.

Stoga ova knjiga može poslužiti kao pouzdana osnova za dalju studiju savremenog tenkovskog problema.

General-potpukovnik
Radivoje Jovanović

I. — UVOD

Prvi svetski rat, kao i svi oni koji su mu prethodili, ostavio je za sobom niz veoma ozbiljnih pitanja o budućem vođenju rata.

Čini mi se da su to, uglavnom, ova tri pitanja:

— pitanje mehanizacije, odnosno pitanje da li će oklopljeno motorno vozilo na točkovima ili gusenicama i u kom stepenu biti u stanju da izmeni karakter vođenja budućeg rata;

— pitanje avijacije za koju sve veći broj merodavnih ličnosti tvrdi da će rešiti rat još pre nego što kopnene i pomorske snage budu spremne za borbu;

— pitanje privredne mobilizacije, koja postaje sve teža ukoliko se potpunije izvodi, jer njene osnovne postavke prete da u ratnom periodu sruše čitavu strukturu sadašnjeg privrednog sistema.

Ovo delo će razmatrati samo problem *tenkovskog rata*, ali, pošto su sva ova tri pitanja međusobno povezana, smatraćemo da su ona druga dva već povoljno rešena.

1) Smatraćemo da epoha »čoveka-ptice« još nije nastupila, da general Duet (Douhet), bar zasada, još nije u pravu, i da dejstvo obostranih protivničkih vazdušnih flota u početku rata, verovatno, neće biti u stanju da jednu od ratujućih strana prisili na mir.

2) Smatraćemo da će ekonomsko vođenje rata prethodno biti onako pripremljeno kako to danas čine sve nezavisne države, a da će potpuno beskompromisno iskorišćenje privrede biti sprovedeno tek u toku samog rata.

Ostaje još jedno pitanje: da, možda, nije suvišno, ili čak nekulturno, baviti se problemima rata danas, kada je večni mir tako blizu?

Priroda, u isto vreme uzvišena i strašna, još nije obustavila borbu živih bića za opstanak, a čovek, čija je shvaćanja rat takođe izvitoperio, pod pojmom »mir« podrazumeva razne stvari.

Jedni smatraju da je mir dobrodošao da učvrsti tekovine borbe; drugi, doduše, uzvikuju: »Nikad više rata!«, ali uporno prećutkuju nastavak: »Samo još jedan, veliki, oslobodilački, poslednji rat, posle koga će nastupiti zlatno doba!«; treći, opet, u sadašnjem stanju vide samo okove koji ih stežu.

Dakle, sve je u svetu pošlo nagore, zategnutost je porasla, a zlatno doba je dalje nego ikada ranije!

Mi živimo u gvozdeno doba i onaj ko ne želi ili nije u stanju da se brani, moraće da propadne, bio to pojedinac ili čitavi narodi.

Prema tome, o vođenju budućeg rata ne samo da se može, nego se mora razmišljati. To zahteva nagon za samoodržanjem.

Podela gradiva

U pogledu iskorišćenja motornog vozila u ratne svrhe obično se razlikuju dva vida:

motorizacija, koja obuhvata upotrebu svih vrsta motornih vozila za transportovanje trupa ili ratnog materijala, i

mehanizacija, koja, pored transportnih, obuhvata još i motorna vozila za vođenje borbe, manje ili više sposobna za savlađivanje zemljišta van puteva, oklopljena i naoružana.

Nijedan čovek sadašnjice nije mogao da predvidi preokret koji je nastupio posle završetka rata, kako u životu pojedinaca tako i u životu zajednice, zbog masovnog uvo-

đenja motornih vozila. Najveći deo putničkog i teretnog saobraćaja na kratkim relacijama, izuzev suviše teških tereta, opet se vratio na puteve, čime je saobraćaj iz osnova izmenjen. Osim toga, motorizovana je industrija, pa čak i jedan deo poljoprivrede.

Vojna uprava, naročito u početku rata, crpe sredstva isključivo iz sopstvene privrede, te je prinuđena da se prilagodi onome čime raspolaže.

Iz toga potpuno jasno proizlazi da će ubuduće sve vojske sve više upotrebljavati motorna vozila, što znači da je uvođenje motorizacije nesumnjivo.

Stoga će se ovo proučavanje u drugom stepenu ograničiti na iskorišćavanje borbenih vozila — na mehanizaciju.

Ako se želi oceniti uloga tenkova u budućim ratovima, onda je neophodno da se prethodno podrobno razmotre događaji u prošlosti.

Tenkovske napade u velikom obimu izvodili su isključivo Britanci i Francuzi protiv nemačke vojske na Zapadnom frontu. Zbog toga će u ovom razmatranju jedino i biti govora o borbama na Zapadnom frontu.

Mišljenja o značaju oklopnih vozila za vođenje rata još se umnogome razmimoilaze, pa čak izgleda da se o njihovim borbenim ulogama danas više raspravlja nego na kraju rata.

Možda bi se razjašnjenje najoprečnijih mišljenja moglo dobiti odgovorom na jedno pitanje: da li su britanske i francuske tenkovske jedinice u Prvom svetskom ratu bile samo strašila koja su bila u stanju da dejstvuju jedino protiv smrtno pogođene nemačke vojske, ili su one bile moćne borbene mašine, vesnici jednog novog načina vođenja rata, čiji će dalji razvoj budućnost morati da donese.

Što je razmatranje ovoga pitanja danas uopšte moguće jednom privatnom licu, zasluga je Nemačkog državnog arhiva i rano preminulog austriskog tehničkog majora dr Frica Hajgla (Heigl).

Državni arhiv je u svojim pojedinačnim prikazima *Bitke Svetskog rata*,¹⁾ završenim pre 8 godina, iscrpno prikazao i sve velike bojeve u kojima je protivnik upotrebio tenkove. Ovi opisi su naročito korisni kada obilatim prilozima izvoda iz dnevnika i drugih prikaza učesnika u ratu upoznaju čitaoca sa borbenim duhom onog vremena.

Hajgl je autor *Tenkovskog džepnog priručnika*²⁾, izdatog 1926, 1927 i 1930, koji je 1935 godine nanovo prerađen. Ovi priručnici pružaju potpunu i tačnu sliku razvoja tenkova i oklopnih automobila u svima državama do tog vremena, a sem toga, ukazuju na gledišta o njihovoj upotrebi i na odbranu od njih.

Uopšte uzevši, da bih izbegao suvišnu opširnost, moram pretpostaviti da su čitaocu poznate ove bitke, kao i da ima pregled raznih tipova tenkova, kako ih je dao Hajgl.

Podaci o bitkama crpeni su iz radova Državnog arhiva, *Bitke Svetskog rata*, sveske 31—36, koji su u pogledu upotrebe tenkova dopunjeni engleskim i francuskim piscima.

Borbeni događaji opisani su uopšte, samo utoliko, ukoliko su piscu izgledali korisni da iz njih izvede svoje zaključke. Zaključci su izvođeni nezavisno od prikaza i za njih snosi odgovornost sâm pisac.

Posle razmatranja tenkovskih bitaka Prvog svetskog rata, iz njih će se izvući zaključci, a zatim ispitati da li veliki napadi, kao onaj na Šmen de Dam, ipak obećavaju više uspeha. Time bi se završilo tretiranje onoga što je bilo u prošlosti.

Posle toga će se izneti današnja gledišta o upotrebi tenkova, ukoliko su poznata, kao i tehnički razvoj oruđa do današnjeg vremena.

U sledećem poglavlju će se ispitati koja su protiv-sredstva potrebna, kako bi ih trebalo uključiti u sistem

¹⁾ *Schlachten des Weltkrieges.* — Prim. red.

²⁾ *Taschenbuch der Tanks.* — Prim. red.

odbrane, kao i koje su izmene u načelima za vođenje odbrane postale nužne.

Na kraju će se pokušati da se na osnovu toga prikaže jedan savremeni napad velikih razmera, u kome će se izložiti plan za jednu savremenu tenkovsku bitku kod Amijena.

Delo se završava kratkim zaključkom.

Pisac se trudio da u svima poglavljima jasno izloži gledišta. On ne smatra da je lično uvek u pravu kad određeno govori, ali je uveren da će se time izbeći nesporezumi i olakšati kritika.

Slabost dela je, pre svega, u tome što pisac nema nikakvog ličnog iskustva u pogledu tenkova. No, ovaj nedostatak imaju i mnogi drugi Nemci.

II. — TENKOVSKÉ BITKE U PRVOM SVETSKOM RATU

Razvoj borbenih načela do Kambrea

Tek posle jednog ljudskog veka od njegove pojave, u prvim sudarima Prvog svetskog rata, shvatili su borci šta znači brzometno oružje. Uskoro posle toga uvidela su i mitraljeska odeljenja, koja to dotada nisu znala, da ona nisu vid artiljerije već vrlo važan deo pešadije, uz koju su se borila u tesnom sadejstvu i čije su dejstvo mnogostruko pojačavala.

Vatra brzometnog i automatskog oružja je u najkraćem vremenu uništavala svakog nezaštićenog borca. Ovo saznanje je svakako moralo da bude skupo plaćeno. Obučena pešadija zaraćenih strana skoro potpuno je iščezla u masovnim grobnicama i bolnicama, još ujesen 1914 godine.

Front je utonuo u rovove ispred kojih su, kao zaštita od iznenađenja, postavljene prepreke od bodljikave žice. Napadač je bio prinuđen da pre polaska u napad prethodno svojom artiljeriskom vatrom ukloni prepreke, što je onemogućavalo svako iznenađenje, a braniocu dozvoljavalo preduzimanje odgovarajućih protivmera. Za odbijanje napadača, koji je nadirao u masama iz svojih rovova na bliskom otstojanju, odbrana je zahtevala oružje koje će biti u stanju da razvije maksimalnu brzinu gađanja na malom prostoru. Razne vrste mitraljeza sve više su postajale glavno vatreno oružje pešadije, koje je celom ovom ratu utisnulo svoj žig.

Rov je uskoro pretvoren u utvrđeni prostor, napadačeva artiljerija je ostala bez ciljeva i za uništenje skrivenih oruđa primorana da čitav taj utvrđeni prostor preorava svojim granatama. Za to joj je trebalo vremena, mnogo vremena i masiranje velikog broja baterija, pretežno srednjeg kalibra, koje su deystvovale ubacnim ili vertikalnim putanjama.

Artiljerija se sve više uvećava u vojsci, tako da najzad skoro polovinu vojnika čine artiljerci. Stoga su mnogi skloni da Prvi svetski rat označe kao doba cvetanja artiljerije. Ja smatram da je takvo shvatanje pogrešno. Broj baterija morao se sve više povećavati zbog toga što je deystvo artiljerije naglo opadalo. Ovde mislim na taktičko, a ne na moguće materijalno deystvo.

Rat se otegao i prešao u rovovski. Cilj borbe, koja se sastojala u frontalnom napadu, isključivo se sveo na uništenje što većeg broja neprijateljskih vojnika.

Bitka u Flandriji od avgusta do novembra 1917

Ova bitka pretstavlja prekretnicu u načinu vođenja rata od strane Saveznika na Zapadnom frontu i zbog toga je treba ukratko razmotriti. Ona je bila poslednji napad velikih razmera protiv nemačkog fronta, koji je izveden po dotadašnjim metodama; ona je bila izraziti primer višemesečnog ogorčenog klanja, koje nije dovelo ni do kakve odluke. Neposredno iza nje usledila je bitka kod Kambrea.

Nemački položaji pred Iprom protezali su se najvećim delom kroz oblast izloženu poplavama, koja je, zahvaljujući samo brižljivo izgrađenom sistemu kanala, ostala nepotopljena. Položaji su bili solidno izgrađeni, ukoliko je to priroda zemljišta dozvoljavala. Mitraljci su bili postavljeni na dobro maskiranim betonskim potporama i obrazovali su kičmu odbrane. Rovova nije bilo, jer bi se odmah napunili vodom.

Britanskom napadu prethodila je 24-dnevna artiljerijska priprema. Za prvih 8 dana trebalo je da bude uništena nemačka artiljerija, koja je bila masirana na putevima u nasipu, a za narednih 16 dana imalo se izvršiti rušenje svih fortifikacijskih objekata i prilaznih puteva.

Kiša granata pretvorila je zemljište opet u blato kakvo je i ranije bilo, dok je mali broj nasutih puteva teško oštećen.

31 jula, u 4.50 časova, 5 britanska armija prešla je u napad sa 7 divizija u prvom ešelonu i do kasno popodne prodrla oko 3 km u dubinu nemačkih položaja. Posle toga usledili su žestoki nemački protivnapadi, kojima je na kraju uspelo da odbace Britance oko 1,5 km unazad. Iako je od ovoga dana neprekidno, s obe strane vođena pešadiska borba u manjem obimu, ali sa krajnjom ogorčenošću i žilavošću, sledeći napad velikih razmera mogao je biti preduzet tek posle 2 nedelje — 16 avgusta. Besputnost, prouzrokovana nečuvenim blatom, i potreba za privlačenjem artiljerije nametnule su ovaj prekid.

Kada je u novembru bitka bila ugušena u krvi i blatu, Britanci su na frontu od 14 km bili prodrli oko 9 km u dubinu. Ovaj dobitak u zemljištu, koji nije doveo ni do kakve odluke, stajao je napadača oko 400.000, a branioca oko 240.000 ljudi.

Napori boraca, prema potresnim opisima učesnika, bili su sa obe strane natčovečanski.

Britanski napad imao je, besumnje, pravilnu osnovnu strategisku zamisao, što se jasno vidi iz ratnog dnevnika maršala Hega (Haig), koji je objavio Daf Kuper (Duff Cooper).

U rano proleće 1917 godine uspeh nemačkih podmornica, koje su potopile svaki četvrti britanski brod, izazivao je sve veće uznemirenje u Engleskoj. Komandant britanske flote Dželiko (Jellicoe) označio je još tada situaciju kao beznadežnu.

Krajem juna 1917, u saopštenju Hegu, Dželiko je bio još jasniji: »Ako britanska vojska ne bude u stanju da

zauzme belgisku obalu, britanska flota više neće moći da drži Kanal i rat je izgubljen«.

S tim u vezi jasno je da je Heg nameravao da zauzme belgisku obalu do Holandije.

Drugi razlog za bitku bila je nužnost da se britanska vojska postavi ispred francuske, u kojoj su posle Nivelovih napada izbile ozbiljne pobune.

Mogućnost da dođe do rasula francuske vojske prisilila je Hega da nastavi napad u Flandriji, piše on u svom dnevniku.

Razlozi za napad bili su zaista ozbiljni, ali način na koji je ova odluka taktički bila sprovedena jasno pokazuje bespomoćnost tadašnje tehnike napada Saveznika. Frontalni napad, preduzet posle višenedelnog bombardovanja, doveo je do neznatnog pomeranja napred, a potom se moralo stati dok se ne završi premeštanje artiljerije; zatim se opet vršio jedan skok itd. Čak ni tako skroman cilj — da se neprijatelj tuče, a njegove rezerve istroše — nije se mogao postići, iako su napadačevi gubici bili skoro dvostruki.

Počev od 15 septembra 1916, dana bitke na Somi, Britanci i Francuzi su u svima borbama na Zapadnom frontu upotrebljavali tenkove, i to u početku u malom broju, a docnije u većem, ali nikada masovno. U bici u Flandriji, naprimer, već je bilo angažovano 216 tenkova. Od njih se najveći deo zaglibio u blatu, dok je izvestan broj uspešno potpomagao pešadiju pri zauzimanju nemačkih betonskih blokhauza. Ova nova borbena vozila još se nigde nisu bila naročito istakla, te ni mišljenje o njihovoj borbenoj vrednosti nije bilo bogzna kako visoko ni na jednoj zaraćenoj strani.

Utoliko pre je iznenađujuće što je komandant 3 britanske armije, general Bing, konjički oficir, preuzeo odgovornost da preduzme napad po potpuno novim pravilima — metodom tenkovske bitke.

Predistorija ove bitke, kako je Fuller (Fuller) iznosi, razjašnjava mnoge stvari o tome.

Potom je britanski oklopni korpus planirao tamo jedan pravilan rejđ, za koji je dobijena saglasnost i generala Binga. Po ovom planu trebalo je da tenkovi masovnim napadom i iznenada prodru u dubinu nemačkog položaja, a zatim je konjica trebala da zarobi posadu, posle čega bi se tenkovi povukli. U ovom poduhvatu sve je bilo sračunato na iznenađenje i brzinu: sve je moralo biti izvedeno za nekoliko časova.

Britanska Vrhovna komanda konačno je ovaj plan preinačila u plan jedne bitke, ne obezbeđivši za to potrebna sredstva.

Kambre od 20 novembra do 6 decembra 1917

(Prilog: karta I, skica 1 i 2)

Flandriski pakao brzo je istrošio angažovane trupe. One su potom izvučene odatle i upotrebljene na jednom mirnom delu fronta, gde je trebalo da se oporave i obuču popunjeno ljudstvo. Takav jedan mirni deo fronta, »sanatorijum«, bili su i položaji ispred Kambrea. Njegovu okolinu čini ravno zemljište sa visinskim razlikama ispod 100 m, vrlo kultivisano i sa mnogo naselja. Zemljišna pokrivenost rastinjem bila je mala; samo ispred fronta prostirala se neprekidna šuma. Položaji na koje su se Nemci dobrovoljno povukli u martu 1917 bili su deo »Sigfridove linije«; oni su bili potpuno uređeni.

Prema neprijatelju su ovi položaji počinjali sa pretstražnim rovom, ispred koga je bila postavljena jaka žična prepreka. Zona pretpolja, duboka oko 1.000 m do prvog rova imala je mnogobrojna otporna gnezda opasana žicom. Prvi rov glavnog položaja bio je širok preko 3 m, sa prednje strane bio je zaštićen jakom preprekom i imao odlična odbranbena postrojenja sa dobrim poljem dejstva, a pored toga i mnogobrojna sigurna skloništa. Na otstojanju od 200—300 m iza prvog rova bio je drugi, slično uređen kao i prvi. On je isto tako bio zaštićen neprekid-

nom preprekom. Svaki red prepreka imao je dubinu oko 30 m. Mnoge saobraćajnice omogućavale su prikriven saobraćaj iz jednog rova u drugi. Ceo ovaj napred opisani sistem odbrane sačinjavao je prvi položaj.

Oko 2 km pozadi ovoga položaja nalazio se međupoložaj. I on je imao dva rova sa preprekom ispred svakog od njih, ali još nije bio potpuno izgrađen. Od međupoložaja prema prvom položaju vodilo je nekoliko puteva za prikriveno kretanje.

Između Avrenkura i La Vakerija — oba mesta isključno — nalazila se 54 pešadiska divizija na položaju širokom oko 9 km (sk. 2).

Njena tri puka bila su raspoređena jedan pored drugog, sa po dva bataljona na položaju, a trećim pozadi u rezervi. Za vreme zatišja bio je posednut samo prvi položaj, a ne i međupoložaj. Na jedan bataljon na položaju dolazilo je oko 1,5 km fronta po širini i isto toliko po dubini.

Diviziska artiljerija — 14 baterija, među kojima je bilo i zaplenjenih topova, svega oko 50 oruđa — nalazila se kod Grenkura, Fleskijera i severozapadno od Markoena, dakle, u jednom dubokom i pozadi fronta jako unazad povučenom rasporedu, čiju su celishodnost pokazala iskustva na Zapadnom frontu.

18 novembra, prilikom jedne akcije patrola, divizija je zarobila nekoliko Iraca, koji su izjavili da će 20 novembra protiv Avrenkura biti izveden jedan veći napad, da su za ovaj napad pristigle sveže trupe, da će u njemu biti upotrebljeni i tenkovi i da će napadu prethoditi višerasovna artiljeriska priprema. Uzgred budi rečeno, drugi zarobljenici su nagovestili napad i na drugim mestima.

Ovi iskazi izazvali su ove nemačke protivmere:

Pošto je rejon Avrenkura prema konfiguraciji zemljišta pripadao 54 diviziji, on joj je dodeljen zajedno sa posadom od jednog ojačanog pešadiskog puka.

Bataljoni divizija koji su se nalazili u rezervi dovedeni su napred, ali ne na prvi položaj, već su određeni za posadanje međupoložaja i pregradnog položaja.

Armija je iz svoje oskudne rezerve izdvojila 27 rezervni pešadiski puk i dodelila ga 54 pešadiskoj diviziji, koja ga je kao udarni puk postavila na međupoložaj i pozadi njega.

Što se tiče artiljerije, od 107 pešadiske divizije, koja je upravo prispela u Kambre, oduzeta su dva diviziona i pridata 54 pešadiskoj diviziji. Noću 19/20 novembra ovi divizioni su upućeni na položaj kod Grenkura i Fleskijera.

Kasno uveče 19 novembra naređena je pojačana borbeno pripravnost ne samo kod 54 već i kod obeju susednih divizija.

Ako analiziramo sve ove mere, za divljenje je kakve su energične i opsežne mere bile preduzete od strane nemačke komande u vezi izjave britanskih zarobljenika da pretstoji ograničeni napad u rejonu Avrenkura.

Na raspoloženje su stavljena sva ojačanja koja je bilo moguće dodeliti, a jedinice koje su bile na položaju, angažovanjem bataljona iz rezerve (Ruhebata i Ilone) znatno su povećala dubinu, tako da je ona dostigla oko 3 km.

Neka Britanci samo napadnu, oni neće imati uspeha. Samo za mestimično rušenje jedne od žičnih prepreka biće njihovoj artiljeriji potrebno više časova. Ako neprijatelj ipak prodre, biće protivnapadom opet odbačen uz velike gubitke.

Zaista, sve ono čemu je učila ratna veština ondašnjeg vremena, sve što će obezbediti siguran uspeh, bilo je učinjeno, naravno — ako se Britanci budu držali starih pravila.

Ali Britanci su ovoga puta smislili da izvedu napad novim oružjem i po novim načelima. Oni su odlučili da ispred pešadije masovno upotrebe tenkove da bi na taj način doveli do proboja položaja. Ukratko, oni su najzad rešili da tenkove upotrebe za one zadatke za koje su ih stvarali već dve godine.

Za pretstojeći napad Britanci su pripremili:

— 2 korpusa od po 3 divizije;

- 1 konjički korpus od 5 konjičkih divizija;
- 3 oklopne brigade od po 3 tenkovska bataljona;
- oko 1.000 topova i
- jake vazduhoplovne snage.

Njihov osnovni plan bio je: na frontu napada za 2 korpusa, masovnim napadom tenkova probiti nemačke položaje između Gonelijeja i Avrenkura (dakle, otprilike položaj 54 nemačke divizije), a potom proboj proširiti konjicom.

Ali, kako se nije radilo samo o okruženju Kambrea konjicom, već i o rejdu koji bi imao da se nastavi prema Valansijenu, za koje su zadatke britanske snage bile upadljivo nedovoljne — to su ovi ciljevi u armiskoj zapovesti ličili na one vojnički neostvarljive želje kakvih je često u ratu bilo u višim komandama.

Napad se zasnivao na iznenađenju i brzini. Iz toga razloga ni artiljerija, koja je dovedena kao pojačanje, nije smela da ispali nijedan metak pre početka napada.

Vatra se imala otvoriti tek kad počne napad. Deo baterija imao je zadatak da razornim i dimnim granatama zaspe sve nemačke baterije, osmatračnice i komandna mesta, a drugi, veći deo, imao je da obrazuje vatreni val, takođe razornim i dimnim granatama, pozadi koga su imali da prodiru tenkovi praćeni pešadijom.

Toliko o osnovnoj zamisli tenkovske bitke. Potrebno je nešto reći i o britanskim tenkovima, utoliko pre što Hajgl nije opisao britanski tenk »M-IV«.

Oklopni korpus, koji je bio pod komandom generala Elisa (Elles), sastojao se iz 3 brigade od po 3 bataljona. Svaki bataljon delio se na 3 čete od po 4 voda, koji su stupali u borbu sa po 3 borbena vozila. Vodovi su imali po 1 »muški« i 2 »ženska« tenka.

Sem toga, svaki bataljon je imao 6 tenkova za snabdevanje, a brigada 3 tenka sa radiostanicom i izvestan broj tenkova za prevoz topova, koji su upotrebljavani kao tenkovi za snabdevanje, ali su mogli i da tegle veći koristan teret.

Pored toga, kod Kambrea je obrazovana tehnička rezerva od tenkova za obuku. U bici je učestvovalo 476 vozila, od kojih 378 borbenih i 98 za snabdevanje.

Borbeni tenk bio je onaj »M-IV« (uprkos svom broju »IV«, bio je tek drugi tip tenka), koji je u većem broju proizveden i od aprila 1917 bio u trupi.

On je imao karakterističan oblik britanskih tenkova, težak 28 t i snabdeven motorom Dajmler od 105 KS sa 4 brzine.

Naoružanje se kod »muških« tenkova sastojalo od 2 kratka 6-funtovna topa (58 mm), smeštena u ispupčenjima sa strane, i 4 mitraljeza, a kod »ženskih« od 6 mitraljeza. Posadu ovoga tenka sačinjavali su 1 oficir i 7 vojnika. Oklop je bio toliko jak da je štitió od zrna sa čeličnim jezgrom i na najmanjim otstojanjima, sem u slučaju pogotka pod pravim uglom. Ali, zrno je moglo pod pravim uglom pogoditi samo onda ako se strelac nalazio na nekom uzvišenju, naprimer, ako gađa iz kuće.

Prosečna borbena brzina iznosila je 3,25 km/č. Ako je motor bio ispravan, a tle čvrsto, ova brzina je povremeno mogla dostići i do 6 km/č. Pri okretanju tenka istovremeno su morala biti zaposlena 4 člana posade (vozač, kočničar i 2 pogonska mehaničara, po 1 za svaku stranu), što je otežavalo promenu pravca vožnje.

Radijus dejstva ovoga tenka sa punim punjenjem goriva iznosio je samo 24 km, što stalno treba imati u vidu.

Ali ovi tehnički podaci još ne pružaju ono što je najvažnije. Bavljenje u ovom tenku sa nedovoljno elastičnim gibnjevima i slabom ventilacijom, sa motorom u borbenom odeljenju, sa nesigurnim mehanizmom koji je trebalo stalno kontrolisati — pretstavljalo je za posadu paklene muke, koje ona u borbi, pri zatvorenim kopcima, nije mogla dugo da izdrži a da u najmanju ruku ne dobije morsku bolest ili nesvesticu.

Pod povoljnim borbenim uslovima tenk je bio u stanju da izdrži vožnju od 100 km, posle čega je morao ići

na generalni remont. U istim uslovima ni gusenice nisu mogle izdržati više od 200 km.

Ukratko rečeno, tenk »M-IV« raspologao je teškim naoružanjem, ali je bio spor, a njegov motor nesiguran.

Ceo tenkovski korpus je znao da će ova bitka imati da odluči njegovu budućnost, zapravo njegov opstanak. Bilo je neophodno pribaviti sebi poverenje pešadije, što se moglo postići samo u zajedničkim vežbama pozadi fronta. Ovim vežbama obučena je pešadija divizija određenih za napad, iako ne sa onim tenkovskim jedinicama sa kojima su u bici imale da sadejstvuju.

Dalje je bilo potrebno pronaći neko sredstvo koje bi tenkovima omogućilo prelaz preko nemačkih rovova, čija je širina cenjena na oko 4 metra. Sam tenk je bio u stanju da savlađuje rovove široke do 3 m. Sredstvo je pronađeno. Svaki tenk nosio je na sebi jedan veliki snop pruča uvezan lancima (fašinu), koji je posada mogla da oslobodi ne izlazeći iz tenka i da ga skotrlja ispred njega. Na taj način je ova fašina ispunjavala jedan deo dna rova, koji je tenk sada mogao preći. Razume se, svaki tenk se mogao na ovaj način pomoći samo jedanput.

Prelaz rovova od strane najmanje taktičke jedinice — tenkovskog voda — trebalo je tehnički sprovesti na ovaj način: napred se kreće »muški« tenk, za njim sa obe strane, na otstojanju oko 100 m, slede obadva »ženska« tenka sa pratećom pešadijom.

»Muški« tenk se kreće ka naređenom mestu prelaza rova, ruši prepreku, ali ne prelazi rov već se pred njim zaustavlja i otvara vatru. Levi »ženski« tenk kreće napred preko porušene prepreke, baca svoju fašinu u rov, prelazi ga i svojom vatrom neutrališe posadu rova. Treći tenk prelazi preko istog mesta i ide do sledećeg rova, ubacuje svoju fašinu, prelazi preko rova i isto tako vatrom neutrališe Nemce do pristizanja pešadije. Posle toga je »muški« tenk, koji još uvek raspolaže svojom fašinom, mogao da krene napred preko ova dva prelaza. Ovakav način nastupanja temeljno je vežban sa pešadijom.

Još jedna vrlo važna mera bila je stvaranje daleko isturenih skladišta pogonskog goriva i municije na očekujućim položajima tenkovskih jedinica, dakle na 4—8 km od neprijateljskih položaja. Tamo je prebačeno železnicom uskog koloseka i tenkovima za snabdevanje oko 800 t goriva i oko 300 t municije.

Sami tenkovi istovareni su što je moguće docnije — od pete do druge noći pred napad. Od krajnje stanice tenkovi su upućeni na očekujuće položaje sopstvenom snagom. Tamo su vozila pregledana, snabdevena municijom i popunjavana gorivom.

Poslednje noći pred napad imao je da se izvrši izlazak na polazni položaj (po vodovima) na oko 1.000 m ispred neprijateljskog fronta. Zvučno maskiranje bilo je obezbeđeno vatrom minobacača i mitraljeza.

Uporedo sa tehničkim merama išle su i taktičke.

Tenkovi su bili dodeljeni svima divizijama; onim u prvoj liniji prosečno po 2 bataljona, dakle, po 72 tenka na diviziju. U okviru divizije tenkovi su bili dodeljeni jedinicama po čitavoj dubini borbenog poretka.

Svaka tenkovska jedinica dobila je tačno precizirane zadatke, a zavisno od važnosti zadatka i odgovarajući deo pešadije. Kao što je već ranije rečeno, tenkovski vod je pretstavljao najmanju taktičku jedinicu. Tenkovski korpus je tačno znao da je top njegov najopasniji protivnik. Stoga su protiv poznatih nemačkih artiljerijskih gnezda iz prvog talasa izdvojeni delovi tenkovskih jedinica sa zadatkom da odmah nastupaju protiv njih. Dotle je, pored gađanja britanskim baterijama, imalo da se vrši još i bombardovanje tih baterija iz vazduha, koje je bilo pripremljeno.

Izviđanje od strane oficira tenkovskih jedinica, da bi se očuvala tajnost, odobreno je vrlo kasno. Pa ipak, i ove su pripreme mogle biti sprovedene tako temeljno da je svaki tenkovski vod našao svoj put do prepreke obeležen svetlećim trasiranim trakama.

Pripreme su, računajući i vežbe sa pešadijom, iziskivale vreme od mesec dana: 24 oktobra doneta je odluka za bitku, a 20 novembra počeo je napad.

Tačnu podelu tenkova, uglavnom, pokazuje ovaj pregled:

Redni broj korpusa	Redni broj divizija	Redni broj brigada	Broj tenkova	Tehnička rezerva	Podela po ešelonima
3	12	35	24	4	I
		37	12	2	II
		36	24	4	I
		36	12	2	II
	20	61	18	3	II
		61	12	2	I
		62	6	1	II
		60	18	3	I
		60	6	1	II
	29	—	12	2	III
	6	16	24	4	I
		16	12	2	II
		71	24	4	I
		71	12	2	II
	4	51	152	42	—
153			28	—	II
62		186	14	—	II
		185	42	—	I

Bitka

(Svi podaci naznačeni su po letnjem vremenu*)

Noć 19/20 novembra 1917 bila je hladna i maglovita, ali bez kiše, kakvi su bili svi novembarški dani. U

*) Zapadnoevropsko vreme se u letnjem periodu menja za 1 čas od zimskog, tj. kada je u Beogradu 12 časova, u Parizu će biti leti 11 a zimi takođe 12 časova. — Prim. red.

7.10 časova tenkovi su malom brzinom nečujno krenuli napred sa svojih polaznih položaja, udaljenih od neprijatelja oko 1.000 m; 10 minuta docnije jednovremeno je otpočela britanska artiljeriska vatra, koja je dimnim granatama još više povećavala prirodnu nevidljivost.

Čelične mase tenkova prešle su preko prepreka i u sledećem trenutku prodrle preko pretstražnog rova. Posada rova, već alarmirana od strane patrola za osluškivanje, posela je rov i otvorila paklenu vatru protiv ovih čudovišta, ali bez ikakvog uspeha. Uskoro je i artiljerija otvorila vatru, ali, ona je mogla da otvori samo zaprečnu vatru, i to daleko iza tenkova.

Tada je, u huci tenkovskog napada i britanskih granata, u gustoj magli, počeo da se ruši ceo front. Sve veze su prekinute, nastao je haos kao nekada pri konjičkom jurišu na pešadisku karu. O nekom frontu se uopšte više nije moglo govoriti; činilo se kao da se valja vatreni zid iza koga besni pakao. Opšti napad se odmah pretvorio u dejstva pojedinih tenkovskih vodova koji su nastojali da izvrše svoje zadatke. Pri tome su oni, prirodno, nailazili na različite situacije, što je za izvršenje njihovih zadataka zahtevalo i različito vreme trajanja.

Ni nemačko ni britansko komandovanje nije znalo šta se ustvari dešava u magli, jer izviđanje iz vazduha još nije bilo moguće. Ali da se radi o opštem napadu i da napred, na frontu, nešto nije u redu, to je nemačko komandovanje ubrzo shvatilo. U 9.40 časova upućeno je naređenje jedinjoj rezervi, 107 diviziji u Kambreu, da na južno krilo 54 divizije uputi jedan puk čija se 2 bataljona potčinjavaju 54 diviziji a 1 bataljon južno — susednoj diviziji, da jedan puk uputi na drugi položaj zapadno od Kambrea, kod Fontena, Kantena i Provila, gde će obrazovati rezervu grupe, a jedan puk da ostane u Kambreu kao armiska rezerva. Ostatak artiljerije 107 divizije (1 divizion od 3 baterije sa po 3 oruđa) pridat je 54 pešadiskoj diviziji.

Komanda je znala da pre kasne večeri 20 novembra na ugroženi front neće moći da stigne nikakvo pojačanje,

a i tada samo bataljoni koji su izvučeni sa susednih delova fronta.

Prvi voz sa pojačanjima ne može stići u Kambre pre 21-og ujutru, a prve iskrucane trupe na front — pre podneva. Posle ovoga vremena kriza bi bila prebrođena, jer bi se tada svakodnevno moglo očekivati pristizanje 3 pešadijske divizije.

Međutim, tenkovska bitka je tekla dalje. Čudovišta su se probijala od rova do rova; iz pregradnih i pozadnjih položaja krenule su četne a zatim i bataljonske rezerve u protivnapad na uobičajeni način. One su prvo vatrom ovih modernih ratnih slonova naterane u zaklon, potom potpuno okružene i na kraju uništene ili zarobljene.

Tenkovski napad je potpuno uspeo. Britanci su sve dublje prodirali u sistem nemačkih položaja. A tada, oko 9.30 časova, napad se na levom krilu, na visovima Fleskijera, neočekivano zaustavlja i da se nikad više ne pokrene. S obe strane ovoga mesta britanski tenkovi su prodrli duboko u pozadinu, ali se sam Fleskijer uporno držao i nije mogao biti zauzet.

Šta to znači? Da li to samo branilac Fleskijera vrši svoju dužnost? A kad je kod Fleskijera napad mogao biti zaustavljen, zašto se to nije moglo i na drugim mestima?

To su pitanja koja su značajna za ocenu uloge tenkova, na koja se mora odgovoriti u jednoj analizi kao što je ova, u kojoj se želi ukazati na budućnost. Objašnjenje neće i ne može umanjiti slavu junaka odbrane Fleskijera. Ono će samo omogućiti da se razjasni da je komandant Fleskijera, major Krebs, komandant 27 rezervnog pešadskog puka, ne samo odličan vojnik nego i da je imao sreće, što takođe pripada odličnom vojniku.

Samo mesto Fleskijer leži na jednom širokom bilu, i to ne na najvišoj tački, već na njegovoj severnoj zaravni. Jugoistočno od mesta, u parku, nalazilo se jedno pionirsko slagalište u kome su bile smeštene velike zalihe ručnih bombi. Oko mesta bili su baterijski položaji: jedna baterija severno, jedna istočno, a tri jugoistočno (sve lake). Sa

pravca Grenkura, gde se nalazilo 6 lakih i 3 prateće baterije, Fleskijer je mogao biti tučen sa otstojanja ispod 2.000 m, a iz artiljeriskih vatrenih položaja severozapadno od Markoena mogao je takođe biti tučen sa oko 5 lakih baterija, otprilike sa istog otstojanja. Može se smatrati da je britanskom vatrom uništeno oko polovine oruđa, ne više.

Fleskijer su branili delovi 27 rezervnog pešadiskog puka, pioniri i ostatak razbijenog 84 pešadiskog puka.

Napad je vršila 51 hajlenderska divizija: prema planu na Fleskijer je napadala 153 brigada sa 28 pridatih tenkova. Vreme je još bilo maglovito, a tenkovski kolosi su se polako valjali preko uzvišice. Tek što su tenkovi dostigli najviši deo grebena, bili su uništeni artiljeriskom vatrom sa bliskog otstojanja, dok su hajlenderi zaustavljeni mitraljeskom vatrom iz kuća.

Izgleda (to je moja pretpostavka) da je napadač namestio da ponovi obuhvatni napad, upućujući tenkove na svoja krila. Ali, pošto se oko 9.30 časova magla digla, oni su odbijeni iz Grenkura i Markoena, koji još nisu bili napadnuti. Jedno je sigurno: da su Britanci najzad odustali od daljeg napada, ostavivši na bojnom polju, kao olupine, više od polovine angažovanih tenkova.

Heg je u svom izveštaju prikazao odbranu Fleskijera kao spomenik nemačkog požrtvovanja, koji će svetleti daleko u budućnosti. Ali, ova odbrana mi ne izgleda važna samo radi toga. U njoj je slučajno došao do izražaja onaj način odbrane koji se protiv napada tenkova jedino može održati, a to je borba pešadije i artiljerije u najtešnjem sadejstvu!

Možda bi zapanjujući uspeh kod Fleskijera, usred slova jednog fronta, mogao navesti nemačko komandovanje da analizira uzroke koji su do ovog uspeha doveli i da ih u budućnosti svesno podražava...

U međuvremenu, na svima drugim delovima fronta, tenkovske mase su lagano ali nezadrživo išle napred. Oko 11 časova najkasnije, ceo sistem nemačkih položaja bio

je za leđima napadača, a posada većim delom živa ili mrtva u britanskim rukama. Vratili su se samo razbijeni ostaci.

Nemačka artiljerija, koja je dotada samo slučajno mogla da učini nešto više nego da u magli otvara zaprečnu vatru i da je oprezno, dakle sa zakašnjenjem, prenosi nazad, sada je i sama bila napadnuta na svojim položajima. Tamo, gde je pošlo za rukom da se pojedina oruđa blagovremeno izvuku na visove, uništeni su neki tenkovi, ali su tenkovi tada sa svih strana okružili baterije i osvojili ih zajedno sa poslugom ili bez nje.

Britanci su postigli potpun uspeh. To se sve jasnije videlo iz izveštaja avijatičara. Oni su postigli takav uspeh, kakav Vrhovna komanda nije mogla da zamisli u ovom obimu.

U 13 časova situacija je otprilike bila ovakva:

Na severnom krilu rušio se nemački sistem odbrane sve više prema Mevru. Tamo je britanski pritisak išao direktno u bok susedne divizije, koja je pokušavala da sa slabim snagama obrazuje tanku odbranbenu liniju. Grenkur i artiljeriski čvor oko ovog mesta još su se držali. Jugistočno od te linije nije više bilo nijednog Nemca. U Kantenu raspršeni delovi zadržani su za mesnu odbranu, a to je bila šaka ljudi. Fleskijer je štrčao kao nemačka stena u britanskoj poplavi. Od 12.15 časova jedan most na kanalu u Markoenu nalazio se u britanskim rukama. Noajel je takođe pao. Kod Masnijera pošlo je za rukom nemačkim pojačanjima, koja su žurno pristigla, da odbace Britance preko kanala i da održe razvučenu liniju Flot Majur — Masnijer. Ali odatle pa do Krevkera na kanalu nije bilo nikoga. Nemački front, koji je branila susedna divizija, protezao se odatle opet prema jugozapadu, gde je kanal između Krevkera i Bantea, sa svim okolnim ivicama naselja na severnoj obali kanala, bio u nemačkim rukama. Svakako je štab grupe nameravao da poruši sve mostove i da se povuče pozadi kanala, ali do toga nije došlo zbog protivljenja potčinjenih trupnih jedinica. Interesantno je

kako su se u katastrofi niže starešine uvek starale da za pretstojeći protivnapad obezbede povoljne preduslove.

Oko podne je britanski proboj potpuno uspeo. Na frontu oko 12 km širine nije više bilo nemačkih položaja. Ali to nije bio proboj u dotadašnjem smislu, tj. da je branilac nadmoćnim napadom i posle obostranih teških gubitaka najzad potisnut. Ne, to je bio proboj u punom smislu reči. Tenkovske mase su probile front na bezbroj mesta, napale posadu sa boka i leđa i uništile je tako da je posle toga jednostavno ostao jedan prostor potpuno očišćen od nemačkih trupa.

Sad je imao da usledi drugi deo britanskog operacijskog plana. Trebalo je u stvorenu brešu ubaciti konjicu radi iskorišćenja uspeha i njegovog pretvaranja u pobedu.

I za napad konjičkog korpusa bile su izvršene izvesne pripreme. 32 tenka za snabdevanje, opremljena uređajima za tegljenje, očistila su 3 linije od žičnih prepreka, a sa 2 tenka dovučen je na kanal konjički mostovski park. Ali, konjica je propustila drogoceno vreme. Tek oko 14.30 časova primetilo se iz nemačkih linija severno od Masnijera nastupanje jakih neprijateljskih konjičkih snaga s obe strane drumu Masnijer — Le Pave.

U 16.30 časova pojavio se severoistočno od Masnijera eskadron kanadske konjice, koji je prešao kanal preko jednog provizornog mosta, zauzeo dve baterije, a posle toga bio razbijen na prilazima Kambreu od strane dopunskog depoa koji je tek bio pristigao.

Za ovim eskadronom nije se pojavio nijedan drugi. Međutim, u isto vreme iz Nove Šume, severno od Markoena, prešlo je u napad prema severu više eskadrona, ali to je bilo dockan. Konjički napad je slomljen bočnom vatom dva bataljona 107 divizije koji su tek stigli u Kanten, pri čemu je konjica pretrpela velike gubitke.

Do konjičkog napada više nije došlo. Napredovanje konjičkog korpusa bilo je slomljeno odbojnom snagom brzometnog oružja i mitraljeza malobrojnih nemačkih snaga.

Britanska pešadija bila je isto tako na izmaku, svežih rezervi nije bilo. I tenkovske posade, posle napornih noćnih marševa i zamora višečasovnog boja, bile su više mrtve nego žive.

Tenkovska bitka kod Kambrea bila je završena.

Pobeda, koja se u podnevnim časovima 20 novembra 1917 tako blistavo bila ukazala Britancima, pokazala se kao fatamorgana. Njihov napad nije imao dubine, a usto je nedostajalo snaga da se zadrži sreća koju su Britanci već imali u ruci.

I tako je došlo do toga da u isto vreme kada su zvona u Londonu objavljivala britansku pobedu — pobede nije više bilo, sem običnog ugibanja nemačkog fronta.

Svakako, nemački gubici su bili teški. Britanci su objavili da su do 21 novembra zarobili 139 oficira, 7.316 vojnika, zaplenili oko 100 nemačkih topova i veliki broj mitraljeza. Njihovi sopstveni gubici na dan 20 novembra bili su ispod polovine nemačkih gubitaka; 49 tenkova bilo je uništeno artiljeriskim pogocima.

Britanski plan napada bio je tako poremećen, da je bitka mogla biti nastavljena tek 21 novembra u podne. U svakom slučaju, prvobitni plan morao je biti napušten. Težište čitavog nastupanja bilo je skrenuto na sever, prema Burlonu, jer Britanci nisu mogli jednostavno da obustave svoje nastupanje s obzirom da su očekivanja u domovini bila isuviše napregnuta.

Ali — ustvari to je bila jedna nova bitka, jedan beznadežan napad. Jer, u sledećim časovima, najdalje za 48 časova, na bojište su morale pristići nemačke rezerve, što je Britancima bilo jasno još pre tenkovskog napada.

Što tanke, isprekidane nemačke linije — koje su prividno trebale da pruže sliku linije odbrane — nisu bile napadnute do u podne 21 novembra bilo je od neocenjive koristi; tada su već bile uvedene rezerve.

Ali cilj ove studije nije da opisuje dalja zbivanja, već samo najvažnije. A važno je da je bitka, počev od 21 novembra, i u taktičkom pogledu dobila potpuno drugi iz-

gled. Na nemačkoj strani sve više se u borbu uvode sveže trupe. Ali i Britanci isto tako angažuju nove divizije, koje nisu bile obučene sadejstvu sa tenkovima. Oni ne napadaju na širokom frontu, već po grupama. I svoje tenkove Britanci više ne upotrebljavaju u masama, već ih u sve manjem broju pridaju napadnim grupama. Dolazi do načina upotrebe tenkova, koji ni dotada nije davao zadovoljavajući uspeh.

Oklopni korpus bio je iscrpen, a njegova vozila jako istrošena. U napadu 21 novembra popodne od prvobitnih 387 tenkova učestvovalo je samo 49. Ovaj broj se 23 popeo na 67, a 27 novembra tenkovi su povučeni u rejone njihovih utovarnih stanica radi otpremanja u pozadinu. Pri likom nemačkog protivudara 1 decembra oni su opet učestvovali sa 73 vozila. Pri tako malom broju tenkova trebalo je tada u napadu da dejstvuje jedan vod, u najboljem slučaju tenkovska četa, sa pešadijom koja ovom sadejstvu nikada nije obučavana.

Nemačka pešadija se borila protiv tenkova onako kao što je to dotada bila navikla. Dodeljenim pojačanjima davana je uloga »udarnih ešelona«, koji su se većinom sastojali od jednog pešadiskog puka i diviziona poljske artiljerije (3 baterije, od kojih 1 laka haubička).

Pred upotrebu, po dotadašnjem običaju, artiljerija je posedala položaje, u artiljeriskoj zoni, 3—4 km pozadi.

Ako je pešadija bila napadnuta, svaki mitraljez je dejstvovao najjačom vatrom protiv tenkova, tako isto i raspoloživi bacači bombi i minobacači. Ako su zatim tenkovi jednostavno prešli preko fronta, protiv njih su nastupale rezerve. Naravno, ako bi u sledećem trenutku i one bile razbijene, onda je valjalo bežati da bi se izbeglo inače sigurno zarobljavanje.

Vidi se da se pešadija ponašala kao da je bila u stanju da nešto učini protiv tenkova. Ustvari, na otvorenom polju bilo joj je to skoro nemoguće. Jer, i pored izbacivanja vozača tenkova iz stroja usled povrede očiju, britanski tenkovi sa posadom od 8 ljudi bili su gotovo neosetljivi.

I kada se u borbenim izveštajima često čita da su svežnjevima ručnih bombi kidane gusenice ili koncentričnom vatrom više mitraljeza tenk prisiljavan na povlačenje, onda je to dokaz da je pešadija činila natčovečanske napore.

Ako je pešadija otstupila, ona se time približila svojoj artiljeriji, čije se dejstvo pojačalo. Ako je bilo naselja, ona su iskorišćena kao pogodni zakloni protiv tenkova i kao izvrsna mitraljeska gnezda protiv pešadije koja prati tenkove.

Jedinice koje su u Flandriji već imale posla sa tenkovima, držale su se pravila: izmaći se, propustiti tenk, a onda se ponovo okrenuti protiv pešadije koja ga prati, borba protiv tenkova stvar je pozadnjih rezervi.

Ovo pravilo preporučuje jednu vrstu podele rada, čija je primena ipak ograničena, tj. moguća, kada na bojištu dejstvuju pojedinačni tenkovi. Za vreme masovnog napada, izmicanje bi bilo moguće samo u četvrtu dimenziju.

Artiljerija je uglavnom dejstvovala iz rejona artiljerijskih položaja masovnom vatrom. Kad je pojava tenkova bila verovatna, sve češće su pojedina oruđa ili vodovi postavljani na položaj u selima ili inače neposredno pozadi pešadije, ili su izdvajani vodovi sa zaprežnom vučom, koji su potom posedali položaj na otstojanju od oko 2.000 m. I protivavionska artiljerija, zbog svoje pokretljivosti, igrala je isto tako veliku ulogu u protivtenkovskoj odbrani.

Primer naročito uspele odbrane protiv jednog britanskog napada, preduzetog uz jaku podršku tenkova, jeste odbrana Fontena na dan 23 novembra popodne.

Britanci su od 11.30 časova napadali front Burlon — Fonten sa 51 divizijom. Prema Fontenu imala je da nastupa 152 brigada kojoj su bila dodeljena 24 tenka. Snažna artiljerija pripremila je i podržavala napad. Nemačka pešadija, koja se nalazila u naseljenom mestu, sklonila se u kuće ispred tenkova koji su nadirali, a potom je otvorila mitraljesku vatru na pešadiju koja je za njima nastupala. Tenkovi koji su se pojavili u ulicama bili su od strane

rezervi obasuti pancirnim zrnima sa najbližih otstojanja, na kojima njihov oklop nije više pružao zaštitu, ili su im pod gusenice bacani svežnji ručnih bombi i na taj način zaustavljani. Dalji teški gubici u tenkovima naneti su topovima koji su bili raspoređeni u naseljenom mestu ili van njega. Ipak, tek u kasno veče čelični kolosi su se konačno povukli iz Fontena.

Englezi tvrde da su se tenkovi povukli zbog toga što su bili lišeni pratnje sopstvene pešadije. Nemački podaci ovo potvrđuju.

Od 30 novembra napadali su Nemci. Njima je pošlo za rukom da postignu na južnom krilu veće, a na severnom manje uspehe.

7 decembra 1917 bilans Bitke kod Kambrea izgledao je otprilike ovako: delimična razmena zemljišta; zarobljenici i ratni plen skoro podjednaki, što se vidi iz sledećeg pregleda:

Imali su	Zarobljenika	Mitraljeza	Topova	Tenkova
Nemci	preko 9.000	716	148	100
Britanci	10.500	350	142	—

Zar to ne izgleda upravo tako kao da su obostrani računi izravnati?

Jedan katastrofalan zaključak!

Zaključci

Napadač

Britanski oklopni korpus u potpunosti je izvršio svoj zadatak. Njegove tenkovske mase su bez ikakve prethodne artiljerijske pripreme neočekivano prodrle i za nekoliko

časova provele britansku pešadiju kroz duboki, jako izgrađeni nemački položaj.

Kakva suprotnost u odnosu na borbe u Flandriji!

Borba je opet primila onaj karakter kakav je imala pre uvođenja brzometnog oružja: samo posle višečasovne, ali žestoke bliske borbe, izboreno je rešenje.

Stari karakter borbe postignut je ustvari primenom starog metoda borbe. Upravo tenk je omogućio da se napadno oružje opet približi protivniku, razume se, pod zaštitom oklopa. Time je omogućeno tačno nišanje, čime je izvanredno pojačano dejstvo vatre.

U svakom slučaju, čelični kolosi nisu mogli izdržati topovsku vatra. Otuda sve one protivmere, kao što su neutralisanje nemačkih artiljeriskih gnezda pomoću artiljerije, avijacije i indirektno zadimljavanjem, koje su onemogućavale osmatranje. Kod Kambrea ove mere još su odgovarale, ali se baš zadimljavanje pokazalo kao nož sa dve oštrice, jer ni komandiri tenkova nisu videli ništa; iako su vozili pomoću busole, mnogi su izgubili pravac. I za komandovanje prirodna i veštačka magla predstavljale su takođe jednu dalju teškoću. Borbena situacija u tenkovskoj bici stalno se menja i ne može se podvesti pod neka pravila, kao što je slučaj i sa konjičkim bojem. Ako se tome doda još i zadimljavanje, onda mora otkazati i avijacija, čiji su izveštaji inače jedino sredstvo da se dođe do blagovremenih obaveštenja.

Da, tenkovski proboj 20 novembra 1917 pre podne predstavljao je jednu smelu novinu, a time i iznenađenje koje je opet dovelo do punog uspeha. Ali, konačno, svaka novina odlučno primenjena ima svoj početni uspeh. A jedno od ozbiljnih pitanja ove bitke na britanskoj strani bilo je: koliki deo uspeha treba pripisati novinama i da li Kambre nije bio jedina prilika za angažovanje tenkova, koja je odmah zatim opet iščezla.

Sleđuje drugo poglavlje — udar konjice posle uspehlog stvaranja breše na frontu.

Tenkovi su trebali i ovde da sadejstvuju, jer u 14.30 časova bilo je prikupljeno preko 30 tenkova jugozapadno od Markoena, koji su pri nastupanju konjice na Kanten i Fonten trebali da sa njom sadejstvuju. Do ovoga nije došlo, jer je konjica zadocnila. Nije mi poznato da li je sadejstvo tenkova direktno bilo odbijeno od strane konjice, što ne bi bilo čudno, jer ova dva roda vojske nisu pre toga još nikada zajedno vežbala i što bi pri tadašnjoj brzini tenkova sadejstvo uopšte bilo skopčano sa velikim teškoćama.

Dakle, kod Kambrea je ostao još nerešen problem sadejstva konjice i tenkova — najstarijeg sa najmlađim rodnom vojske.

I konjica, koja je propustila pogodan trenutak, morala je sa mnogo krvi da plati svoju zabludu — verovanje da konjanik još i danas može da postoji na bojnom polju, na istom bojnom polju na kome se borac odavno zario u zemlju, jer bi u protivnom bio uništen vatrenom olujom.

Najdublji razlog za ovaj postupak konjice izgleda mi da je bio taj što njen komandant nije verovao u uspeh tenkovske grupe, u svakom slučaju ne u takav jedan uspeh koji bi stvorio mogućnost za nastupanje konjice.

Stoga je naredio da za sebe zadržava pravo izdavanja zapovesti za nastupanje konjičkih divizija, a koja će biti izdata »kada situacija bude povoljna i nastupanje konjice moguće«, ali je lično ostao za vreme bitke na svom komandnom mestu, 8 km pozadi fronta.

Ovo se može bolje razumeti ako se potsetimo da je dosad u svima britanskim velikim napadima, bez izuzetka, konjički korpus bio pripremljen za gonjenje i da su mu pritom često davani zadaci koje je protiv nemačkog mitraljeza jednostavno bilo nemoguće izvršiti.

Tako su u bici kod Arasa, početkom 1917 godine, konjičke mase bile u zbijenim formacijama dovedene na domet vatre nemačkih topova, a da pritom nije bilo nikakve mogućnosti za njihovo angažovanje. Tako je britan-

ska Vrhovna komanda mislila o konjičkim jurišima čak i u bici u Flandriji . . .

Britanski komandant konjice nije dakle ni kod Kambrea verovao da je nastupio njegov čas; držanje Fleskijera ionako je bilo zaprečilo direktan put za Burlonske Visove; ni docnija iskustva britanskih konjanika kod Amijena ne govore u prilog tome da njihov komandant kod Kambrea sa svojim shvatanjem nije imao pravo.

Drugo poglavlje bilo je jedan izrazit promašaj.

Kako se to moglo bolje učiniti?

Trebalo je imati pešadiške i tenkovske rezerve. Ali na koji bi se način ove rezerve mogle blagovremeno dopremiti napred, u jednu zonu koja iziskuje pokret od oko 10—15 km? To je opet zahtevalo upotrebu autotransporta, koji i u ono vreme, besumnje, nije više predstavljao nikakvu tehničku teškoću.

Ostaje svakako jedno pitanje, da li je, britanska Vrhovna komanda u dubini duše zaista išla za tim da napadu postavi tako dalekosežan cilj?

Izbor fronta napada, ograničenog levo Severnim kanalom, a desno Šeldom, bio je podesan za rejđ, jer je olakšavao zaštitu bokova. Ali za jednu napadnu bitku u kojoj se želi postići dubok prodor, ova preimućstva se preokreću u korist neprijatelja.

Sledi treće poglavlje, pojedinačne tenkovske borbe do početka nemačkog protivnapada. Tenkovi, angažovani u manjim grupama u užim zonama napada, izgledalo je kao da su odjednom izgubili moć dejstva.

Zašto to?

Prosto zato što posle 20 novembra nije više bilo iznenađenja, tako da su sva odbranbena sredstva branioca uključena u protivtenkovsku odbranu.

Dalje, britanske trupe nisu bile obučene za borbu u sadejstvu sa tenkovima, te stoga nisu imale nužnog znanja ni poverenja u njih i zaostajale su za njima.

Zatim, pri svakom napadu na užu front mora se računati sa protivdejstvom sa susednih nenapadnutih delova

fronta, jer je tada koristan domet diviziske artiljerije već iznosio najmanje 8 km.

I tako je 20 novembar 1917 pokazao Britancima kako se neprobojni nemački bedem u Francuskoj mogao u neslućeno kratkom vremenu da probije tenkovskim masama. Ali, on nije pokazao na koji se način ovaj uspeh može pretvoriti u pobedu.

Branilac

Iznenadni tenkovski prodor, bez ikakve artiljerijske pripreme, izgleda da je kod posada u rovovima na mnogim mestima nemačkog fronta doveo do panike.

Mnogi navodi britanskih pešadiskih oficira govore u prilog tome, pa čak i nemačka opisivanja — iako uzdržano.

Dakle, danas, posle toliko godina, dobro nam je poznato kako su ove posade trebale da se brane. Puščana i mitraljeska vatra bila je apsolutno bezuspešna. Ni sa pancirnom municijom nije se moglo postići probijanje oklopa, pošto je upravan pogodak na oklop bio nemoguć. Pojedinačne ručne bombe nisu bile efikasne, a podmetanje svežnjeva ručnih bombi pod gusenice — skoro isključeno. Malobrojni bacači bombi i minobacači, podešeni za gađanje ubacnom putanjom, mogli su postići samo slučajne pogodke. Usto trupe takođe nisu bile obučene borbi protiv tenkova.

Šta je ostalo? Ostalo je saznanje da nemačka pešadija u 1917 godini nije raspolagala nikakvim efikasnim oružjem za borbu protiv tenkova na otvorenom polju. Posade u rovovima imale su da umru na svojim mestima, u kom slučaju bi Britanci imali da zabeleže manje zarobljenika, a utoliko više masovnih grobnica. Tok samog proboja ne bi se ništa bitno izmenio.

Usto treba reći da svi oni delovi pešadije, koji su između 21 i 29 novembra bili angažovani u borbi protiv

tenkova, uopšte nisu imali jasnu pretstavu o svom položaju i, kao što je već rečeno, činili su natčovečanska dela. Ali u čemu leži osnovni razlog za to? U tome što je taj vojnik, pored svih vojničkih vrlina, imao poverenje u svoje starešine, jer je u svakoj prilici video da se ništa nerazumno nije zahtevalo i da su zapovesti u većini slučajeva vodile uspehu, a u najmanju ruku ograničavanju neuspeha. Ali dokle će se moći da održi ova dragocena odlika nemačke vojske — poverenje u starešine svih stepena, kada se pešadija stalno angažuje za zadatke za čije izvršenje nije opremljena? To je jedno pitanje za razmišljanje, čiji značaj uopšte ne može biti precenjen.

Dejstvo nemačkih baterija zasnivalo se na tome što je komandir baterije ili imao organizovano osmatranje ili je bar u svakom trenutku znao liniju protezanja fronta.

Kada su u dimu tenkovske bitke prestale da funkcionišu, sve veze i kada se jedva mogao videti prst pred okom, artiljerija je jedva bila u stanju da pruži pomoć jako ugroženoj pešadiji, da bi zatim sa svih strana i same baterije bile napadnute i zauzete.

Ako se artiljerija upotrebljava na jedan takav način, da samo neznatno može da utiče na tok borbe, a pri tome izgubi sva oruđa, onda se to mora okarakterisati kao neobično nizak koristan efekat.

Stari isprobani običaj nemačke Vrhovne vojne komande bio je da posle velikih operacija izvuče iskustva i na osnovu njih utvrdi najbolje vlastite postupke, a potom sva ova nova saznanja prenese na komande i trupu. Za rasvetljavanje događaja kod Kambrea stajala su na raspoloženju dovoljna sredstva. Pored izveštaja učesnika u borbi svih stepena, stajalo je na raspoloženju oko 100 tenkova, od kojih jedan deo neoštećenih i izvestan broj zarobljenih iz sastava britanskog tenkovskog korpusa.

Jedan red pitanja, koja su se pri ovom razmatranju pojavila i koja moraju biti direktivna za buduće vođenje tenkovskog boja, treba da se pretrese.

Žica ne pretstavlja više nikakvu prepreku za tenk. A pošto se napad prethodno ne otkriva višečasovnom artiljeriskom pripremom, on može otpočeti sasvim iznenada. Važno je ispitati tehničke preduslove takvog jednog tenkovskog napada, jer se samo na osnovu izvesnih detalja, neophodnih za pripremu napada, takvi napadi mogu unapred otkriti.

Potrebno je ispitati na koji se način u budućnosti treba suprotstaviti jednom takvom napadu, i to sa izgledom na uspeh.

Pešadija nema nikakvog efikasnog protivtenkovskog oružja, stoga joj je ono bezuslovno potrebno. Ovo oružje mora biti u sastavu pešadije, bez obzira na to da li je ona na položaju ili u rezervi. Potreban efekat dejstva ovog oružja mora se isprobati na zaplenjenim tenkovima.

Ostaje da se ispita kada će ovo protivtenkovsko oružje moći vremenski da bude uvedeno u naoružanje vojske. Jedno osveštano načelo Prvog svetskog rata kaže da je za takvo novo naoružavanje potrebno vreme od godinu dana, pod pretpostavkom da postoji dorasla industrija. Pritom se pojavljuje jedno dalje pitanje, naime, da li pored ovog odbranbenog oružja ne bi trebalo pristupiti čak i izgradnji tenkova.

Usto, treba razmisliti i o tome da bi ovakav način rešenja ovoga pitanja opteretio industriju, čija je proizvodna moć skoro više nego potpuno iskorišćena.

Jedno dalje razmišljanje: ako pešadija tek posle otprilike godinu dana može imati efikasno protivtenkovsko oružje, šta će se desiti do ovog vremena?

Tu može pomoći samo artiljerija. A privlačenje artiljerije za protivtenkovsku odbranu u prostor rasporeda pešadije istovremeno rešava i pitanje kako na drugi način treba upotrebiti divizionu artiljeriju da bi bila bolje iskorišćena protiv tenkova.

Zbog toga artiljerija, kao i svi drugi rodovi, takođe mora da napusti svoje smaknute strojeve i da pređe na vođenje borbe u rastresitom rasporedu. Najmanje polo-

vinu diviziske lake artiljerije, podeljenu po oruđima, i postavljenu na položaju pešadije treba upotrebiti za borbu protiv tenkova. Deo artiljerije koji se nalazi u rejonu artiljerijskih položaja mora isto tako preduzeti sve pripreme za protivtenkovsku odbranu. Pri tome je potrebno da se baterijski položaji razvuku u vidu ježa koji se može braniti sa svih strana. Pošto će u tom slučaju biti nužno pomeranje oruđa i baterija, a zaprege se neće moći da drže u rejonu artiljerijskih položaja zbog mogućeg napada bojnim otrovima, bilo bi potrebno da bar jedan deo baterija bude sa mehaničkom vučom.

Odbranu bi trebalo upotpuniti još i pasivnim protivsredstvima, kao što su prepreke i mine, ali to bi bila pitanja od manjeg značaja.

Šta je ustvari nemačka Vrhovna vojna komanda mislila o Kambreu, može se zaključiti samo iz docnijih događaja. Moramo se potsetiti na to da je ona već u ovo vreme grozničavo zauzeta duhovnim i materijalnim pripremama za veliku bitku u Francuskoj koja je trebala da donese pobedu i mir.

Dobija se utisak da su se uspešna odbrana Fleskijera i svi oni uspesi u docnijim danima, pre svega u Fontenu, mogli smatrati dokazom da jedna valjana pešadija može izaći na kraj i sa tenkovima.

U osnovnim načelima za vođenje boja svakako ništa nije bilo izmenjeno, i pešadija je imala da se brani i protiv tenkova. Artiljerija ju je pomagala svojom masiranom vatrom iz rejona artiljerijskih položaja, a pojedina protivtenkovska oruđa i vodovi sa zapregom bili su joj pridavani. Ovaj broj pravilima nikada nije bio regulisan, no obično su se diviziskom otseku pridavala 2—4 istaknuta topa, a u najboljem slučaju jedna zaprežna baterija.

Bilo je konstruisano jedno pešadisko protivtenkovsko oruđe, puška i mitraljez kalibra 13 mm, o čemu će docnije više biti govora.

Za artiljeriju je bila izrađena granata sa pancirnom glavom. Isto tako, pojavili su se projekti nemačkih ten-

kova, ali do kraja rata nije došlo do njihove masovne proizvodnje, jer je u novembru 1918 Nemačka raspolagala sa svega 45 tenkova, od kojih 2/3 zaplenjenih.

Zar nije tragično da su natčovečanski podvizi nemačke pešadije doveli do tako fatalnog potcenjivanja tenkova? Još nikad jedan narod nije tako skupo platio svoj uspeh kao nemački zbog svoje istrajnosti kod Kambre.

U pripremi za odlučujuću bitku Kambre je ostao za vojno rukovodstvo beznačajna epizoda. Tamo je nemačka pešadija jednog dana otkazala, ali je zatim opet sjajno popravila grešku. Više se ne govori o porazu, već samo o pobedi, držeći se starog pruskog pravila: »Prestiž vojske ne sme biti povređen«.

Za britanski oklopni korpus Kambre je važio kao jedna od najznačajnijih bitaka u istoriji — Valmi novog ratovodstva, rata motora. Naravno, slično tome izrazio se Fuller tek u jesen 1918 godine, posle Amijena. Tada, koncem 1917 godine, veliki deo britanske vojske bio je daleko od takvih mišljenja. Ostalo se pri odluci iz avgusta 1917 godine, po kojoj su ne samo avioni i sve vrste oružja i municije, već isto tako i motorna vozila, pa čak i lokomotive, imali prvenstvo u odnosu na proizvodnju tenkova. A u kritičnim nedeljama, sredinom aprila, bilo je čak izdato naređenje da se rasformiraju dve tenkovske brigade — čitava jedna trećina ukupnog stanja — da bi se posadama moglo povećati brojno stanje pešadije. S druge strane, ovo naređenje nikada nije bilo izvršeno i već u februaru 1918 godine novi šef britanskog Imperijalnog generalštaba povećao je lični sastav tenkovskog korpusa od 18.000 na 40.000 ljudi. Iz toga se vidi da je to za Britance bio prelazni period, period kolebanja, i impuls, koji je dao Kambre, pokazao se kao odviše slab.

Tenkovi u odbranbenoj bici

Pripreme za veliku bitku u Francuskoj bacile su tada sve u zasenak. Nemačko voćstvo svrstalo je cvet naroda u

udarne divizije, obilato ih opremilo i temeljno obučilo u pozadini fronta. Onda su, 21 marta 1918 godine u 9.44 časova, posle višečasovne artiljerijske vatre iz 1706 baterija, krenuli u napad prvi talasi divizija, jedne snage od ukupno 62 pešadijske divizije, protiv neprijateljskog fronta širokog 80 km na britanskom južnom krilu.

Nemačke pripreme napada nisu ostale nezapažene od Britanaca. Oni su se spremili za odbranu svima sredstvima.

U januaru 1918 godine britanska Vrhovna komanda je sa poligona za obuku pomerila unapred svoj oklopni korpus, koji se sada već sastojao od 5 brigada sa ukupno 13 bataljona, i rasporedila ga pozadi fronta širokog oko 100 km — od područja Perona na jugu do Betina na severu.

Tenkovski bataljoni trebali su da budu pridati korpusnim i armiskim rezervama radi sadejstva u protivudarima. Ustvari, izgleda da je ova podela bila otišla znatno dalje, ponekad čak i do jačine voda.

U svakom slučaju, bujica nemačkog napada prešla je i preko tenkova, ponekad posle njihovih prolaznih uspeha, a većinom bez njih. Deo tenkova, morao je biti uništen, jer je pogonski materijal bio utrošen ili kolosi nisu izdržali neprekidne marševe. Posade su tada preformirane u mitraljeske jedinice i kao takve upotrebljene.

Kako priznaju sami Britanci, način upotrebe tenkova u odbranbenoj bici primer je opomene za budućnost. Ova epizoda je zbog toga i spomenuta.

Tenkovski vod u susretnom boju

(Svi podaci po letnjem vremenu)

Prilog karta I, skica 1 i 3

Početak aprila napad je dostigao prilaze Amijena, a onda je zastao. Posle nekoliko dana usledio je upad u britanski flandrski front koji je vodio do iza Kemela

i, najzad, ujutro 17 maja nemačke jurišne trupe otpočele su juriš na francuski sistem položaja Šmen de Dam. Ovaj napad, o kome će docnije još biti govora, za nekoliko dana doveo je Nemce — primivši skoro karakter manevarskog rata — na jugu na Marnu, a na zapadu do velike šume oko Viler Kontrea.

U ovoj ozbiljnoj opasnosti Francuzi su, radi stabilizacije odbrane, uveli u borbu i prve jedinice svojih tek završenih lakih tenkova »Reno«.

Sada će biti prikazan boj jedne nemačke udarne divizije (28 rezervne divizije) koji se vodio 3 juna 1918 na jugoistočnom delu Recervalda (Retzerwald).

Mada se tenk »Reno« može smatrati kao poznat, ipak treba potsetiti na neke njegove glavne podatke. To je laki tenk od oko 7 t težine, sa posadom od 2 čoveka (vođa koji posluhuje oruđe u obrtnoj kupoli i vozač u poluležećem stavu ispod i pred njim). Raspolaze brzinom do 8 km/č, vrlo je pokretljiv, radijus dejstva mu je oko 60 km, oklop mu je vrlo jak, u svakom slučaju siguran protiv zrna kalibra 8 mm na svim otstojanjima. Naoružanje: 1 kratki top kalibra 37 mm ili 1 mitraljez u obrtnoj kupoli (po čemu se označava sa »muški« ili »ženski«). Najmanja taktička jedinica — vod, koji se sastoji od 5 tenkova (3 muška i 2 ženska). Pošto ima samo jednog vozača, tenk je nepokretan ako vozač bude onesposobljen, recimo česticama olova u oči.

Nemačka 28 rezervna divizija bila je udarna, imala je zbog toga popunjeno brojno stanje i bila odgovarajuće naoružana i mesecima uvežbavana pozadi fronta. Da li je ova divizija bila već angažovana 1918 godine u nekoj bici, bilo na Somi ili u Flandriji, nije mi poznato.

Prilikom majskog napada protiv Šmen de Dama ova divizija marševala je pozadi pobedonosnih divizija kao rezerva Vrhovne komande. Tek popodne 31 maja bilo je naređeno njeno uvođenje u boj, u vreme kada je francuski otpor već bio znatno ojačao. Delovi divizije bore se još kasno uveče 31 maja, ali tek 1 juna 28 rezervna divizija

se angažuje u celini na širokom frontu. Ona treba da nastupa između Korsija i Troena preko zaravni Savijer prema zapadu. Bez obzira na istovremeno sveže uvedenu francusku 28 diviziju, i nasuprot daleko nadmoćnijoj artiljeriji i avijaciji, severno krilo divizije iznudilo je prelaz preko potoka.

2 juna se smenjuju žestoki napadi Nemaca sa napadima Francuza, tako da su uveče, doduše, bili odbijeni svi napadi pet francuskih pukova, ali, isto tako, nije se postigao nikakav sopstveni uspeh. Tenkovi »Reno« bili su isto tako na polaznom položaju spremni za napad, ali su nemačkom artiljeriskom vatrom prisiljeni da potraže zaklon u šumi.

Rejon borbenih dejstava 28 rezervne divizije bio je uveče sužen na oko 3,5 km između Korsija i Favrola, što je zahtevalo novo pregrupisanje snaga pre nastavljanja napada.

Za napad 3 juna stajao je na desnom, severnom otseku, 111 rezervni pešadiski puk sa 2 i 3 bataljonom u prvom borbenom ešelonu i 1-vi bataljon u rezervi, a na levom otseku 110 rezervni pešadiski puk sa angažovanim 1 i 2 bataljonom i 3 bataljonom u rezervi. 109 rezervni pešadiski puk bio je u diviziskoj rezervi sa 1 i 3 bataljonom pozadi desnog, a 2 bataljonom pozadi levog puka. Kao udarna divizija svaki pešadiski puk je raspolažao pratećom baterijom. Ipak, u ovoj situaciji izgledalo je da je celokupna artiljerija ostala na visovima istočno od zaravni Savijera.

3 juna u 5.30 časova imale su jednovremeno da napadnu 3 nemačke divizije. 28 rezervna divizija obrazovala je desno, dakle severno krilo ove grupe. Snažna artiljerijska priprema bila je doduše naređena; ali, s obzirom da je dotur municije bio otežan a raspoložive zalihe male, vatra je mogla da traje svega 15 minuta, dok je vatreni val morao sasvim da otpadne.

Uprkos tome, i pored žilavog otpora, nemačka pešadija je postigla početne uspehe. Korsi je bio probijen pre-

ma zapadu, put za Vuti pređen i skoro na celom frontu divizije zapadno odatle dostignuta ivica šume. Ali sada se digla magla i otpoče najžešća francuska vatra iz svih oruđa, dok je nemačka artiljerija umukla. Pod bočnim dejstvom mnogobrojnih mitraljeza sa ivica šume severno od Korsija, samo mesto moralo je biti napušteno. Ali se na ivici šume vodila borba sa velikom upornošću i žestinom. Gubici su tamo bili izvanredno veliki. Neobično jako artiljerisko dejstvo i jurišna avijacija, koja je stalno bila u vazduhu, podržavali su francusku odbranu.

Oko 6.30 časova pre podne iz istaknutog ugla šume severno od Vutija izbilo je pet tenkova »Reno«. Oni se najpre okretoše protiv levog — 3 bataljona 111 rezervnog pešadiskog puka, probiše njegove prednje linije, koje su se morale povući, ali su na putu bile prihvaćene od strane njegove bataljonske rezerve. Tamo je primljena borba protiv lakih tenkova i gustih masa pešadije koja je iza njih nastupala. Laki bataljonski minobacači — verovatno gađanjem položenom putanjom — zaustavili su dva tenka, ali su oni ipak nastavili da dejstvuju mitraljeskom vatrom i puščanim bombama. Bataljon je postepeno bio potisnut, tako da su Francuzi opet zauzeli put, a mestimično se mogli probiti i preko njega.

U međuvremenu su se ostala tri tenka »Reno« uputila više na sever, a od njih je jedan bio primoran da se vrati. Ali su druga dva prodrli dalje, prošla južno od Sen Pol Majura i upravila se na sever, stalno praćena sopstvenom pešadijom. Sada je 2 bataljon 111 rezervnog pešadiskog puka, koji je bio na desnom krilu, skoro potpuno bio zaokružen i morao se povući. Korsi je opet bio zauzet od strane neprijatelja. Protiv ova dva tenka, koji su bili prodrli, okrenula su se, pored bataljona 111 rezervnog pešadiskog puka, još dva bataljona iz diviziske rezerve. Njihovim udruženim naporima uspelo je da obadva tenka onesposobe za borbu a posade zarobe.

Pošto je posle toga angažovano još i južno krilo desne susedne divizije, bilo je moguće zauzeti Korsi i opet

odbaciti Francuze preko drumu. Sa ovim je oko 8 časova pre podne završena pešadiska borba. I jedna i druga strana bile su potpuno iscrpene i pretrpele ogromne gubitke. Samo 111 rezervni puk izgubio je za ovih dva i po sata 19 oficira i 514 vojnika.

28 rezervna divizija, uglavnom, opet je zadržala svoje polazne položaje. Napad nikad više nije bio preduzet.

Zaključci

Ne izgleda li potresan ovaj izveštaj o bici, koji je priložen 33 svesci *Bitke Svetskog rata*?

Može li se ovde još govoriti o tome da je tenk samo »blef« i da je on efikasan samo protiv trupa sa poljuljanim moralom?

Ima li veće ekonomičnosti u borbi nego što je činjenica da se sa 6 ljudi, koji poslužuju 3 borbena vozila, razbije front tako hrabrog i iskusnog protivnika na širini od preko 1 km?

Zar ovde utrošak nije u disproporciji u odnosu na uzrok i učinak? Nije li dirljivo i strašno u isti mah da su se borci pet bataljona morali udružiti da bi mogli likvidirati ove čelične sanduke? Zar to ne potseća na staru priču kako su odvažni Crnci pokošeni od strane Britanca Gatlinga?

Da, tako i jeste: novo ratno sredstvo jednog, nailazi na drugog protivnika, koji nema mogućnosti da se uspešno bori sa njime.

I to šest meseci posle Kambrea!

Skoro dve godine posle prve pojave tenkova!

Tenkovska bitka kod Soasona 18—25 jula 1918

(Svi podaci po letnjem vremenu)

Prilog: karta I, skica 1 i 4

Nemački napad na istočnu ivicu Recervalda zastao je 3 juna 1918. Da bi se frontovi opet pokrenuli, bio je od

strane 18 armije, u vremenu od 9—12 juna, napadnut sa severa rejon Kompienja s obe strane Noajona. 12 juna Nemci su pokušali da napadom i sa istoka, uzduž reke Ene, dobiju u prostoru prema Kompienju. Nastupanje 18 armije nije dovelo do željenog uspeha. Udar pet divizija 9 armije sa istoka doveo je do ozbiljnog neuspeha. Ofanziva prema Šmen de Damu bila je završena.

Otpriblike posle mesec dana trebalo je da otpočne gigantska bitka s obe strane Remsa na frontu širokom oko 150 km, koja je mogla da dovede do manevarskog rata, a možda i do pobedonosne odluke.

Dosada su veliki napadi u Francuskoj doveli do niza nečuvanih uspeha, bar je to tako izgledalo. Ali, sva požrtvovanost pojedinaca i sav trud komandovanja nisu dosada bili u stanju da kroz ove uspehe izvojuju odluku — potpunu pobedu. Svaka bitka završavala se samo ugibanjem neprijateljskog fronta. Tako se i sada trijumfalni proboj kod Šmen de Dama konačno pretvorio u džinovski »džep«, koji se sa dva ugrožena boka prostirao do Marne i pritom za snabdevanje raspolagao samo jednim jedinim krakom železničke pruge, koji je prolazio neposredno istočno od Soasona.

Opet svi naponi i sve žrtve u krvi nisu mogli doprijeti da se izbori pobjeda, a sa njom konačno i mir.

Nemački borac, koji je dosada u skoro 4 ratne godine tako mnogo učinio i tako neizmerno trpeo, morao je u ovo vreme početi da sumnja u krajnji uspeh. Zacemento, nemačko komandovanje pripremalo je nove bitke. Ali zašto bi budući napadi imali više uspeha nego dosadašnji, koji su izvođeni sa odmornim trupama i popunjenim sastavom? Svakako, između pobjeda i poraza zjapi provalija; ima čitav niz mogućnosti za jedan častan mir.

Do kakvih je zaključaka dovela pojedinca ovde izložena situacija u leto 1918 godine, zavisilo je od njegovog karaktera i njegovog shvatanja života.

13 juna 1918 naređeno je korpusima 7 armije da se pripreme za odbranu. Odbranbena sposobnost novoga

fronta imala se postići, pre svega, opsežnim ešeloniranjem u dubinu.

Zona pretpolja bila je duboka 2—3 km. Na njemu i na glavnoj odbranbenoj liniji bila su šahmatski raspoređena mitraljeska gnezda. Na glavnoj odbranbenoj liniji trebalo je voditi otsudnu odbranu. Da li je i do kada trebalo braniti pretpolje ili ga ponovo zauzimati, imalo se odlučivati od slučaja do slučaja.

Tri pešadiska puka svake divizije bila su raspoređena jedan pored drugog, na frontu bio je borbeni bataljon, na položaju za zaštitu artiljerije bataljon za podršku, a daleko pozadi, van domašaja normalnog neprijateljskog artiljeriskog dejstva, bataljon u rezervi.

Artiljerija je bila povučena daleko nazad i duboko ešelonirana. Postojala je »daljna zaprečna vatra« ispred pretpolja i »bliska zaprečna vatra« ispred glavne borbene linije. O aktivnoj i pasivnoj protivtenkovskoj odbrani mnogo je pisano i govoreno. Stvarno, ona je bila samo nagoveštena budući da su na frontu svake divizije bila ukopana po dva pojedinačna topa, a sem toga, u najboljem slučaju, za pokretnu odbranu bio je određen vod topova sa zapregom.

Frontovi divizija iznosili su češće 3, a ređe 5 km. Ipak, trupa je bila brojno proređena usled pretrpljenih gubitaka u borbi i gripa, a naređenim dubokim ešeloniranjem rascepkana.

Prelaz u odbranu nije doneo nikakvo olakšanje. Francuzi su naročito između Ene i Urka, nastavili svoje snažne napade uz podršku jake artiljerije, avijacije, a često i tenkova. U većini slučajeva je posle snažne artiljerijske vatre sledio napad predvođen tenkovima. Od sredine juna do 10 jula moglo je biti izvedeno oko dvadeset takvih akcija sa frontovima napada do dve divizije i do 50 tenkova novog, brzog tipa. Rezultat je bio taj da su Francuzi između Ene i Recervalda potisnuli nemačke položaje iza linije potoka Kevr, istočno od šume i zaravni Savijera. Kakav je cilj trebalo postići ovim napadima, za Nemce je ostalo

sporno. Bilo je nemoguće odbaciti neprijatelja protivnapadima, s obzirom da su sve raspoložive snage bile upotrebljene za bitku kod Remsa.

U julu su vesti bile sve pouzdanije o tome da Francuzi planiraju napad sa ciljem da obadva nemačka boka stegnu u ispupčenju položaja; da su već prikupili trupe u Recervaldu i da će napasti 14 jula, na dan njihovog nacionalnog praznika.

7 nemačkoj armiji naređeno je da poveća dubinu zone odbrane. Pozadi fronta trebalo je uspostaviti pozadnji položaj i dovesti divizije iz rezerve. To je bila mera koja je docnije imala veliki značaj.

Kada 14 jula nije usledio francuski napad, izgledalo je kao da je situacija popustila, jer je 15 jula trebao da otpočne veliki nemački napad sa obe strane Remsa.

Kao što je poznato, ova ofanziva vodila je opet preko Marne i u brdovito zemljište. Istočno od Remsa nisu mogli biti postignuti uopšte nikakvi uspesi. 16 jula postignuti su samo neznatni uspesi na brdovitom zemljištu. Nasuprot tome ovoga dana usledili su žestoki francuski napadi tenkovima protiv nemačkog fronta južno od Marne. 17 jula nije došlo ni do kakvog daljeg uspeha. Velika ofanziva bila je pri kraju. Ona se pretvorila u teško razočarenje, koje je jako pritiskalo raspoloženje i u vojsci i u domovini.

Dugo planirani veliki napad u Flandriji morao je da usledi što je moguće brže . . .

I na francuskoj strani pripremao se preokret. Foš je ukazivao glavnokomandujućem francuske vojske, generalu Petenu, 14 a zatim i 16 jula, da treba napasti ka Soasonu. U tom cilju trebalo je prikupiti mnogobrojne tenkove i jaku artiljeriju, dok su se mogle zadržati i srazmerno slabe pešadijske snage.

Mnogo hvaljeni i mnogo napadani general Manžen imao je konačno da izvede glavni udar sa 10 francuskom armijom. Njegov plan bio je odobren 28 juna. Delimični napadi radi ovlađivanja klancem Kevra i istočnim izlazima iz velike šume, kao polaznim položajem za pretsto-

jeći veliki napad, bili su već njegov sastavni deo. Francuzi su verovali da su u ovim bojevima zapazili osetno popuštanje nemačkog borbenog morala, što im je dalo povoda da svoj napadni cilj prošire na uništenje celog »džepa« na Marni.

Veliki francuski plan za napad bio je definitivno odobren 8 jula. Razvoj je imao da usledi u toku četiri dana, počev oko 14 jula. U međuvremenu došla je nemačka bitka za Rems, ali je ona prekinula francuske pripreme samo za šest časova.

Manženova armija imala je da napadne sa 18 divizija na frontu širokom oko 30 km, od kojih je 10 divizija bilo u prvom ešelonu. Južno se naslanjala 6 armija od 8 divizija. Docnije su uzele učešća još i 9 i 5 armija, tako da su se francuski napadi protegli do Remsa.

Napad je imao da usledi iznenada, masom tenkova; 18 jula u 5.35 časova imala je da napadne 10 armija pozadi vatrenog vala bez ikakve prethodne artiljerijske pripreme. Front svake divizije iznosio je oko 2 km.

10 armija je raspolagala sa 343 tenka, a 6 armija sa 157. Sve ondašnje tenkovske jedinice, ukupno 16 bataljona, 7 teških i 9 lakih, na kraju su uzele učešća u bici.

10 armija, koja će sama biti podrobnije obrađena, imala je 3 bataljona pridatih tenkova »Šnajder«, 3 bataljona »Šamon« i 3 bataljona »Reno«.

Da bi smo se potsetili biće ponovljeni glavni podaci teških tenkova.

»Šnajder«: težina 13,5 tona, posada 6 ljudi, naoružanje 1 kratki top kalibra 75 mm i 2 mitraljeza, najveća brzina 4 km/č, radijus dejstva 6 časova marša.

»Šamon« težina 23 tone, posada 9 ljudi, naoružanje 1 poljski top 75 mm i 4 mitraljeza, najveća brzina 8 km/č, radijus dejstva 6 časova marša.

Ovi tenkovi bili su solidno oklopljeni, ali su vrlo slabo savladivali zemljište, a u tehničkom pogledu nisu bili sigurni. Naročito je u tom pogledu bio poznat tenk »Šamon«. 3, 10, 11 i 12 bataljon naročito su bili istrošeni.

Oni su 11 juna učestvovali u velikom protivnapadu protiv nemačke 18 armije. Svi francuski tenkovi mogli su se vući na sopstvenom podvoznom uređaju od strane teretnih automobila, što je u velikoj meri povećavalo njihovu pokretljivost.

Raspored tenkovskih jedinica u 10 armiji pokazuje ovaj pregled:

Tenkovski bataljoni	Broj kola	Korpus	Divizija
3 „Šnajder“	27	1	153
11, 12 „Šamon“	60	20	1 američka
4 „Šnajder“	48	20	marokanska
1 „Šnajder“	48	20	2 američka
10 „Šamon“	30	30	38
1) 2) 3) } „Reno“	45) 40) 45)	Armiske rezerve pozadi 20 (1 i 2) i 30 (3) korpusa	

Kao što se vidi, 4 divizije na južnom krilu uopšte nisu dobile tenkove, dok je centar, naprotiv, bio jako zasićen tenkovima.

Usled učešća u prošlim borbama tenkovske jedinice su delimično još bile nepopunjene, a sve su imale dovoljno borbenog iskustva, dok je, naprotiv, pešadija 10 armije samo delimično bila obučena da napada sa tenkovima.

Upadljivo je da je komandant armije od 343 tenka zadržao u rezervi 130, dakle više od 1/3, i za to odredio baš tenkove »Reno«, najbrže i u tehničkom pogledu naj-

sigurnije. Na front širok oko 15 km došlo je 213 tenkova, što je prilično malo.

Vredna je pažnje brzina uvođenja tenkova u borbu.

14 jula upućena je tenkovskim komandantima zapovest za prikupljanje tenkovskih jedinica kod 10 armije. Još istog dana otpočelo je transportovanje i izvršena privremena podela. 15 jula izvršeno je izviđanje na frontu, a potom konačna podela i određeni očekujući i polazni položaji. 16 i 17 jula završene su sve pripreme. Naporedo sa tim tekli su još i poslovi koji su se odnosili na upotpunjavanje izviđanja, uspostavljanje veze sa pešadijom, s jedne strane, i skladištima isturenih depoa i radionica za opravke, s druge strane. U toku noći 17/18 jula posele su tenkovske jedinice polazne položaje pozadi pešadije.

U kojoj su meri bili tada izgrađeni nemački položaji između Ene i Marne prikazuje 35 sveska *Bitke svetskog rata* u sledećem razmatranju:

»Nijedan deo položaja nije bio izgrađen po načelima poziciskog rata. Neprekidnih rovova i međusobno povezanih dubokih prepreka od žica nije nigde bilo. Pojedinačni zakloni i osmatračnice, tu i tamo možda prikriveno postavljene prepreke od žica, koji produbljen rov pored puta ili strana nekog usečenog puta, neki zid u selu uređen za odbranu — to je uglavnom bilo sve. Još najdalje je odmakla izgradnja glavne borbene linije. Ali, kako su u drugoj polovini juna neprijateljski napadi skoro na celom frontu stalno primoravali na povlačenje glavne borbene linije, kao i na ponovno otpočinjanje odgovarajućih radova, ni njena odbranbena sposobnost nije se nigde mogla ceniti kao visoka«.

17 jula, oko ponoći, zahvatila je okolinu Recervalda jaka oluja sa provalom oblaka. U svanuće 18 jula zemlja se pušila, jako isparenje i niska magla ležali su nad okolinom. U 5.35 časova odjednom je francuska artiljerija otvorila vatru, a tenkovske mase, praćene pešadijom, krenule su protiv potpuno iznenađenih nemačkih trupa. Uskoro je bio dostignut glavni položaj. Nemačka pešadija

se branila oružjem koje nije moglo ništa da učini protiv tenkova. Onda su počesne rezerve preduzele protivnapade, docnije i bataljoni za podršku, ali bez uspeha. Tenkovi su se sve dalje probijali u magli. Gde se vodila žestoka, ali kratkotrajna borba. A zatim su bili smrvljeni pešadiski položaji južno od Ene na oko 15 km širine. To je moglo biti oko 7.30 časova.

Nemačka artiljerija je pokušala u gustoj magli da pruži pomoć zaprečnom vatrom, pri čemu je odveć kasno odmeren prelaz sa daljne na blisku zaprečnu vatru. Zatim je magla počela da se diže i baterije su se branile od tenkova, koji su sa svih strana prodirali ka njima, sve dok nisu bile osvojene.

Ponegde na pogodnom zemljištu borili su se još pozadnji delovi pešadije. Ali, kada je oko 10 časova bila moguća vidljivost iz vazduha, mogli su francuski piloti da jave svojoj komandi 10 armije da je napad napredovao skoro do Misi o Boa, Šodena, do ispred Vijerzija i Viler Elona.

Nemački front, koji je počinjao oko 2 km južno od Ene pa do Longpona, jednostavno je iščezao. Od jedinica koje su bile na položaju vratili su se samo razbijeni ostaci. Održala se samo 115 divizija, i to do popodne, jer protiv nje nisu bili angažovani tenkovi.

Katastrofa nemačkih armija na luku položaja izgledala je neizbežna. Nemačke divizije u rezervi bile su alarmirane. One su hitale na bojište da bi protivudarima pravile situaciju, a docnije, oko 8.45 časova, da bi blagovremeno posele pozadnji položaj i na njemu odbile Francuze — zadatak koji je od samog početka morao izgledati beznadežan.

Ali su Francuzi u ovo vreme, nešto oko podne, zastali. Može biti da je vatreni val dostigao svoju granicu, pa je nastavljanje napada bez prethodnog privlačenja artiljerije izgledalo odveć rizično. U svakom slučaju, ovo nije bilo zbog nedostatka rezervi. Pešadija i tenkovi stajali su na raspoloženju. Sem toga, armiska komanda je već oko 10

časova stavila na raspoloženje svoja 3 bataljona tenkova tipa »Reno« onim korpusima iza kojih su se nalazili, i to 2 bataljona 20 korpusu, a jedan 30 korpusu. No, od njih je samo 1 bataljon kod 20 korpusa oko 19 časova uzeo učešća u boju kod Vokastila.

Kakav god bio razlog, poplava je zaustavljena kao nekim čudom!

U podnevnim časovima nastupila je višečasovna borbena pauza, iako ne istovremeno na celom frontu. Nemci su imali mogućnosti da u najnužnijoj meri, uredi svoje jedinice, uspostave vezu između pojedinih grupa u obe strane i da svoje rezerve uvedu bar koliko-toliko prikupljene.

Prva, ali istovremeno i najteža kriza u odbranbenoj bici kod Soasona, koja je inače obilovala krizama, bila je prebrođena.

U prvim popodnevnim časovima borba je mestimično opet oživela. Ali, to više nije bila bitka, već niz manjih, jedna od druge nezavisnih pojedinačnih borbi (otprilike u okviru divizije) koje su se stalno obnavljale, dovodile do žestokih okršaja, i, naročito na južnom krilu 10 francuske armije, trajale do u noć. I tenkovi su ovom prilikom upotrebljeni u manjim jedinicama. Često se u nemačkim borbenim izveštajima moglo čitati slično ovome: »Gusti francuski redovi, podržani od 5 tenkova, potiskivali su naše trupe sa položaja dok artiljerija nije uništila tenkove«.

Ali se nemački pozadnji položaj, posednut po nuždi i na brzinu, držao do same noći.

Kao i u svima bitkama na Zapadnom frontu, tako je i u ovoj konjica bila spremna da preduzme gonjenje.

10 armiji bio je pridat francuski konjički korpus, čije su 3 konjičke divizije bile prikupljene u 2 grupe u prostoru Recervalda i severno od njega, oko 20 km pozadi fronta. Konjici je bila pridata motorizovana pešadija sa

pionirima — ukupno 6 bataljona. Komandovanje je name-
ravalo da posle proboja nemačkih položaja uputi napred
konjičke mase širokim frontom, 2 divizije u prvom a 1
u drugom ešelonu, otprilike između Vijerzija i Šodena,
duboko u pozadinu neprijatelja.

U bici 18 jula izgleda da je general Manžen svojoj
konjici izdao direktivu za nastupanje još u 8.30 časova pre
podne. Zapovest je bila izdata. Ali zbog nedostatka pu-
teva u velikoj šumi, kao i usled zadržavanja izazvanog
velikom zakrčenošću puteva pozadi fronta, konjica je tek
oko 15 časova uspela da dostigne prvobitni francuski
front.

Oko 1 čas docnije, s obzirom na udaljenost od fronta,
bio bi moguć prelaz linije na kojoj je vođena borba.

Ali kako su nemački branioци upotrebljavali mitra-
ljeze — okolnost koja je od samog početka morala biti
poznata — konjica je bila primorana da sjaše, te se gi-
gantski poduhvat svršio učešćem nekoliko sjahalih eska-
drona u borbama severno i južno od Vijerzija.

Kasno uveče konjica je bila povučena, ovoga puta u
rezervu grupe armija, a na njeno mesto je 10 armija dobila
jednu pešadisku diviziju.

Ovde treba napomenuti da je francuskom komando-
vanju, u ovoj bici, 21 jula, još jednom izgledao moguć
prodor konjicom u pozadinu protivnika. Zbog dužine
maršrute, ovoga puta konjici uopšte nije pošlo za rukom
da dospe do fronta.

18 juli 1918 se završio.

Iako je on nemačkim armijama između Ene i Marne
— čiji je front na dužini od oko 50 km delom bio probi-
jen, a delom potisnut — zadao opasan udarac, ipak je ono
najgore moglo biti otklonjeno, jer je divizijama iz rezerve
i ostalim počesnim rezervama uspelo da na pozadnjem
položaju zadrže francuski napad.

Sa svih strana hitale su ovamo rezerve — 19 juli mogao je još biti kritičan, a posle bi već dovoljne snage bile na mestu.

I nemački front odbrane se držao. On se učvrstio i održao, pored vrlo opasne situacije, i svih sledećih dana, dok sve armije nisu izvukle glavu iz ove omče, i dok nije završeno povlačenje pozadi Vele.

Koliko god je zanimljivo pratiti mere koje je komanda preduzimala u cilju podrške odbranbenog fronta i izgradnje jednog pozadnjeg položaja, toliko isto je interesantno posmatrati i sama taktička zbivanja, sadejstvo između pešadije i artiljerije.

Sve angažovane nemačke divizije bile su udarne, a svaki pešadiski puk obučen da u napadu u najtešnjoj vezi sarađuje sa svojom pratećom baterijom. Zajedničkom obukom zimi, a otada borbenom praksom u bitkama, ovo sadejstvo postajalo je sve uže i savršenije.

Ovo se može pratiti u skoro svima borbama počev od 19 jula.

Iznenadjenje je prošlo. O tenkovskim napadima, kao verovatno najopasnijim, artiljerija vodi računa pri izboru svojih položaja, pažljivo prati pokrete neprijateljskih tenkova i istura veći broj topova. Dalje, i pešadija kad je u napadu, a ponekad i u odbrani, uvek ima sa sobom svoje prateće baterije, koje se, doduše, još uvek upotrebljavaju zajedno, ali posedaju položaj daleko napred i odatle sa naročitim uspehom vode borbu protiv tenkova koji napadaju.

Istina, ovo sadejstvo ne sprovodi se uvek tako vešto. Ponekada nemačku pešadiju zadesi tenkovski napad a da u blizini nema baterija ili dovoljnog broja protivtenkovskih oruđa. U takvim slučajevima tenkovima uspeva da probiju položaje dok ne stignu u blizinu baterija, kada bivaju zahvaćeni njihovom vatrom i primorani na povlačenje. U takvim slučajevima od angažovane pešadije vraća se vrlo mali broj ljudi.

U ovim borbama za pozadnje položaje bile su pojedine nemačke divizije već naoružane i protivtenkovskim puškama kalibra 13 mm. Ali, kako Francuzi dodaju, ova puška nije u borbi postigla neki značajniji uspeh.

Protivtenkovska puška kalibra 13 mm predstavljala je jednu konstrukciju po nuždi, pošto planirani protivtenkovski mitraljez, skraćeno nazvan »Tuf«, nije mogao blagovremeno da stigne u armiju. Ova puška bila je jednočetna, teška 16 kg, čije je zrno sa čeličnim probojcem od 52 grama imalo brzinu od 770 m/sek, s tim što je trzanje unazad prilikom opaljenja u poređenju sa običnom puškom bilo pet puta jače. U slučaju da zrno pogodi tenk pod približno pravim uglom, onda je čelični probojac na odstojanju od 500 m bio još u stanju da probije oklop debljine 20 mm.

Učinak je, dakle, bio više nego zadovoljavajući, ali pošto je ovaj probojac bio jedan masivan klin, trebalo je da pogodi važan deo motora da bi bio u stanju da izbaciti tenk iz borbe ili da pokuša da među posadom pozadi oklopa pronađe sve one članove koji su obučeni kao vozači, što se, naravno, ne da ni zamisliti. U tom pogledu tenk »Reno« bio je osetljiviji, no ipak i kod njega je vozač bio vrlo dobro zaštićen.

Nemačkom projektu jednog protivtenkovskog oružja, koje je moralo da proizađe iz iskustava kod Kambrea, nedostajalo je ono što bi se moglo nazvati »tehničkom fantazijom«.

I u tenkovskoj bici kod Soasona gubici u angažovanim tenkovima bili su na izgled visoki. Oni su iznosili prosečno svakog borbenog dana polovinu upotrebljenih vozila i četvrtinu posada. Kao što se vidi iz sledećeg tačnog pregleda, u francuskim radionicama na bojištu svakodnevno je opravljan izvestan broj tenkova onesposobljenih za borbu i zatim ponovo angažovan u borbi.

Podaci se odnose samo na one tenkovske jedinice koje su bile angažovane u sastavu 10 armije:

Borbeni dan	Broj tenkova koji je ušao u borbu	G u b i c i		
		T e n k o v a		Posade
		od artiljerije	ukupno	
18 jul 1918	223	62	102	25%
19 "	105	50	50	22%
20 "	32	?	17	26%
21 "	10	?	36	27%
22 "	Svi tenkovi povučeni na remont za sledeći borbeni dan			
23 "	82	?	48	?

Od 23 jula uveče do 1 avgusta sve jedinice bile su povučene pozadi fronta, pošto su tenkisti bili iscrpeni, a vozila u tehničkom pogledu istrošena.

Preporučljivo je da se jednom gubici tenkovskih posada prikažu brojno.

Pošto su pojedini tipovi tenkova imali različit broj članova posade, mora se obračun izvršiti odvojeno za teške i lake tenkove, u svakom slučaju pod pretpostavkom da je odnos gubitaka kod jednih i drugih bio proporcionalan.

18 jula je u borbi uzelo učešća ukupno 223 tenka. Poznato je da je od tenkova tipa »Reno« bio angažovan ceo 1-vi bataljon sa 45 tenkova i jedna četa 2-og bataljona sa oko 10 tenkova, dakle, ukupno 55 lakih tenkova. Onda ostaje 168 angažovanih teških tenkova, pri čemu treba uzeti prosečan broj članova posade od 8 ljudi.

Sad se može računati:

Vrsta tenkova i broj	Jedna posada ljudi	Svega	% gubitaka	Broj gubitaka
55 „Reno“	2	110	25%	28 ljudi
168 teških	8	1.344	25%	336 ljudi
Ukupan broj gubitaka u tenkovskom ljudstvu 10 francuske armije na dan 18 jula				364 čoveka

Korisno je da se uz ovo donese nekoliko brojeva o gubicima u ljudstvu nemačkih divizija u ovoj bici. Brojevi potiču iz 35 sveske *Bitke svetskog rata*.

U toku 20 jula prikupljaju se pozadi nemačkog fronta ostaci 115 divizije (posadna) i 47 rezervne (divizija druge linije), poslednja bez svoje artiljerije. 47 rezervna divizija sastoji se od 11 oficira (isključivo pukovski štabovi) i 220, i slovom dve stotine dvadeset vojnika-pešaka; 115 divizija ima još 56 oficira i 1.216 vojnika-pešaka, a njen artiljeriski puk i dve baterije po 5 oruđa.

U noći 21/22 jula 46 rezervna divizija (divizija druge linije) bila je povučena sa fronta. Ona je od ostataka 2 pešadiska puka, 3 lake i 2 teške baterije (ostatak je bio upotrebljen odvojeno) formirala 2 bataljona sa ukupnim brojnim stanjem, uključujući pukovske štabove, od 40 oficira i 339 vojnika; uz to 21 lak i 26 teških mitraljeza, 8 minobacača i 1 ispravan poljski top...

3 avgusta nemački front se nalazio na Veli, a izbočina na frontu bila je planski ispražnjena.

Veliki napad u Francuskoj bio je završen, a napad u Flandriji bio je napušten. Nemačkoj vojsci na Zapadnom frontu nije bilo uspelo da postigne pobedu. Neprijatelj je čak ponovo preduzeo inicijativu.

I tako odbranbena Bitka kod Soasona, pored izjalovljenog napada istočno od Remsa, pretstavlja prekretnicu događaja, kao jedna od prvih stanica na putu za Golgotu kojim je imala da ide nemačka vojska u Francuskoj počev od sredine jula pa do sloma u novembru 1918.

Zaključci

Napadač

Francuski tenkovski napad kod Soasona bio je u svom početku tačno onako planiran kao onaj kod Kambrea: početak nastupanja sa početkom artiljerijske vatre, napad tenkova pozadi vatrenog vala, zamaglivanje osmatračnica i zemljišta u zoni napada — sve kao kod Kambrea.

Pritom, to je prvi put da Francuzi napadaju na ovaj način. U svima tenkovskim akcijama od meseca juna francuskom napadu prethodila je uvek temeljna artiljerijska priprema. To je bilo i 11 juna, kada su Francuzi angažovali 160 tenkova u protivnapadu na 18 nemačku armiju.

Moguće je da je prilika za potpuno iznenađenje neprijatelja, koja se može ostvariti izostankom artiljerijske pripreme, čuvana od strane francuske komande za jedan krupan poduhvat. Ali da li je to moglo biti iznenađenje? Kod Kambrea se nisu borili samo Britanci, nego i Nemci. Ili, da li je trebalo da čekić ostane u dužoj uspomeni nego nakovanj?

Raspored tenkova u francuskoj 10 armiji u osnovi se razlikovao od onog kod Kambrea. Kao što je komandant armije, na težištu napada, objedinio u 20 korpusu svoje najbolje (Marokance) i najsvežije (Amerikance) trupe, tako je ovom korpusu dao skoro sve tenkovske jedinice bilo prvom borbenom ešelonu ili rezervi u njegovoj zoni napada. Sa obe strane 20 korpusa tenkovi su bili dodeljeni još samo susednim divizijama severno i južno.

Dakle, volja komandanta jasno je došla do izražaja i u podeli tenkovskih jedinica. Potpuno pravilno: jer jedno novo oružje može izmeniti način vođenja borbe u tolikoj meri, da se ne može prepoznati, ali, uprkos tome, stara načela boja ostaju, kakva smo ih nasledili iz prastarog doba.

Prema ovoj podeli, u svakom slučaju, dolazi svega oko 180 tenkova na front od oko 14 km. Britanci su na

prvobitnih 9 km uveli 380 tenkova. Ali, kako je južno od 10-te napadala i 6 francuska armija, a uspjesi su bili u međusobnoj zavisnosti, to takvo jedno brojno upoređivanje nije dozvoljeno.

Tenkovski napad kod Soasona nabacio je prvi put jedan novi problem: na koji način treba da se nastavi francusko nastupanje kada ono stigne na granicu dejstva vatrenog vala?

Kod Kambrea konjičke mase trebale su da pre svega iskoriste početni proboj, ali Kambre je u svima razmerna bio manji od Soasona. Francuzi su hteli sa svojim divizijama da nastave napad. Ali, s obzirom da su tačno znali broj i raspored nemačkih divizija u rezervi, isto tako su morali znati da će pri nastavljanju svoga nastupanja verovatno odmah doći u borbeni dodir sa nemačkim trupama drugog ešelona.

Učiniti to bez podrške sopstvene artiljerije, moglo je izgledati suviše riskantno.

Ali promeniti položaje artiljerije značilo je pomeriti unapred bar poljske baterije za prosečno 5 km. Iako pojedine baterije, pod povoljnim uslovima, mogu biti ponovo spremne za otvaranje vatre kroz jedan sat, ipak treba najmanje još toliko vremena da bi se cela artiljeriska grupa prebacila napred, u najpovoljnijem slučaju ne računajući i potrebnu popunu municijom preko šarže koju baterije voze sa sobom.

Ovo višerasovno čekanje na sopstvenu artiljeriju znači dakle jednovremeno ugrožavanje plodova dosadašnjeg uspeha. Jer da je Nemcima potrebna ova pauza i da je oni do krajnjih granica koriste, to su Francuzi tačno znali. Oni su poznavali vojnička svojstva svoga protivnika.

Da li se mogao izbeći ovaj prekid operacija, koji oštro odvajava napadnu bitku od niza manjih pojedinačnih lokalnih borbi?

Za to je imalo samo jedno sredstvo: artiljeriju zameniti jurišnom artiljerijom, *Artillerie d'assaut*, kako su,

uostalom, Francuzi nazivali svoje tenkove, i napadati dalje bez predaha.

Pitanje je kakve bi bile posledice takve jedne odluke u odnosu na bitku. Prema teoriskim načelima Francuzi bi najmanje u podnevnim časovima morali imati dalje uspehe. No, da li bi to bio odlučujući uspeh, da li bi druga i poslednja nemačka linija otpora mogla biti potpuno zbrisana kao prva, da li bi zatim francuska konjica mogla da spreči sav dotur za tri armije u izbočini položaja, to se ne da oceniti. Isto tako moguć je i osetan neuspeh izazvan bočnim udarom novouvedenih nemačkih snaga sa severa, preko Soasona. U svakom slučaju, ovde se borilo za jedan visok cilj, za koji se trebalo založiti do maksimuma.

Za budućnost ostaje činjenica, da je napadač, sve dotle dokle ne može u jednom zamahu postići dubok prodor, primoran da stalno čeka na privlačenje svoje artiljerije.

Što se tiče upotrebe francuske konjice u odnosu na sadejstvo sa tenkovima, ne mogu se prikupiti nikakva iskustva, jer do toga sadejstva nije ni došlo. Ali se, neosporno, može načelno utvrditi da konjica, čim je upotrebljiva na bojištu samo kao sjahalni strelci, tj. čim konja koristi samo kao transportno sredstvo, daje slab, žaljenja dostojan efekat. Motorizovana pešadija mogla bi dati isti efekat sa daleko manjim utroškom snage, vremena, a i prostora, jer konjičke mase zakrčuju sve puteve.

Sva druga čisto taktička iskustva tenkovske bitke kod Soasona ista su kao i kod Kambrea: brz tok borbe, efikasnost tenkova u probouju i njihova osetljivost od artiljerijske vatre.

I ovde je nastavljanje bitke donelo iste iznenadne promene u dejstvu tenkova: uspesi izostaju, a gubici se naglo povećavaju. Francuske tenkovske jedinice se žale da im komandanti divizija često puta nisu obezbeđivali onu artiljerisku podršku koja je bila neophodna. Isto tako, malom broju tenkova bilo je nemoguće da pronađu sve nemačke mitraljeze na frontu francuskog napada, a da

i ne pominjemo mogućnost njihovog neutralisanja, zbog čega je zaostajala pešadija koja ih je pratila.

Sve u svemu: tenkovska bitka kod Soasona pokazala je Francuzima kako se sa masom tenkova brzo prodire kroz nemački položaj, ali ona nije pokazala i kako se može iskoristiti uspeh. To je isto kao i kod Kambrea.

Branilac

Izgradnja nemačkih položaja izvršena je na osnovu onih gledišta koja su na Zapadnom frontu važila za obe zaraćene strane i koja su proizašla iz bitaka sa snažnom artiljeriskom pripremom.

Da bi se i posle višednevne uraganske vatre mogao održati u životu barem jedan deo branilaca, sve je bilo raščlanjeno. Da bi napadač samo oslabljen i rastrojen dospeo na glavnu borbenu liniju, ispred nje je organizovano pretpolje koje je postajalo sve dublje.

Pri tenkovskom napadu raščlanjavanje je gubilo svoja preimućstva, a zadržavalo loše strane. Stari sistem položaja sa neprekidnim rovovima, otprilike kao kod Kambrea, odgovarao bi tu mnogo bolje.

Rovovi su bili potpuno zaštićeni od razantne vatre tenkovskog naoružanja, a sem toga njihove posade su daleko više bile na oku starešina svih stepena nego što je to bio slučaj kod raščlanjenoga položaja, gde je u dimu napada svako gnezdo bilo ostavljeno samo sebi.

Uostalom, mišljenja o tenkovima ostala su ista. Ona bi se mogla sažeti u osnovnoj misli da jedan takav kolos izgleda mnogo opasniji nego što ustvari jeste — aksioma, koju je još i 35 sveska *Bitke svetskog rata* donela 1930 godine, godine »spasa« a u zaključku da dobra pešadija, pravilno podržavana od strane artiljerije može izaći na kraj i sa ovim đavoljim oružjem. Od početka juna mnoge nemačke divizije bile su u mogućnosti da ove tvrdnje provere praktično. Može se sa sigurnošću uzeti da su iskustva

stečena na bojištu bila u ozbiljnoj protivrečnosti sa načelima protivtenkovske odbrane.

Napad ujutru 18 jula nije za nemačke armije predstavljao samo jedno potpuno iznenađenje u taktičkom smislu; on je došao neočekivano i u operativnom i u strategiskom smislu, jer je nemačka komanda bila ubeđena da je Francuze potpuno angažovala odbranom od napada kod Remsa. Ukoliko je iznenađenje taktički uspelo, mora se ponovo konstatovati da je preduslov za to bila upotreba tenkova.

U pogledu efikasnosti nemačke protivtenkovske odbrane kod Soasona mora se kao merodavno uzeti mišljenje tada angažovanih francuskih tenkovskih jedinica. Dutil (Dutil) otprilike, kaže: »Za vreme proboja 18 jula, sem normalnog otpora od strane artiljerije, nije bilo nikakvog otpora protiv tenkova. Docnije je odbrana brzo bila znatno poboljšana. Jaka nemačka artiljerija bila je metodski organizovana za borbu protiv tenkova, sem toga, isturen je veći broj pojedinačnih topova koji su otvarali vatru tek na bliskim otstojanjima. Isto tako, upotrebljene su i puške kalibra 13 mm, ali bez osetnog uspeha; top je i dalje ostao opasan neprijatelj«.

Ja mislim da je jasno i bez ponavljanja iskustava kod Kambrea, da je nemačka pešadija koja se nalazila na položajima u ranim časovima 18 jula opet stavljena pred nerešljiv zadatak.

Žilavi i požrtvovani otpor 18 jula popodne čini mi se dokazuje da još uvek pretežna većina nemačkih boraca vrši svoju dužnost do krajnjeg zalaganja i da pod najuzasnijim teškoćama postiže uspeh, samo ako im se postave zadaci koje oni uopšte mogu rešiti. Reči: »strah od tenkova«, »nervni slom« i slične, koje se opet čuju, nepravedne su i nezaslužene.

Ako se jedan front, kao u ovom slučaju nemački, jednostavno istopi pod navalom tenkovskih masa i pritom stepen efikasnosti bude tako loš da nasuprot sopstvenom uništenju stoje neznatni gubici neprijatelja, onda je ova

nemoć ili posledica nedovoljnog naoružanja ili necelishodne upotrebe raspoloživog oružja. Nažalost, kod Soasona je kod nemačke vojske bilo i jedno i drugo.

Niko ne može reći kakav bi tok bitka uzela da je nemačka vojska mogla izvući koristi iz iskustava kod Kambrea i da je barem polovina diviziske artiljerije bila raspoređena na pešadiskim položajima u cilju protivtenkovske odbrane.

U svakom slučaju, bilo bi nemoguće da francuski tenkovi ovladaju frontom četiri divizije, a zatim da još celo popodne vode žestoke borbe i u svemu izgube od artiljerijske vatre samo 62 tenka. A više od cele artiljerije Nemci, inače, nisu ni mogli izgubiti. Ali je oni ne bi izgubili, a proboj bi bio zaustavljen.

Čini mi se da je Soason pokazao Nemcima da im jedna lekcija, koju su propustili da nauče, može biti data po drugi put, ali po udvostručenoj ceni.

Amijen, 8 avgust 1918

(Svi podaci po letnjem vremenu)

Prilog: karta I, skica 1 i 5, i karta II

Nemački napad bio je najzad 4 aprila zaustavljen od strane Britanaca i Francuza ispred samog Amijena.

U toku sledećih nedelja i meseci iskrvavljena britanska vojska ponovo je popunjena i snabdevena ratnim materijalom.

I britanski tenkovski korpus, koji je bio spao od šest na četiri brigade, dobijao je nedeljno, počev od maja meseca, po 60 novih tenkova tipa »Mark V« i »Mark V-sa zvezdom«, koji su sa »Vipetom« imali da čine jedino naoružanje.

Tenkovi »Mark V« i »Mark V-sa zvezdom« bili su iste konstrukcije, sa istim naoružanjem i brojem posade kao i tenkovi tipa »Mark IV«.

Tenk »Mark V«, sa svojim motorom jačine 150 KS, postizao je prosečnu brzinu od 5 km/časova koja se na pogodnom zemljištu mogla povećati do 7,5 km/časova. Radijus dejstva iznosio mu je 40 km. Ovom je tenku pripisivana naročito dobra vidljivost. Isto tako, njegov motor je bio odvojen od borbenog odeljenja. Naprotiv, bilo je prigovora na ventilaciju tenka. Njegovo naročito preimućstvo bilo je u tome što je vozač i pri okretanju sam upravljao tenkom i, dalje, što je tenk u tehničkom pogledu bio pouzdan.

»Mark V - sa zvezdom« bio je oko 2 m duži, pa stoga i 4 tone teži, a imao je i odgovarajuće veći unutrašnji prostor, koji ga je činio sposobnim da može povesti, sem svoje posade, još i 20—24 pešaka. Zbog povećane težine, pri istoj jačini motora, smanjena je njegova brzina na 4—6,5 km/č. Isto tako i njegova pokretljivost bila je manja.

»Vipet«, brzi britanski tenk ovoga rata, označen službeno kao »srednji« tenk, imao je potpuno drugu konstrukciju. Na zadnjem delu njegove šasije bilo je ugrađeno borbeno odeljenje u obliku malog, sa svih strana zatvorenog sanduka. Njegova težina iznosila je 14 tona; imao je 3 člana posade, naoružanje od 3 mitraljeza, od kojih je jedan bio rezervni, prosečnu brzinu od 8 km/časova, najveću 13 km/časova; radijus dejstva naročito veliki, naime 60 km. Pošto je ovom »husaru« među britanskim tenkovima svaka gusenica pokretana posebnom mašinom i sva okretanja postizana različitim brzinama obeju gusenica, ovaj tenk je zahtevao naročito temeljno obučenog vozača.

Uprkos svim ovim preimućstvima, vožnja u ovim tenkovima za vreme napada još uvek nije pretstavljala nikakvo zadovoljstvo. I kod tenka »Mark V« i kod »Mark V - sa zvezdom«, kada se u borbi moralo duže vremena voziti najvećom brzinom pri zatvorenim kapcima i kada se gađalo svim oruđima, nastupala su oboljenja posade. Ova oboljenja, koja su počinjala glavoboljom, nagonom za povraćanjem i srčanim smetnjama, dovodila su do izbezum-

ljenosti i nesvestice. Ove opasne pojave bile su prouzrokovane velikom vrućinom i brzim kvarenjem vazduha u unutrašnjosti tenka. Ovo poslednje bilo je posledica nedovoljno zaptivenih izduvnih cevi motora iz kojih je izbijao ugljenmonoksid.

Stvaranje toplote u oklopnim vozilima za vreme borbe često je potcenjivano. Ako se uz to uzme u obzir i letnje sunce, vrućina može dostići vrlo visok stepen, koji se teško može izdržati.

Naročito nepovoljne uslove ima za vozača nemački tenk »A-7-V«, u kome i komandir tenka i vozač sede iznad motora. Folkhajm govori o 75°C, ali je jednom za vreme borbe zabeleženo i 86°C.

Britanski izvori označuju 52°C kao prosečnu temperaturu u svojim tenkovima »Mark V«, što samo po sebi, takođe, nije malo. U bici kod Amijena, u kojoj je borba vođena po naročito toplom letnjem danu, toplota se u unutrašnjosti britanskih tenkova »Mark V« i »Vipet« bila popela do te mere da su čitave posade bile onesveščene i tenkovi zbog toga bili privremeno izbačeni iz borbe.

U opisima britanskih tenkovskih dejstava češće puta se može čitati da je boravak posade u kolima bio tako nepodnošljiv da je ona u borbi napuštala lagano vozeća kola kako bi se za neko vreme osvežila na spoljnjem vazduhu. Pri ovome se od neprijateljske vatre posada zaklanjala između prednjih ispusta bočnih strana.

Organizacija tenkovskih bataljona zavisila je od njihovog naoružanja. Bataljoni sa tenkovima tipa »Mark V« imali su 3 čete po 4 voda od po 3 tenka. Bataljoni »Mark V - sa zvezdom« isto tako 3 čete, ali u svakoj samo po 3 voda od po 4 tenka. Tako da je svaki bataljon teških tenkova brojao 36 tenkova, a svaka četa 12.

Srednji, »Vipet« — bataljoni bili su formirani od 3 čete od po 16 tenkova, verovatno sa po 4 voda od po 4 tenka. Prema tome, ovi bataljoni su imali 48 borbenih vozila.

Front kod Amijena bio je za Britance i Francuze kao mesto spoja njihovih vojski, kao poslednja mogućnost jednog zajedničkog fronta isuviše važan da bi tu ikada smela prestati živa borbena delatnost. Već u maju ponovo je došlo do napada. Zatim je u vreme nemačkog nastupanja ka Marni nastupilo manje zatišje, ali već u drugoj polovini juna ponovo počinje aktivna odbrana, dok 4 jula Britanci nisu preduzeli napad na frontu širokom 6 km sa ciljem da, prodirući između Some i velikog puta koji vodi kroz Viler Bretonne, zauzmu mesto Hamel i šume južno odatle i time poboljšaju svoj front.

Napad su izvele 3 australiske brigade sa 5 tenkovskih četa, dakle, ukupno 60 tenkova tipa »Mark-V«, podržane snažnom artiljerijom. Napad je bio zasnovan na iznenađenju. U 4.10 časova pešadija je imala da krene za vatrenim valom, a tenkovi oko 1.000 m pozadi prvog talasa, imali su biti spremni da pređu pešadiju onda kada njeno prodiranje bude zaustavljeno neprijateljskim otporom. Deo artiljerije zamaglio je dimnim zrnima vidik prema istoku.

Ovaj neobičan raspored tenkova pozadi Australijanca imao je svoju predistoriju. U bici kod Arasa, u aprilu 1917 godine, Australijanci su kod Bilekura imali vrlo rđava iskustva sa tenkovima pozadi kojih su napadali. Jedan nemački protivnapad stajao ih je više stotina zarobljenika te su oni potpuno izgubili poverenje u ovo novo borbeno sredstvo. Tako su oni u 1918 godini još uvek više računali na sopstvenu snagu nego na snagu tenkova, zbog čega su imali da ostanu pozadi kao rezerva.

Napad 4 jula završio se potpunim uspehom. Uskoro posle početka napada tenkovi su prestigli Australijance i prodrli u nemačke položaje. Mitraljesci su dejstvovali sa uobičajenom žilavošću, kažu Britanci, ali su bili zgnječeni od čeličnih kolosa koji su koristili svoju pokretljivost i jednostavno gazili preko mitraljeza u dejstvu. Uskoro je položaj bio napadnut od tenkova ne samo sa fronta već i sa bokova. Privedeno je 1.500 zarobljenika. Australijanci

su imali 672 mrtva i ranjena. Tenkovske jedinice su imale 16 ranjenih, a na bojnopolju ostavile su 5 tenkova, koji su tek iduće noći mogli biti evakuisani. Pola časa pošto je australiska pešadija dostigla svoje napadne ciljeve, 4 transportna tenka dovezla su još 25 tona pionirskog materijala na 500 m pozadi prednje linije.

Sadejstvo između pešadije i tenkova bilo je u ovom boju izvanredno. Australijanci nikad nisu bili mišljenja da su ih tenkovi oslobodili potrebe da se bore, ali su zato odmah iskorišćavali svaku povoljnu priliku koju su im tenkovi nudili. Otada je međusobna saglasnost Australijanaca i 5 tenkovske brigade bila najbolja, a pored toga u celoj britanskoj armiji znatno je podignuto poverenje u tenkove, zbog čega je ovaj značajni boj imao veći značaj za buduća borbena dejstva britanske vojske nego i sâm Kambre, kako otprilike rasuđuje Fuller.

23 jula su 3 francuske divizije, podržane od strane britanskog 9 tenkovskog bataljona, napale nemački mostobran kod Moreja. Metodika borbe bila je ovde u osnovi drukčija. Nastupanju pešadije, koja je bila predvođena tenkovima, prethodila je jednočasovna artiljeriska priprema. I ovaj poduhvat imao je uspeha.

Posle bitke za Soason generalisimus Foš smatrao je da je došlo vreme da i on napadne, tada još sa ciljem da nizom bitaka potisne Nemce na važnim delovima fronta i tako stvori povoljne uslove za velku odlučujuću ofanzivu u proleće 1919 godine.

Pošto je britanska Vrhovna komanda još 13 jula naredila svojoj 4 armiji da pripremi plan za napad na frontu Amijena, Foš je na jednoj zajedničkoj konferenciji 24 jula konačno odlučio da otpočne niz napada protiv nemačkog fronta kod Amijena. Cilj napada bio je dostizanje linije Morlankur — Merikur — Arbonijer — Anže an Santer, tj. stvaranje klina kakav je otprilike i bio ostvaren 8 avgusta.

5 avgusta ciljevi su bili prošireni. Napad južno od Lise trebalo je sada dovesti do železničke pruge Šon —

Roa. 6 avgusta određen je 8 avgust kao dan početka napada.

Glavni udar imala je da izvede 4 britanska armija sa 11 pešadiskih divizija, od kojih 8 u prvom borbenom ešelonu, i sa 1 konjičkim korpusom od 3 konjičke divizije; svega oko 2.000 topova, 400 aviona, 580 tenkova (od kojih 420 borbenih vozila). U zoni napada Britanci su prikupili svoje najbolje trupe. Pored četiri divizije Australijanaca u bici su uzele učešća još i četiri divizije Kanađana, koje su tek na sam dan bitke stigle na front.

Južno od Australijanaca napadao je iz 1-ve francuske armije njen najseverniji, 31 korpus sa 5 divizija, od kojih 3 u prvom borbenom ešelonu. Za napad je stajalo na raspoloženju oko 600 topova, 100 aviona i 90 tenkova tipa »Reno«.

Širina fronta napada iznosila je 30 km, od kojih je na Britance otpadalo 20 km, a na Francuze 10 km.

Bitka je na britanskom frontu planirana kao iznenađni napad sa masom tenkova, tj. kao tenkovska bitka. Ceo tenkovski korpus, sem 1 brigade koja još nije bila preoružana, bio je prikupljen — naime 11 bataljona. Od ovih su 2 bataljona bila opremljena tenkovima »Vipet«, 2 tenkovima »Mark V - sa zvezdom«, a svi ostali tenkovima »Mark V«. Sem 420 borbenih vozila bilo je još 160 drugih; 42 borbena vozila kao rezerva za popunu, 96 tenkova za snabdevanje, 22 transportna vozila za topove, koji su bili upotrebljavani kao naročito pogodna oklopna vozila za snabdevanje.

5 oklopna brigada bila je podeljena po četama na pojedine australiske divizije na takav način da se brojevi bataljona ne mogu dati.

Pozadi 4 armije još se vežbao 9 tenkovski bataljon. On je bio upotrebljen kod Moreja, zatim je preoružan tenkovima »Mark V« i još nije bio osposobljen za borbu, pa zato nije ni računat.

Podelu tenkova pokazuje ovaj pregled:

Korpus	Divizija	Širina fronta	Tenkovi		Ešelon	
			Jedinica	Broj	prvi	drugi
3	12	3	—	—	1	—
3	18	2	10 bataljon	24	1	—
3	58	2	.	12	1	—
Australiski	3	3	2, 8, 13, 15 bataljon 5 tenkovske brigade	24	1	—
"	2	3		24	1	—
"	4	—		54	—	1
"	5	—		42	—	1
Kanadski	2	2	4 tbr. 14 tb	36	1	1
"	1	3	4 tbr. 4 tb.	36	1	1
"	3	2	4 tbr. 5 tb.	36	1	1
"	4	—	4 tbr. 1 tb.	36	—	1
Konjički	3 konj.	—	3 tbr. 3 tb.	48	—	1
"	1 "	—	3 tbr. 6 tb.	48	—	1
"	2 "	—	—	—	—	—

3-ći i 6 bataljon imaju tenkove »Vipet«, 1 i 15 tenkove »Mark V - sa zvezdom«; 15 bataljon je po pola pridat 4 i 5 australiskoj diviziji.

Bitka je imala da otpočne 8 avgusta u 5.20 časova. Dve trećine topova, među njima svi srednji i teški, koncentrisali su svoju vatru na nemačku artiljeriju ili su otvarali uznemiravajuću vatru razornim i dimnim granatama. Preostala trećina artiljerije sasredila je svoju vatru na vatreni val, pozadi koga su napadali tenkovi sa svojom pešadijom.

Posle dva sata, u 7.20 časova, trebalo je da bude dostignut prvi napadni cilj — jedna linija udaljena od najistaknutijih britanskih rovova prosečno 3 km, koja je, dakle, obuhvatala ceo nemački pešadiski položaj, ali izvan koje je ostajao gro nemačkih bateriskih položaja. Samo neposredno severno od Lise, u zoni 41 i 117 nemačke divizije, bila je oko polovina lakih baterija u zahvatu prvog britanskog napadnog cilja.

Po dostizanju prvog cilja, što je, kao što je već rečeno, trebalo da usledi u 7.20 časova, napad se imao obustaviti do 9.20 časova, dakle u trajanju od 2 sata, ako sve bude teklo po planu. Samo severno od Some trebalo je već u 8.20 časova opet nastaviti nastupanje. Ako u toku napada nešto ne bude teklo po planu, — naprimer, ako kod pojedinih divizija prvi cilj bude dostignut tek u 8.45 časova, — pauza je imala biti srazmerno kraća. U svakom slučaju, trebalo je ponovo napasti u 9.20 časova.

Za vreme ove dvočasovne pauze trebalo je da podiđu pozadnji talasi, koji su zatim imali da nastave napad — kod Kanađana pozadnje brigade, kod Australijanaca divizije druge linije. Isto tako i promena položaja lake artiljerije morala je uslediti za vreme ove pauze, što je bio glavni uslov za njeno stupanje u dejstvo. Jer, posle pauze prestajao je vatreni val, pa je napadu bila potrebna druga artiljeriska podrška.

U 9.20 časova nastupanje je ponovo bilo nastavljeno južno od Some na pravcu glavnog udara do drugog cilja, a onda bez prekida do trećeg. Samo najjužnija divizija kod Kanađana bila je posle postizanja drugog cilja smenjena od strane divizije druge linije. Drugi cilj nalazio se na udaljenju 4,5—8 km od polaznog položaja i zahvatao je, dakle, sve trupe nemačkog prvog položaja. Treći cilj imao je dubinu od oko 9 km.

Konjički korpus, nastupajući sa po jednom divizijom severno i južno od Lise, imao je oko 9.20 časova da pređe pešadiju, zauzme treći cilj i održi ga do pristizanja peša-

diskih jedinica, a zatim da prodre do železničke pruge Roaj — Šon.

Na južnom krilu kod Francuza bio je ovaj isti napad za istu bitku iz osnova drukčije planiran. I ovde je artiljerija otvorila vatru, u 5.20 časova ali je ona kao artiljerska priprema trajala 1 sat — do 6.20 časova i tek tada su 3 divizije prve linije krenule u napad na visove. Pošto su one ovladale dominirajućim grebenom uzvišenja, krenula je 53 divizija sa svoja 2 tenkovska bataljona u prvom ešelonu, sa zadatkom da prodre u pravcu Anžea.

Kod Britanaca je priprema za bitku bila kratka. Tenkovski bataljoni pristigli su u vremenu od 31 jula do 5 avgusta na krajnje železničke stanice i sopstvenom snagom otišli na očekujuće položaje, sa kojih su tek u noći 7/8 avgusta odmaršovali na polazne položaje, udaljene oko 1.000 m od neprijatelja.

Od 1 avgusta, korišćenjem tenkova za snabdevanje, otpočelo je stvaranje istaknutih tenkovskih skladišta za municiju i pogonski materijal.

Razvoj artiljerije izgleda da je bio izvršen u poslednje tri noći. Trupe koje su se nalazile na položaju ništa nisu znale o pretstojećoj bici sve do 6 avgusta uveče. Konspiracija se pokazala izvanrednom, jer je 6 avgusta ujutru napala nemačka 27 divizija, zarobila oko 200 vojnika iz sastava britanske 18 i 58 divizije, ali o pretstojećem napadu ništa nije saznala.

Natovarene tenkovske čete za snabdevanje, koje su bile pridate udarnim divizijama, upućene su napred u toku poslednjih noći. Tako je u noći 6/7 avgusta upućena 1-va četa transportnih tenkova u voćnjake severno od Viler-Bretona teško natovarena ručnim granatama, municijom za minobacače i eksplozivom za rušenje — za Australijance, a sa dopunskom zalihom benzina za sopstvene potrebe.

7 avgusta popodne, slučajnim pogotkom nemačke artiljerije, zapaljena je maskirna mreža jednog vozila koje je eksplodiralo. Na ovo mesto bila je upravljena vatra više

baterija, pa je konačno, uz pojavu teških eksplozija, od 25 transportnih tenkova odletelo u vazduh 22.

Pred bitku kod Amijena tenkovi su se već bili oslobodili »znaka pitanja« koji im je dosada, uprkos svega, bio prikačen. Sećanje na Kambre, a naročito na Hamel, i priče o Soasonu nisu nikoga u britanskoj vojsci dovodili u sumnju o tome od kakve pomoći može tenk biti u napadu. Temeljne vežbe pešadije i tenkova pozadi fronta učvrstile su njihovo međusobno sadejstvo.

4 britanska armija stupila je u borbu sa osećanjem da će moći da postigne uspeh.

Nemački front pred Amijenom bio je rezultat prvog čina velike bitke u Francuskoj, jer je tamo 4 aprila pokret bio opet ukočen. Tamo je stajala 2 armija, njena 3 korpusa imala su na frontu ukupno 10 divizija, a pozadi, u rezervi, bile su 3 divizije. Britansko-francuskim napadom trebalo je da budu zahvaćene sve snage ove armije, izuzev dva diviziska otseka.

Do pravog poziciskog rata nikada nije došlo na ovom značajnom otseku fronta. Borbena delatnost bila je uvek živahna, zbog toga trupe nisu ni imale odmora. Najpre utvrđivanje položaja pod neprekidnom kišom granata, potom svi ovi napadi sa nadmoćnim sredstvima koji su stajali mnogo krvi, a preko toga i rušenja tek izgrađenog položaja, tako da su radovi iznova počinjali.

Nisu se mogla dobiti dovoljna pojačanja, kao ni dovoljno municije. Nemačka industrija, lišena važnih sirovina, nije bila u stanju da proizvede tako veliku količinu ratnog materijala kakvu su mogle zajedno da proizvedu industrije u Americi, Velikoj Britaniji i Francuskoj.

Stoga se moralo ekonomisati, snage nemačke vojske morale su svaki put biti upućivane na one delove fronta gde se napadalo, svi drugi imali su u pogledu snaga da se ograniče.

Nemački vojnik je u julu 1918 godine čuo malo utešnih stvari: prvo zastoj na Marni, zatim razočarenje istočno od Remsa, a najzad čak i jedna francuska ofanziva

kod Soasona sa svojim dalekosežnim posledicama! Uz to su došle i vesti iz domovine, koje su bivale sve sumornije.

Nada na konačnu pobedu iščezla je u sivoj magli i kod mnogih zamenjena osećanjem beznadežnosti. Saopštenja koja o tim danima donosi 36 sveska *Bitke svetskog rata*, a koja potiču od jednog prekaljenog ratnog komandanta bataljona kod Amijena, najbolje osvetljavaju ovo stanje: »Svi smo bili potišteni. Znali smo da smo izgubljeni«.

Organizacija nemačkih položaja kod Amijena bila je u osnovi ista kao i kod Soasona. Prosečno je dolazilo 4 km fronta na jednu diviziju sa po 3 puka postavljena krilno jedan pored drugog, sa velikim ešeloniranjem u dubinu. Što se tiče protivtenkovske odbrane, važila su dosadašnja uputstva. No, oni koji su preživeli Hamel i Morej imali su pravo da zastupaju drugo mišljenje. Na položaju je već bila protivtenkovska puška kalibra 13 mm, ali pitanje je da li kod svih divizija. Britanci su kod Hamela zaplenili takvo oružje i čudili se njegovom slabom dejstvu.

Izgradnja nemačkih položaja kod Amijena bila je loša, jer su izgrađeni delovi položaja stalno zauzimani od strane neprijatelja. Na celom frontu 2-ge armije ostao je neokrnjen samo neposredno severno od Lise deo artiljeriskog položaja širok 2 km, inače su Nemci svuda bili napadima potisnuti.

Rad na utvrđivanju bivao je sve teži, jer su gubici smanjivali brojno stanje, a grip se pojavio u velikom obimu.

Posadne divizije imale su da se bore na jednom pojasu dubokom 3—4 km, u kome je trebalo držati glavnu borbenu liniju. Ali ni ona sama na mnogim mestima nije bila neprekidno izgrađena. Skoro svuda je nedostajala jaka prepreka ispred nje kao i dovoljan broj podzemnih skloništa u njoj ili neposredno pozadi. Artiljeriski zaštitni položaj, predviđen pozadi toga, postojao je samo na papiru.

Ovde su Britanci postigli ne samo brojnu već i moralnu nadmoć.

Njihove pripreme napada nisu bile uočene, a nadmoć u vazduhu bila je u poslednjim nedeljama isključivo u rukama napadača.

Samo jedinice koje su se nalazile u prednjim rovovima naslućivale su ono što je imalo da dođe. One su počev od avgusta sve češće javljale o šumovima koji su im se činili kao da dolaze od tenkova. Ovi izveštaji su bili uzaludni. Oni su od strane štabova označavani kao »fantazija« ili »nervoza«.

6 avgusta jedan nemački avijatičar otkrio je oko 100 tenkova na maršu od Ajia prema Morizelu, dakle kod 31-og francuskog korpusa.

Još jedanput, poslednji put sudbina će upozoriti na opasnost. 7 avgusta popodne u vrtu kod Bretona odletela su u vazduh 22 tenka za snabdevanje.

Ali to je bila kob: nemačka komanda nije ništa shvatila.

Noć 7/8 avgusta 1918 godine protekla je na nemačkim položajima bez neobičnih događaja. Južno od Some vatrena delatnost neprijatelja bila je upadljivo slaba. Iz dolina i uvala počela se u ponoć dizati magla, koja je bivala sve gušća, tako da je posle svitanja onemogućila svaku vidljivost. U 5.20 časova odjednom je otpočela snažna artijeriska vatra, koja se, kako se činilo, sudeći po detonacijama, prostirala duž celog fronta i išla u dubinu. Magla je bivala sve neprozirnija, trupe na položaju nisu znale da li je to vatra za odmazdu ili početak jedne bitke. Zatim su ugledale u magli, na bliskom otstojanju, konture tenkova i u sledećem trenutku našle se u borbi bez izgleda na uspeh. Veze su odavno bile prekinute. Otpor se nastavljao u gustoj magli. On se najzad završio onako kako se morao završiti — pobeđom tenkova.

Nemački prikaz u svesci 36 *Bitke svetskog rata* daje potresne izveštaje učesnika u borbi. Oni jasno pokazuju da su tenkovi sami doneli pobeđu Britancima, a da su

nemački mitraljezi bili nemoćni protiv ovih čeličnih sanduka. O dejstvu puške kalibra 13 mm nemački opis ništa ne govori, kao ni o odbrani pomoću malobrojnih protivtenkovskih topova.

Britanske tenkovske jedinice podvlače dobro sadejstvo pešadije i tenkova u ovoj bici i smatraju da nemački otpor nije više bio tako jak kao dosada, okolnost, koju su oni pripisali ratnom zamoru i iskustvima Nemaca u boju kod Hamela.

Sada je težina nemačkog otpora pala na pešadiju, a napada — na tenkove. I iz izveštaja o bici jasno se uočava u kolikoj je meri bila opala udarna snaga britanske pešadije — naročito engleske pešadije severno od Some — u poznu jesen 1918 godine. Gde je bilo otpora, tenkovi su imali da ga uguše. Ako tenkova nije bilo na raspoloženju, napad upravo nije išao dalje.

Prvi napadni cilj Britanci su dostigli severno od Some u 8 umesto u 7.20 časova, Australijanci južno od reke tačno u označeno vreme — u 7.20 časova, a kanadske divizije, računajući sa severa prema jugu, u 7.50, 8.15 i 9.30 časova, tako da je tamo bitačna pauza bivala sve kraća i konačno sasvim iščezla.

Magla se zadržala do oko 9.20 časova, a onda se, izgleda, sasvim digla. Docije je nastupio naročito topao letnji dan.

Kao što je jednom već rečeno, Britanci su dostizanjem prvoga cilja osvojili ceo nemački pešadiski položaj, dakle, bataljone prve linije i bataljone za podršku. Bataljoni u rezervi bili su daleko pozadi i sada hitali ka bojištu. U prostoru Varfizea i Lise bile su već i baterije zauzete, čemu je mnogo doprinela magla.

Uostalom, iz nemačkog opisivanja dâ se zaključiti da su nemačke baterije pretrpele velike gubitke pod britanskom rušećom vatrom. Dotada je nemačka artiljerija otvarala u magli zaprečnu i uništavajuću vatru. Šta se napred zapravo događalo nije se moglo tačno utvrditi zbog magle i nedostatka veze. Iz toga razloga 36 sveska govori o bate-

rijama koje su još u 9.20 časova otvarale uništavajuću vatru na raniju glavnu odbranbenu liniju.

Iz ovih opisa nemoguće je dobiti utisak da je nemačka artiljerija umela da iskoristi borbenu pauzu, koja je u prostoru između Some i železničke pruge trajala čitava 2 sata. Samo neke od baterija pripremaju oruđa za direktno gađanje, ali topovi u okviru baterija nisu bili dekoncentrisani. Bolje uslove za dobro dejstvo imaju protivtenkovske baterije, koje su zapregnute i spremne čekale pozadi, sada pohitale napred. Isto tako su i protivavionski topovi na automobilima zbog svoje pokretljivosti imali naročitog uspeha tamo gde su intervenisali.

Severno od Some, shodno planu, bitka je trebala da se nastavi u 8.20 časova, ali je napad sporo napredovao, a na Somi nikako. Stoga uzvišenje Kanalberg, severoistočno od Šipijija, na kome je bilo oko 10 lakih i srednjih baterija sa mogućnošću dejstva prema jugu — ostaje u nemačkim rukama. Docije pošto se digla magla i Australijanci nastavili napad, njihovo severno krilo trpelo je jake gubitke pod ovom bočnom vatrom uperenom na tenkove, kao i na nastupajuće baterije i kolone.

Južno od Some u 9.20 časova otpočinje drugi deo bitke. Na celom frontu polazi opet u napad pešadija pozadi tenkova. U isto vreme diže se magla i nemačkim baterijama otvara se potpuna vidljivost. U ovo vreme rastu gubici tenkova, zatim je zauzet rejon artiljeriskih položaja.

Pošto su lako slomili slab otpor bataljona iz rezerve Australijanci su u 11.30 časova dostigli drugi, a u 13.30 časova krajnji cilj. Shodno zapovesti, oni tamo zastaju sa skoro svežim jedinicama. Ispred njih, od Some do severnih ogranaka Proajara, nalazi se tanak zastor; dalje južno do Framervila nema nikoga, sem britanskog bataljona oklopnih automobila, o kome će docije biti govora, a još dalje južno nalazila se slaba 109 nemačka divizija.

Na južnom krilu Kanađani nastavljaju napad bez ikakve pauze i oko 12.30 časova, pošto ih je prešla ko-

njica, zauzimaju drugi cilj, a oko 14.30 časova, posle potiskivanja slabih snaga 109 nemačke divizije, i svoj treći cilj, gde se zaustavljaju. Samo na južnom krilu kanadskog korpusa, posle dostizanja drugog cilja, uvedena je u napad sveža 4 divizija, koja se mora boriti sve do noći da bi dostigla svoj treći cilj prema bataljonima u rezervi i 1-voj rezervnoj diviziji. Južno odatle nastavlja se francuski front.

I Kanađani stoje sa svoje dve severne divizije gotovo bez protivnika, sem nešto napabirčenih slabih odreda skoro bez artiljerije.

Ostaje još da se izloži delatnost britanskog konjičkog korpusa, koji je u svom sastavu imao 3 divizije.

Svaka konjička divizija imala je u svom sastavu 3 brigade, od kojih je svaka imala po 3 puka i 1 konjičku bateriju. Konjički puk je već imao jako mitraljesko naoružanje: svaki od 3 konjička eskadrona imao je po 4 laka mitraljeza; a sem toga, puk je imao i 1 mitraljeski eskadron od 16 teških mitraljeza.

Prema tome, konjička brigada je raspolagala sa 3 puka sa ukupno 9 konjičkih i 3 mitraljeska eskadrona; a usto je dolazila i baterija.

Konjički korpus nastupao je sa 2 divizije u prvom ešelonu. 1-va konjička divizija imala je da nastupa severno od Lise, a 3 konjička divizija južno od Lise, sa zadatkom da pređu pešadiju u napadu na drugi cilj. Svaka od ove 2 divizije za vreme nastupanja imala je na čelu tenkovski »Vipet«-bataljon radi osiguranja na širokom frontu i rušenja žičnih prepreka.

Severna grupa, 1-va konjička divizija, prešla je oko 10.40 časova prednje pešadijske linije između Gijokura i Bajonvilera i onda lepezasto razvila svoje 3 brigade na istoj visini, pridajući svakoj od njih po 1 »Vipet«-četu od 16 tenkova.

1-va konjička brigada obuhvatno je napala Arbonijer i prodrla na sever do prema Framervilu, ali je tada bila

zadržana od nekoliko četa 109 pešadijske divizije koja je upravo pristigla.

Srednja, 9 konjička brigada, i južna, 2 konjička brigada jahale su prema gornjem delu Lise, između Arbonijera i Kea, gde su naišle na 2 bataljona 109 pešadijske divizije, koja su se upravo bila pomerila na jugozapad, i ostale sa njima u borbenom dodiru sve dok nije stigla 2 kanadska divizija i potisla slabe nemačke snage preko trećeg cilja.

Posle prelaska Lise 3 konjička divizija je isto tako razvila svoje 3 brigade jednu pored druge i svakoj pridala po 1 tenkovsku četu.

Zapadna grupa, kanadska konjička brigada, naišla je kod Bokura na više svežih bataljona iz rezerve i pri pokušaju da ih obuhvati susrela se sa čelom jedne nove nemačke divizije, 1-ve rezervne divizije.

Srednja grupa, 6 konjička brigada, koja je nameravala da stupi u ovu borbu, još za vreme podilaženja, dok je bila na konjima, zahvaćena je vatrenim prepadom jednog ukopanog nemačkog bataljona i pretrpela je teške gubitke.

Istočna grupa, 7 konjička brigada, izbila je posle borbe na visove južno od Kajea, proterala otuda slabe pešadijske delove i napala s leđa južno od Kea, gde je u ovo vreme zjapila široka breša u nemačkom frontu. Ali, 2 1/2 bavorske pionirske čete bile su posele na visu jedan stari rov i time dovele konjicu u zabludu da se tu radi o jakim snagama, tako da je ova bila primorana da sjaše za borbu peške. Sa 6 konjičkom brigadom, koja joj je docnije sadejstvovala, istočna grupa je uspela da zauzećem visa oko 16 časova dostigne treću liniju cilja, gde je zastala da sačeka pešadiju.

Nijedna od obadve konjičke divizije prvog ešelona nije docnije pokušala da se probije preko trećeg cilja, a 2 konjička divizija uopšte nije stupila u borbu.

Britanskom konjičkom korpusu nije, dakle, nigde pošlo za rukom da probije slab i isprekidan nemački front. On je ostao pred njim sve dok britanska pešadija nije u

nastupanju ka svom trećem cilju prešla konjicu i ostavila je iza fronta. Zadatak, koji je konjici bio dat, da izbije na železničku prugu Roaj — Šon ostao je neizvršen.

Nemački prikazi konjičkih dejstava skoro uvek ističu nastupanje brzih tenkova. Ako bi oni bili uništeni, napad je bivao odbijen sve dok malo docnije ne bi stigli teški tenkovi sa pešadijom.

Pripadnici oba tenkovska bataljona tipa »Vipet« mišljenja su da sa konjicom uopšte nije dolazilo do sadejstva, već da su ova dva roda smetala jedan drugom umesto da su se pomagala. Za vreme podilaženja, kada je trebalo da tenkovi izbiju ispred konjice, njihova brzina nije bila dovoljna, oni su preticani od eskadrona koji su galopirali. Zatim, za vreme borbe konjica opet nije bila u stanju da stigne tenkove i na kraju je ostala pozadi pešadije. Tako su se tenkovi »Vipet« morali da bore samostalno, a da pešadiju pomažu tamo gde im se za to ukaže prilika.

Treba napomenuti, da u sledeća dva dana borbi takođe nije pošlo za rukom da se ostvari sadejstvo između konjice i tenkova tipa »Vipet«. U svemu, izgleda da ovo sadejstvo još nikada nije bilo uvežbavano pre bitke i da je povrh toga konjica odbijala da sadejstvuje sa srednjim tenkovima.

Mora se spomenuti još jedna epizoda ove bitke — upotreba 17 bataljona oklopnih automobila kod australiskog korpusa. Ovom bataljonu je bilo pridato nekoliko tenkova za snabdevanje, koji su imali da se na sam dan bitke, posle zauzimanja nemačkih pešadiskih položaja, pobrinu da prolazi između obostranih rovova na velikom putu od Viler Bretona na istok budu prolazni za oklopne automobile. Još pre podnevnih časova 12 vozila ovog bataljona prestiglo je Australijance kod drugog cilja. Potom su vozila više časova krstarila tamo-amo ispred fronta sopstvenih jedinica, od Some na severu do Framervila na jugu i Frukokura na istoku, pucala na nemačke štabove, na upola napuštena trupna skladišta, delove jedinica u

povlačenju i na vozila. Kratko rečeno ona su, besumnje, povećavala haos i paniku.

Ali kako je ova hajka oklopnih automobila na ljude bila sama sebi cilj, tj. kako panika nije bila iskorišćena ni od jedne britanske jedinice koje su pridolazile, to je ovom bataljonu mogla njegova delatnost možda izgledati kao uspeh. Ustvari, ova delatnost je u odnosu na događaje bila bez ikakvog značaja.

Ova epizoda za budućnost ima značaja utoliko što pokazuje da i u ratu, pri povoljnom vremenu i na kultivisanom zemljištu, oklopni automobili raspoložu dovoljnom pokretljivošću i da u takvim slučajevima, dakle, mogu biti upotrebljeni slično kao tenkovi.

Opet je u prvim popodnevnim časovima tenkovska bitka bila pri kraju. Severno od Some Englezi su bili zastavljeni na prvom cilju.

Južno od reke, na oko 10 km prema jugu, stajao je australiski korpus na trećoj liniji cilja. Osim slabih napabirčenih grupa, on nije imao ništa pred sobom, izuzev u okolini Arbonijera, gde je stajalo desno krilo iznurene nemačke 109 divizije, koje je ona sama tamo povukla i koje se držalo jedino zato što su Australijanci bili zastali.

Južno od železničke pruge naslanjaju se obadve severne kanadske divizije. One zajedno drže samo prostor između železničke pruge i doline kod Kea, otprilike 3 km, a prema sebi nemaju naprosto ništa osim ostataka bataljona iz rezerve i jednog puka 109 pešadijske divizije, koje su potisnule ispred sebe. Samo se na južnom krilu još vode borbe. Tek angažovana 4 kanadska divizija nalazi se upravo u 14.30 časova u uspešnom napadu istočno od Bokura protiv bataljona iz rezerve i sveže nemačke 1-ve rezervne divizije. Dalje južno, napad podržavaju Francuzi.

Dakle, pred nemačkim ostacima stoje još neiscrpane 4 australiske i 3 kanadske divizije. Nemci, ojačani 1 slabom pešadijskom divizijom, pokušavaju da zastru brešu na fron-

tu širokom oko 14 km; da je zatvore bilo bi odveć mnogo rečeno.

One stoje do u noć 8 avgusta nemajući pred sobom protivnika. Tek oko 22 časa 108 nemačka divizija poseda položaj između Some i Proajara, a 107 pešadiska divizija s obe strane Rimskog drumu. Samo u prostoru između Kea i Kenela pojavljuju se kasno popodne trupe 119 pešadiske divizije, ali se tek oko 20 časova i ova divizija potpuno prikuplja.

Zastoj Britanaca od podneva mogao bi se nazvati »čudom kod Amijena«, iako to nije bilo nikakvo čudo.

Britanci su uglavnom izvršili svoj zadatak, njihova pešadija je bila na trećoj liniji, železnička pruga Amijen — Pariz nije više bila ugrožena. Zašto ići dalje kad do odlučujućeg uspeha ionako nije moglo doći, pošto su nedostajale rezerve, sem što bi možda došlo do krvavih borbi sa nemačkim pojačanjima koja su žurno pristizala.

A situacija je ionako bila zabrinjavajuća. Severno od Some napad je bio zaustavljen. Zbog toga su Australijanci imali da izdrže takvo protivdejstvo sa pravca grebena Šipijia da je njihovo severno krilo moralo biti povučeno zapadno od Merikura, dok je rezervna brigada severne divizije na Somi zapadno od Morkura morala biti uvedena frontom prema severu u cilju zaštite boka. Šta bi bilo da su Nemci upotreбили svoje rezerve ne za odbranu već za protivnapad ili, možda, za bočni udar preko Some na jug? Ukoliko bi Britanci tada dalje prodrli na istok, utoliko bi njihova situacija morala biti nepovoljnija.

Na južnom krilu situacija takođe nije rešena. Upravo u ovom momentu 4 kanadska divizija zajedno sa Francuzima napada na Bokur, gde se, prema izveštajima, nalaze sveže nemačke snage.

Iako divizije 4 britanske armije nisu ni u kom slučaju bile istrošene, one nisu bile ni sveže. Rezervi nije bilo na raspoloženju, sem konjice sa kojom nije postignuto nikakvo iskustvo koje bi ulivalo ohrabrenje.

Tenkovski prodor kod Amijena bio je završen. Uveče 8 avgusta bio je zauzet nemački front na širini oko 30 i dubini do 11 km. Od 10 divizija 2-ge nemačke armije, koje su se nalazile na frontu, najmanje 8 je bilo razbijeno.

Shodno tome nemački gubici su vrlo visoki. U 36 svesci Državna arhiva ih ceni na oko 650—700 oficira i 26—27.000 vojnika, više od 400 topova i ogromnu količinu drugog ratnog materijala.

Britanci navode da je do 9 avgusta ujutru kroz britanske i francuske stanice za registrovanje ratnih zarobljenika prošlo 16.000 Nemaca i da je bilo zaplenjeno oko 400 topova.

Ako se ovi brojevi uporede, onda na krvave nemačke gubitke, mrtve i ranjene, otpada oko 11.000 ljudi, što nije veliki broj.

Od 9—11 avgusta bitka se nastavlja nizom slabih pojedinačnih napada. Opet izostaju uspesi tenkova, branilac otstupa samo korak po korak. Britanci misle da su tenkovi našli naročito jakog protivnika u nemačkoj artiljeriji, a da je otpor pešadije i mitraljeza bio slab. Naime, sa iznenađenjem je bilo svršeno. Artiljerija je bila organizovana za protivtenkovsku odbranu i imala je mnogobrojna istaknuta pojedinačna oruđa. I kada je 10 avgusta 4 kanadska divizija, sa svežom 32 britanskom divizijom, preduzela napad južno od Some između železničke pruge i Nacionalnog drumu, i to bez zamaglivanja i pri dnevnoj svetlosti, od 43 tenka koji su učestvovali u borbi bilo je uništeno 23.

U međuvremenu je 10 avgusta usledio drugi udarac maljem protiv nemačkog fronta u Francuskoj, i to napadom 3-će francuske armije između Oaze i Mondidijea.

11 avgusta prestaju borbena dejstva kod Amijena, tenkovske jedinice bile su iscrpene i povučene iza fronta.

Gubitke tenkova pokazuje donji kratki pregled. Brojevi nisu sasvim tačni, pošto svaki autor daje druge, ali oni uopšte uzeto, daju prilično tačnu pretstavu.

Zbog toga će se uzeti da je 8 avgusta bilo angažovano samo 415 tenkova, pošto je u toku razvoja od 420 tenkova 5 pretrpelo mehaničke kvarove. Od 9 avgusta opet dejstvuju sastavljene jedinice.

Borbeni dan	Broj angažovanih tenkova	Broj gubitaka u tenkovima
8 avgust	415	100
9 .	145	39
10 .	67	30
11 .	38	?

Pr im e d b e

Napadač

Zamisao bitke od strane komandanta britanske 4-te armije generala Rolinsona bila je neobična. 5 pešadiskih divizija jedna pored druge u prvom ešelonu, 3 pešadiske i 3 konjičke divizije u drugom borbenom ešelonu frontalno nastupaju između Some i drumu Amijen-Kenel. Svaka od ovih divizija, bez obzira da li u prvom ili drugom borbenom ešelonu, ima svoje pridate tenkove i svaka unapred dobije zadatak dokle ima da ide, odnosno gde treba da uđe u prvi borbeni ešelon.

Severno od Some nastupa se samo onoliko koliko je potrebno da se obezbedi bok.

Komandant armije je po planu rasporedio sve svoje snage. Nije, dakle, imao nikakve rezerve, pa stoga više nije ni imao nikakvog uticaja na tok boja.

Britanski napad 8 avgusta bio je jedan surovi frontalni udar izveden sa najboljim trupama i od samog početka vođen svom silinom. Stoga se u prostoru napada južno od Some nije moglo razaznati gde je težište glavnog udara. Ceo front je bio jako zasićen borcima i vozilima.

Plan za napad je isti kao kod Kambrea. Napad treba da otpočne iznenada, bez prethodne artiljerijske pripreme. Tenkovi imaju da idu sa svojom pešadijom pozadi vatrenog vala. Zamagljivanje nalazi široku primenu. Karakteristično je u ovoj bici snažno, izvedeno kontrabatiranje neprijateljske artiljerije uz učešće 2/3 svih britanskih baterija.

Isto tako, Amijen donosi novo rešenje problema kako napad treba da bude nastavljen kada vatreni val dostigne svoju granicu.

Kod Soasona je Francuzima bilo uspelo da održe tenkovski napad u toku sve do potpunog zauzimanja nemačkog prvog položaja, tj. do iza nemačkih artiljerijskih položaja. Oni su tada, svakako, morali napraviti pauzu da bi privukli artiljeriju, ali ova pauza značila je u isto vreme i kraj jedinstvenog napada na celom frontu armije.

Britanci kod Amijena ovo pitanje rešavaju sasvim drukčije. Oni svakako žele predah u bici, ali hoće da posle pauze nastave opet sa jedinstvenim napadom na celom frontu, ali, prirodno, ne više pod zaštitom vatrenog vala.

Britanci čine pauzu posle napredovanja od oko 3 km, jer je njihov prvi napadni cilj otprilike na toj dubini i obuhvata u svakom slučaju nemački pešadiski položaj, ali ne i većinu nemačkih baterija.

U ratu ima pravo onaj koji postigne uspeh, a uspeh su postigli Britanci. Ali, svakako je dozvoljeno da se primeti da je napadač imao mnogo sreće i da se treba duboko zamisliti nad zaustavljanjem napada usred nemačkih položaja.

Top je u ovo vreme bio najveći, ali skoro i jedini neprijatelj tenka. Britanci brižljivo preduzimaju sve da svojim napadom postignu potpuno iznenađenje, da zauzmu

pešadiski položaj, ali zatim pred baterijama čekaju čitava 2 sata i tako daju neprijatelju vremena da se ponovo pribere i organizuje odbranu!

Pomeranje prvog britanskog napadnog cilja za 2 km dublje prema neprijatelju ne bi Britancima u artiljeriskom smislu zadalo nikakve teškoće, ali bi nemačke lake baterije, još pre pauze, dovelo u britanske ruke, kao što je stvarno bio slučaj kod dve severne kanadske divizije.

Da li se jutarnja magla 8 avgusta mogla predvideti s obzirom na mesne okolnosti i godišnje doba, ili je ona bila jedan redak izuzetak, ne vidi se iz prikaza nemačke Državne arhive. Ako se sa jutarnjom maglom moglo računati, onda se moralo uvideti da će pauza u napadu imati još i tu negativnu stranu što će posle dizanja magle nemačkim topovima biti omogućena vidljivost za borbu protiv tenkova.

Posle nastavljanja britanskog napada preko prvog cilja, stajale su istina na raspoloženju već privučene lake baterije, ali one nisu mogle biti dovoljne za veće zadatke s obzirom na njihov broj i raspoloživu municiju. Zato je ovde bila neophodna teža artiljerija, koja je bila ostala pozadi.

Mora se doći do zaključka da britansko nastupanje u najmanju ruku krije u sebi izvanredne opasnosti, tako da francuskom načinu treba dati prednost.

Značajna je protivurečnost u planu britanske tenkove bitke: prvo iznenadan udar svom silinom, a neposredno iza toga duga pauza da bi se front metodički opet doveo u red i na istu visinu. To se međusobno ne slaže!

Kao kod Kambrea, i kod Amijena je, pored najnovijeg probojnog oružja — »benzinskih slonova« — bilo angažovano i najstarije, konjica, naravno u ovom slučaju samo za ograničenije zadatke. Bilo bi nepravilno kad bi se tvrdilo da britanski konjički eskadroni nisu postigli baš nikakav rezultat. Neosporno, eskadroni su dejstvujući na konju uvećavali paniku, što pojedini opisi učesnika jasno ističu u 36 svesci *Bitke svetskog rata*.

Ali postignuti uspeh sigurno ne stoji ni u kakvoj srazmeri sa upotrebljenom snagom konjice — njenih 27 pukova sa ukupno 56 topova i skoro 100 tenkova tipa »Vipet«.

Ovde, na bojištu Amijena, uveden je u borbu ceo jedan konjički korpus protiv jednog neprijatelja čiji front u kasnim prepodnevnom časovima 8 avgusta daleko i široko nije više postojao. Ako igde, a ono je ovde bila prilika za konjicu da odgovori svom istoriskom zadatku i da iskoristi uspeh do iscrpljenja.

Zaista nije kriva britanska konjica što joj ovo nije pošlo za rukom. Ona je posle četiri ratne godine bila prvoklasno opremljena i obučena, kako to inače mogu biti samo vojnici od zanata.

Neuspeh je imao dublje razloge, on je bio neizbežan u vreme brzometnog i automatskog oružja.

Zadatak konjice mogao je 8 avgusta samo tada biti uspešno rešen ako bi joj pošlo za rukom da bar na nekoliko mesta prodre na konju kroz tanki nemački zastor, razume se jakim snagama. Učiniti ovo peške, očigledno je da ne bi bilo dovoljno, jer bi time otpala veća brzina konjanika u odnosu na pešaka.

Kako se, dakle, mogao postići ovaj proboj na konju?

Juriš, nalet konjice u cilju seče hladnim oružjem ili sa uperenim kopljem postojao je još pre jednog ljudskog veka sve apsurdniji, a od uvođenja ostrag punećeg oružja svaki takav juriš značio je »jahanje u smrt«.

Ali, u međuvremenu je pešadija dobijala brzometno oružje i mitraljeze u sve većem broju, dok sam konjanik nije mogao ni da smanji veličinu svoje mete ni da poveća brzinu konja preko dosadašnje; on se nije mogao priljubiti uz tle kao njegov drug iz pešadije; jašući na konju on čak nije bio u mogućnosti da odgovara na vatru; za njega je mitraljeska vatra jednostavno značila katastrofu.

Samo kad se o svemu ovome razmisli, može se shvatiti užasna bespomoćnost konjice na bojnom polju.

S obzirom da pešak ni u odstupanju nije u stanju da razvije veću prosečnu brzinu nego što su njegova normalna 4 km/č, to je u pozadini nemačkih položaja, gde su prodrli britanski konjanici, svuda bilo razbijenih ostataka u povlačenju i manjih jedinica u pokretu ili zaklonjenih u odbrani; bilo je svuda lakih i teških mitraljeza. Dakle, svuda i u svako vreme postojala je za konjicu mogućnost da zapadne u mitraljesku vatru.

Pod takvim okolnostima pokazao se proboj na konju kao neizvodljiv. Čelni eskadroni morali bi ili izbeći neprijatelja ili sjahati za borbu, a gro konjice po mogućstvu zaštititi od mitraljeske vatre, što bi pokret moralo da učini sporim i teškim.

Moglo bi se pomisliti da bi upravo brzi tenk bio u stanju da na bojištu dopuni konjicu u potrebnom obimu, jer je tenk mogao probiti front, a u odnosu na tadašnje pešadisko naoružanje bio je skoro nepovrediv. Iz toga proizlazi divan primer dobre podele rada: konjički tenk ostvaruje proboj i otvara put konjici da bi došla neprijatelju iza leđa.

Ali to nije tačno!

I tenk, kao i svako drugo oružje, dejstvuje više pretnjom uništenja nego samim uništenjem. Tamo gde tenk prodre, tu prestaje neprijateljsko protivdejstvo, jer on uništava vatrena oruđa koja dejstvuju, od kojih većina, istina samo privremeno, čuti. Prateća pešadija treba da iskoristi tenkovsku zaštitu i da zarobljava strelce.

No, kako to može da učini konjanik? Ako on bude jahao kroz prostor koji su prividno osvojili njegovi tenkovi, vatra koja je bila učutkana ponovo će oživeti i odbaciti konjicu uz najveće gubitke. Ako konjica bude sjahala i pratila tenkove kao pešadija, onda će se ona pretvoriti u takvu pešadiju, koja će pored toga imati i da štiti svoje konje u povodu.

Iz ovoga neslaganja čini mi se nema izlaza. Isto tako, beskorisno je očekivati neko rešenje i u budućnosti. Izmeniti se može samo ratna tehnika, a konj nikada!

Mora se izvesti zaključak da se konjica i pod najpovoljnijim uslovima ne može više upotrebiti na bojištu, sem kao »pešadija na konju«. Pridavanje tenkova ništa u tome ne menja.

Konjica i tenkovi su dva roda vojske koji se međusobno ne dopunjuju, pa stoga ne treba ni da se zajedno upotrebljavaju.

To opet ostavlja otvoreno jedno pitanje: tenkovske bitke dovode do jednog takvog prodora u dubinu, koji u najboljem slučaju odgovara mogućnostima pešaka. Ali kako uspeh treba da bude iskorišćen? Koliko se može videti, konjica za to nije pogodna.

Dalje, u vezi bitke kod Amijena treba konstatovati da je to bila prva tenkovska bitka, u kojoj su pešadija i tenkovi bili temeljno uvežbani u međusobnom sadejstvu, pa je stoga postojalo uzajamno poverenje.

Tehnička sigurnost tenkova »Mark V« najbolje se može uočiti po tome što od 420 angažovanih tenkova samo 5 nije stiglo na polazni položaj. Taktika proboja ostala je skoro ista: pojedini pešadiski izviđači išli su već između tenkova, koji su nastupali u skokovima od jednog dela neprijateljskog položaja do drugog, da bi što je moguće pre neutralisali njihovu odbranbenu vatru.

I kod Amijena magla se nije pokazala samo kao preimućstvo. Uprkos svima pomoćnim sredstvima, uključujući i busolu, neke tenkovske grupe su sasvim izgubile pravac. Tada je njihovo nastupanje u jačoj meri primilo karakter mešavine, jer su tenkovi napadali neprijatelja upravo tamo gde su ga našli.

Veze napadajućih tenkovskih jedinica unazad bile su oskudne; konjanik je još uvek važio kao najpouzdanije sredstvo veze. I tenkovski komandanti, počev od komandira čete pa naviše, učestvovali su u napadu većinom jašući na konju, da bi, kao jedna vrsta oficira za vezu, mogli što bolje usklađivati rad pešadije i njihovih tenkova.

O napredovanju napada komanda je neprekidno obavještavana izveštajima avijatičara, koji su primani od isturenih tenkova sa radiostanicom.

Iskustva tenkova »Vipet«, kao i oklopnih automobila u ovoj bici, ubedljivo ukazuju na to da oklopno vozilo može neutralizovati jedan položaj, ali da ga ne može zauzeti i da se, prema tome, sâm tenk ne može, a i ne treba, nikada upotrebiti. To je jedno važno načelo!

8 avgusta se ovde, gde su mase nemačkih baterija pri sunčevoj svetlosti morale biti napadnute od tenkova bez podrške snažne britanske artiljerije, kao i u borbama idućih dana, sve više zaoštravalo pitanje na koji se način tenk može zaštititi od neprijateljske artiljerije. Pasivna zaštita sopstvenim zamagljivanjem, koje je pre kratkog vremena tenkovima bilo moguće, nije zadovoljavala. Isto tako, nisu bile najopasnije one baterije u rejonu artiljeriskih položaja koje su bile poznate iz radnih karata i lakše se videle. Najopasnija su bila istaknuta, dobro maskirana pojedinačna oruđa, koja su otvarala vatru tek na otstojanjima ispod 1.000 m i onda u roku od jednog minuta uništavala čitave tenkovske vodove.

Britanska artiljerija nije mogla ništa pomoći protiv ovih pojedinačnih oruđa, u najmanju ruku ne blagovremeno, jer pre nego što bi bio saopšten položaj cilja artiljeriji i ova otvorila vatru, borbena epizoda bi već odavno bila prošla. Protiv ovoga mogla je pomoći samo trenutna intervencija koja bi po mogućstvu otkrila neprijateljski top još pre otvaranja vatre i učinila ga bezopasnim.

Ovaj teški zadatak preuzelo je britansko vazduhoplovstvo. Već u julu 1918 godine tenkovskom korpusu bio je stalno pridat jedan odred avijacije. Za vreme razvoja za tenkovski napad, njegovi avioni bili su angažovani i za zvučno maskiranje, a za vreme bitke oni su leteli nad tenkovskim talasima radi njihove zaštite od neprijateljskog napada iz vazduha i u cilju izviđanja. U boju kod Hamela, 4 jula 1918, ova avijacija napala je iz vazduha nemačke

baterije i učtkala njihovu vatru. Sada je trebalo ovu delatnost planski izgraditi.

Tenkovskom korpusu pridat je kao stalan još jedan drugi odred.

Pre svakog napada dobijali su piloti, određeni za borbu protiv neprijateljske artiljerije, radi nadgledanja, napadne zone, koje su bile široke najviše 2 km. Prema radnim kartama i aerofotosnimcima britanski piloti su u svom planu ucrtavali sva ona mesta unutar svoje zone koja su mogla biti pogodna za postavljanje protivtenkovskih topova.

Za vreme borbe ova sumnjiva mesta mogla su zatim da budu lakše osmatrana i s vremena na vreme obasipana mitraljeskom vatrom. Ako se neko oruđe pokazalo, bilo je napadnuto bombama i mitraljezima, u većini slučajeva još pre nego što je otvorilo vatru.

Rezultati bitke kod Amijena, ukoliko su se ticali tenkova, nisu za Britance bili nikakvo iznenađenje. Oni su poznavali svoje tenkove i znali da su u njima našli ne samo korisno probojno oružje, već i odlično sredstvo da svoju borbom zamorenu pešadiju u petoj godini rata učine još sposobnom za napad.

Operativni rezultat bio je isti kao i onaj kod Kambrea. Masovni napad tenkova napravio je veliku pukotinu u neprijateljskom frontu. Ali Britanci ili nisu produžili napad ili su ga produžili sa neodgovarajućim sredstvima. Krajnji rezultat ograničio se na jedno ispupčenje fronta, koje je u svakom slučaju oslobodilo glavnu železničku prugu Amijen — Pariz od dejstva nemačkih topova.

Branilac

Sa nemačke strane uspeh tenkovskog napada pripisan je, pre svega, potpunom iznenađenju, koje je Britancima uspelo 8 avgusta. Isto obrazloženje daje se za Kambre i za Soason i pada u oči da je ono Britancima uprkos tome opet uspelo.

Najopširniji i zacelo najmerodavniji izvor za zbivanja i poglede na nemačkoj strani su objavljivanja Državne arhive, koja se odnose na Amijen, 36 sveska *Bitke svet-skog rata*. Trupe severno i južno od Some, a naročito one ispred Viler Bretonnea, još od početka avgusta stalno su javljale da noću čuju huku motora i označavale su ovo kao znak pretstojećeg napada, verovatno zauzimanje očekujućeg položaja od strane tenkova predviđenih za napad. Ali napad nije dolazio. Štabovi su izgubili veru i »potsmevali se nervozi trupa u rovovima«. Ovo ubeđenje izgleda da nisu ništa izmenile ni teške eksplozije u baštama Viler Bretonnea 7 avgusta popodne.

Ova predistorija ipak pokazuje da štabovi u najmanju ruku nisu imali pojma o pripremama za jedan britanski tenkovski napad, inače bi ipak bilo nemoguće da se ovako jasna pretskazivanja nisu razumela.

Da li su iskustva kod Kambrea i Soasona bila saopštena bar štabovima?

Sveska 36, čija se tvrđenja ovde navode protiv volje, kaže više: Francuzima je 18 jula uspelo potpuno iznenađenje nemačkog fronta, jer su prvi put sa početkom artiljerijske vatre krenuli u napad tenkovima i pešadijom. O tome u ratnim dokumentima nemačke 2-ge armije, pa sve dole do divizije, nema nikakvih saopštenja, akamoli ukazivanja na to kako trupa treba da se drži prema ovoj novini.

Jedan izvanredno težak prekor!

Usto treba reći da »ova novina« nije mogla biti nepoznata trupama nemačke 2-ge armije, čak i ako se uzme da Vrhovna komanda nije ništa objavila ni o Kambreu ni o Soasonu. Jer ista ova 13 pešadiska divizija, ista ova 43 rezervna divizija, koje su bile napadnute 8 avgusta, bile su još 4 jula na položaju i bile su tada, na frontu širokom oko 6 km, napadnute od strane Australijanaca sa 60 tenkova, baš po istom novom sistemu i izgubile su Hamel i preko 1.500 zarobljenika. Potpuno je nemoguće da i susedi nisu tamo tačno znali tok boja i stečena iskustva, susedi i sve starešine 2-ge nemačke armije.

Nemački položaji i cela nemačka odbrana kod Amijena bila je izgrađena kao kod Soasona, po zahtevima jedne artiljerijske bitke. Odnosni propis iz 1917 godine obradio je sva važnija iskustva počev od bitke na Somi. No, sada sve to ne odgovara više otkako neprijatelj napada tenkovskim masama.

Uputstva o protivtenkovskoj odbrani bila su ista kao u borbama sa Francuzima i Amerikancima u julu. Sveska 36 ne govori o protivtenkovskoj pušci 2 armije, dok Britanci pričaju o njihovom velikom broju, ali i o tome da su one otkazale kao kod Hamela i u julskim borbama. Iz nemačkih prikaza ne dobija se utisak da se povećao broj protivtenkovskih topova koji su se nalazili u rejonu pešadije, već da se pre smanjio zbog pušaka velikog kalibra. Prosečno se može računati sa dva topa kod svake divizije. Usto, u najboljem slučaju, i sa još jednom baterijom sa zapregom koja je pozadi držana u pripravnosti.

I tako pešadija stoji opet sama u magli prema tenkovima.

Zacelo, ona se nije tukla tako dobro kao ranije, to kažu Nemci, a i Britanci. Ali, za budućnost se stalno mora postavljati pitanje: šta je ova pešadija trebala, a šta je mogla da radi?

Odgovor na ovo pitanje iscrpno daje već 36 sveska, koja opisuje čitav niz pojedinačnih borbi, koje sve isto kazuju — da i najhrabriji otpor nije mogao ništa koristiti protiv čeličnih sanduka.

Osnovno je: pešadija je bila izložena jednoj ratnoj mašini protiv koje ona nije imala nikakve efikasne odbranbene mogućnosti.

O artiljeriji se ponavlja stara pesma: ona je bila uništena pre no što je ispoljila zadovoljavajuće protivdejstvo. Samo upoređenje između zaplenjenih 400 nemačkih topova i uništenih 100 tenkova to ubedljivo potvrđuje. A baš 8 avgusta bili su borbeni uslovi za artiljeriju srazmerno povoljni od 9.20 časova, jer se magla bila digla.

Iz nemačke odbrane kod Amijena, pored najbolje volje, nije se moglo uvideti da je iz tenkovske bitke kod Soasona nemačka vojska izvela zaključke o efikasnoj odbrani.

Ako se kroz borbe, vođene u povlačenju do Vele, jasno uvidelo da je 13 mm protivtenkovska puška jedno razočarenje, zar nije bila opet preporučljiva pomisao za većim korišćenjem artiljerije?

A da je u tenkovskoj bici 18 jula polovina lake artiljerije angažovana na pešadiskom položaju, po oruđima protiv tenkova, možda bi jedno od tamo stečenih iskustava bilo: da u ugroženim rejonima, zavisno od uslova, tako treba upotrebiti sve lake topove, ceo puk.

Ne može se primiti da bi Britanci u tom slučaju mogli da prodru »neočerupani«; sigurno je da bi očajnička nemačka pešadija imala tada otporne tačke u kojima bi se mogla učvrstiti.

I kada se u 36 svesci zastupa mišljenje da bi dovođenje nekoliko rezervnih divizija moglo 8 avgusta izmeniti situaciju, onda se sumnja ne može izbeći.

Da su ove divizije bačene napred u protivudar, one bi jednostavno bile smrvljene, a da su bile upotrebljene pozadi za uspostavljanje nove linije odbrane, verovatno je da situacija popodne ne bi bila tako obespekovavajuća. No, u pogledu ishoda bitke ne bi se ništa izmenilo, ukoliko se to može sagledati.

Ukratko rečeno: sve dotle dok su Nemci verovali da će se moći suprotstaviti jednom masovnom tenkovskom napadu po istim načelima odbrane koja odgovaraju za artiljerisku bitku, dotle ni pojačanja nisu mogla mnogo koristiti. Ne radi se ovde o količini, već isključivo o metodu odbrane, ako hoćete o jednom metodu koji bi pravilnije raspodelio opterećenje, a ne da se sve svali samo na pešadiju.

Kakvo je mišljenje imalo nemačko vojno voćstvo o 8 avgustu može se oceniti iz docnijih uputstava, zapovesti i objavljenih mišljenja autoritativnih rukovodilaca.

Pešadija je, iznenađena masom tenkova, bila izgubila glavu kada su se pozadi nje u magli iznenada pojavili kolosi. Mišljenje da je pešadija otkazala i danas preovlađuje u nemačkoj vojnoj literaturi.

Dotadašnja osnovna gledišta o tenkovima nisu se bila izmenila, stoga je i odbrana ostala onakva kakva je i dotada bila samo je oštrije istaknuta protivtenkovska odbrana.

Tenk ne pretstavlja trajnu opasnost za pešadiju koja izmiče i hladnokrvno prima borbu sa neprijateljskom pešadijom.

Artiljerija je, kao i dotada, isturala napred pojedinačne topove, koji su trebali da se ešeloniraju po dubini. Bataljonima u pripravnosti (drugi ešelon) pridavani su vodovi, a bataljonima na odmoru (treći ešelon) baterije sa zaprežnom vučom.

Osim toga, trebalo je izgraditi pasivnu zaštitu od mina i protivtenkovskih prepreka svih vrsta. Za artiljeriju je borba protiv tenkova predstavljala najvažniji zadatak, koji je imao prioritet u odnosu na sve druge, kao što su zaprečna vatra, uništavajuća vatra ili kontrabatiranje. U rejonu artiljeriskih položaja mnoge lake baterije trebale su, po mogućstvu, da tako izaberu svoje položaje kako bi sa bliskih otstojanja, neposrednom vatrom mogle da tuku tenkove koji prodiru.

Dakle, pešadija je i dalje ostavljena uglavnom samoj sebi, potpomognuta masovnom vatrom svoje artiljerije iz rejona artiljeriskih položaja. Artiljeriske rezerve sa zaprežnom vučom, određene za protivtenkovsku odbranu, odviše su slabe da bi mogle ispoljiti odlučujući uticaj. Sem toga, one su i dalje imale da dejstvuju po baterijama.

Teško je ustanoviti šta su trupe, a pre svega pešadija, tada stvarno mislile o tenkovima.

Jedan vapaj je primljen: jedna nemačka divizija konstatuje 15 avgusta da su poslednje borbe pokazale da nemačka pešadija može i bez artiljeriske podrške odbiti

neprijateljski napad, ako ovaj nije bio izveden sa tenkovima.

Stoga je glavni zadatak artiljerije borba protiv tenkova, a da bi se ovo moglo sprovesti, pešadija mora neprijatelja koji napada da drži dalje od topova.

Pored stalno ponavljanih uveravanja na papiru, da ovi čelični kolosi koji bljuju vatru, nisu tako opasni kao što izgledaju, stvarnost se preteći isprečila i pokazala da ona izgleda sasvim drukčija.

Ostaje još jedno glavno pitanje: ko je u pravu, Nemci ili Britanci?

Nemci, koji Amijen nazivaju katastrofom 8 avgusta, crnim danom nemačke vojske, i kojima je ova bitka ušla u istoriju kao plameni znak sloma, kao kapija pakla za Versaj; ili Britanci, koji hladno objašnjavaju da se prosto ponovio tenkovski napad kod Kambrea?

Sudeći čisto sa operativne tačke gledišta, tenkovska bitka 8 avgusta donela je opet samo jedno ugibanje fronta. Devet meseci pre toga, kod Kambrea, isto tako je za nekoliko časova bila otvorena breša, ali je situacija za Nemce tada izgledala daleko gora, jer nisu mogli računati ni na kakva pojačanja pre 24 sata. Nedavno kod Soasona francuski tenkovski juriš razbio je nemačke linije zapadno od Soasona i to bi se bilo pretvorilo u katastrofu da divizije iz rezerve (druge linije) nisu bile u stanju da održe drugi položaj. Ne, sa čisto operativnog gledišta tenkovski uspesi kod Amijena nisu bili veći nego u dve ranije tenkovske bitke. Pritom, oni su bili daleko manje opasni nego kod Kambrea ili Soasona.

Ali da je napad masom tenkova mogao tako da pregazi nemački front po treći put, da još uvek nije bilo nikakve efikasne odbrane protiv ovih kolosa, da je nemačka pešadija morala opet sama da vodi nemoguću borbu protiv tenkova i da je pri tome bila razbijena — čini mi se da je to pretstavljalo ustvari katastrofu nemačke vojske. katastrofu poverenja u voćstvo.

Nemci nisu hteli da shvate 20 novembar 1917 godine, te su zato morali da dožive 18 juli 1918 godine, posle čega je bio moguć još i 8 avgust!

Ali, srećom, počev od Kambrea pa na ovamo, ni Britanci nisu ništa naučili: njihovi tenkovi su opet u roku od nekoliko časova razbili neprijateljski front, a oni su opet počinili anahronizam — poslali su konjicu napred; oni su opet oko podne zastali skoro pred ničim.

Tako se na događaje od 8 avgusta, kako kod napadača tako i kod branioca, može primeniti melanholična poslovice, svojevremeno posvećena Burbonima: »Niti je naučeno a niti što zaboravljeno!«

Nemačko povlačenje

Napadi protiv nemačkog fronta nastavljali su se: do polovine septembra borbe na terenu starog bojišta pred »Sigfridovom linijom«¹⁾ izrivenom levcima, koncem septembra njegovo napuštanje i na kraju postepeno povlačenje na položaj Anvers — Meza.

Svi ovi napadi izvedeni su tenkovima. Tamo gde su ova vozila nedostajala, nedostajao je većinom i uspeh.

Kao do tada, i ovde uvek ista slika: na početku svakog borbenog perioda masovno angažovanje tenkova, zatim nekoliko dana sa sve manjim brojem i na kraju njihovo povlačenje pozadi fronta radi remonta. Početkom novembra 1918 godine Saveznici su još jedared na izmaku sa svojim tenkovima, vozila su u tehničkom pogledu istrošena, a posade iscrpene.

Nemačka vojska, koja se borila bez nade, pokazala je po mišljenju njenih tadašnjih neprijatelja neravnomeran otpor. Dešavalo se da se pešadija predavala čim bi se tenkovi približili, pošto bi »odbrana ionako bila nekorisna«. Ali se dešavalo i to, kako kazuju Britanci, da su oni mo-

¹⁾ Siegfriedstellung — utvrđeni položaj za vreme Prvog svet-skog rata. — Prim. red.

rali sa nekoliko karteča iz tenkovskih topova da unište posadu rova, pošto su, uprkos svojoj nemoći da se brane, tvrdoglavo odbijali da se predaju.

Ali, tamo gde se tenk nije pojavio, Nemač se pokazao do kraja kao nadmoćniji. On se borio onako kako mu je bilo naređeno. I protiv tenka glavni teret borbe ležao je na pešadiji. Upotreba mnogobrojnih protivtenkovskih pušaka 13 mm i sada se malo osećala. Britanci javljaju o jednom tenku, koji se vratio iz borbe sa ne manje od pet ranjenika, koji su svi bili pogodeni zrnima 13 mm.

Nije li krajnje nekorisno jedno oružje, čije uspešno dejstvo zahteva da se svaki član posade pojedinačno traži zrnom pozadi oklopa? I zar nije kao jedino protivtenkovsko oružje u pešadiskoj zoni uopšte neupotrebljivo?

Napred isturena oružja poljske artiljerije dobijaju veći značaj i ona u pojedinim slučajevima čine dragocene koristi, ali su još uvek bila malobrojna da bi imala odlučujući značaj.

Masa artiljerije još uvek se borila iz rejona artiljerijskih položaja. Ali, pošto je tenk bio poznat kao najopasniji protivnik, ona ga je tukla masovnom vatrom tamo gde ga je osmotrila ili tamo gde je pretpostavljala da se nalazi.

Tako je to ostalo do kraja rata. Ostaje sada da se još vidi koje su pripreme na obe strane izvršene za ratnu 1919 godinu.

Britanski ministar za proizvodnju ratnog materijala, Vinston Čerčil, još kao ministar mornarice i jedan od prvih i najuticajnijih protagonista tenkova, saopštio je u junu 1918 godine britanskom Imperijalnom generalštabu da će Velika Britanija, na osnovu sadašnjeg programa proizvodnje, do juna 1919 godine, dakle za godinu dana, raspolagati sa oko 7.000 srednjih i teških tenkova, a Francuska sa oko 8—10.000 lakih. Pri ovome tekući gubici u borbi nisu uzeti u obzir. Tome se može dodati onoliko guseničnih vučnih vozila koliko je to potrebno. Generalštab treba što pre da predvidi najpovoljniji način napada.

Kada se britanski Generalštab počeo da bavi ovom idejom, poručeno je već u julu 1918 godine u SAD 10.000 guseničnih vučnih vozila, koja su imala da budu gotova uproleće 1919 godine.

Izgleda da se isto tako i Foš krajem jula bavio idejom »mehanizovane bitke«.

Izgledalo je da će zamisao da se izvede, jedan gigant-ski tenkovski napad, koji je počeo da zastupa živahni Čerčilov duh, biti ostvarena: 10.000 tenkova nastupa jednovremeno na frontu širokom 300—400 km, pod zaštitom artiljerije; pozadi njih britanska, američka i francuska pešadija, a iza njih van puteva 10.000 nenaoružanih i neoklopljenih guseničnih vučnih vozila za dovoz potreba svih vrsta, dok bi putevi ostali slobodni za pokret artiljerije i rezervi.

Slika je grandiozna i monolitna, i dostojna divljenja.

Razume se da su generalštabovi izmenili plan. Teško da bi oni straćili 10.000 tenkova na taj način što bi obrazovali jedan front koji bi po širini iznosio koliko 30 tenkovskih frontova kod Kambrea postavljenih jedan pored drugog, već bi se probrinuli za ešeloniranje po dubini, što je preduslov za pothranjivanje napada.

Ustvari, plan za napad britanskog Generalštaba od meseca jula govori samo o jednom frontu za napad od 160 km.

Ova slika nadmoćnog angažovanja materijala treba da se dopuni još jednim američkim podatkom. Poznati general Makartur navodi da su Sjedinjene Države u vreme primirja bile preduzele potrebne mere da bi za ofanzivu u 1919 godini mogle raspolagati sa preko 19.000 tenkova.

Nemačko vojno rukovodstvo, koliko je poznato, nije imalo nameru da korenitije menja svoje borbene metode. Do proleća 1919 godine, počev od decembra 1918, armija je trebala da raspolaže sa 6.000 protivtenkovskih i protivavionskih mitraljeza, skraćeno nazvanih: »Tuf-MG«. To je bilo oružje sa municijom, a otuda i dejstvom, kao kod puške 13 mm; sa brzinom gađanja otprilike upola manjom

od normalnog mitraljeza. Ovaj »Tuf« bio je zamišljen kao glavni nosilac odbrane pešadije od tenkovskih napada.

Isto tako, Nemci su otpočeli sa proizvodnjom oklopnih kola. Već u maju 1917 godine prva konstrukcija (kola A7-V) mogla je biti prikazana vrhovnom vojnom rukovodstvu. Ovaj glomazni 33-tonski tenk bio je i jedini koji je još ušao u naoružanje sa ukupno 20 komada. Od marta 1918 godine ovo oruđe je učestvovalo u napadima.

Potom su konstruisani još i laki tenkovi, tipovi »L.K. I, II i III«, po konstrukciji slični tenku »Vipet«, težine oko 10 tona, a kao suprotnost njima — džinovski tenk, koji se mogao rastavljati i koji je nosio čitavu bateriju (4 topa i 6 mitraljeza) i dostizao težinu od 165 tona. Na kraju, postojala je još i jedna adaptacija prvih kola sa okretnim lancima, kao britanski tenkovi, a koja su nosila naziv »A7VU«.

Verovatno bi Nemačka ušla u rat 1919 godine sa nekoliko stotina oklopnih kola, uglavnom tipa »L.K.« i »A7VU«.

Trogodišnju prednost Saveznika u konstrukciji nisu ovi tipovi mogli nadoknaditi, akamoli dvogodišnju prednost u masovnoj proizvodnji, tako da bi Nemačka u pogledu tenkova i po broju i po konstrukciji ušla u rat 1919 godine znatno slabija od protivnika.

1918 godine bila je nemačka taktika upotrebe oklopnih kola bez razumevanja za ovaj rod vojske. Jedan vod sačinjavalo je 5 kola, a sem toga su ove slabe jedinice upotrebljavane u borbi rasparčane. Ovo je, istina, trebalo da se izmeni. Bilo je planirano da se formiraju bataljoni od po 45 tenkova ili 100 lakih tenkova. Ali, pitanje je da li bi pošlo za rukom da se temeljno poboljša i način upotrebe tenkova u vojsci.

Nemačke tenkovske jedinice raspomagale su u aprilu 1918 godine sa 3 nemačka i 2 zaplenjena voda od po 5 kola, ukupno 25 tenkova. Do kraja rata broj jedinica se popeo na 3 nemačka i 6 zaplenjenih vodova, dakle ukupno

na 45 kola. Zaplenjeni vodovi bili su naoružani britanskim tenkovima »Mark IV« i »Mark V«.

Primedbe

Mračnu sliku punu tragike pružala je ova nemačka pešadija, koja je otelovljavala slavu nemačke vojske, koja je, poput Atlasa,* kroz ceo rat nosila natčovečanski teret na svojim plećima, a koja sada treba još i svojim telima, skoro sama, da se suprotstavi tenkovima.

Kako je došlo do ovog udesa?

Dakle, mora da je sa nemačke strane zaista teško bilo uočiti značaj tenkovske Bitke kod Kambrea. Pre toga, počev od Bitke na Somi, moglo se zapaziti u svima borbama da su i čitave grupe ovih bespomoćnih čeličnih kolosa bile zaustavljene i da su u većini slučajeva malo učinile, te otuda ni kod jedne protivničke strane nisu stekle mnogo poštovanja.

Onda je 20 novembra ujutru došlo do tenkovskog proboja, ali je on uistini bio proživljavan samo od strane napadnutih posada rovova, koje su najvećim delom pale u zarobljeništvo.

I bojevi narednih dana izgleda da su potvrdili dosadašnje shvatanje, da se pešadija može obračunati sa ovim čudovištima ako vrši svoju dužnost.

Možda je tada, u proleće 1917 godine, — kada je nemačko vojno rukovodstvo uložilo sve umne i fizičke snage i sva sredstva baš za pripremu velikog prolejnog napada, — možda je tada prevazilazilo ljudske moći da se pred organizacije napada uvidi i neophodnost istovremene preorijentacije i organizacije odbrane protiv ovih »benzinskih grdosija«.

Jer, samo je vojno rukovodstvo moglo da oceni i obradi borbena iskustva koja su se sa svih delova fronta kod

* Mitološki heroj koga je Zevs osudio da drži ceo svet — kuglu zemljinu na svojim ramenima. — Prim. red.

njega sticala, a ne trupa koja je ili sedela po rovovima ili kao divizija druge linije bacana u bitku čas tu čas tamo.

Za veliku bitku u Francuskoj ofanzivna taktika starog »trojstva« — pešaci, mitraljezi i topovi bila je uzdignuta do savršenstva. Poljska artiljerija bila je obučena u tesnom sadejstvu sa pešadijom, pa su sopstvene baterije, prateće baterije, bile naročitom opremom osposobljene da prate pešadiju i uvežbane u sadejstvu sa jednim pešadiskim pukom.

Događaji su zatim pokazali da je nemačka poljska artiljerija požrtvovano potpomagala pešadiju.

Onda je došao preokret kod Soasona, a sa njim, kao proročka opomena, tenkovska opasnost i saznanje da je puška 13 mm otkazala.

Već tada je bilo jasno da je top najopasniji protivnik tenka. Ne može se uvideti zašto je pešadiji i dalje davan zadatak da se bori sa tenkovima ili, u najmanju ruku, da ih drži daleko od artiljerije. Trebalo je valjda doći na pomisao da se poveća broj isturenih pojedinačnih topova, koji su se pokazali kao dobri. Ukratko, trebalo je angažovati artiljeriju i polovinu, a ako je potrebno i svu poljsku artiljeriju isturiti napred, u zonu pešadije, za protivtenkovsku odbranu, naravno u rasutom borbenom poretku, dakle, po oruđima.

Što do ovoga nije došlo, tragična je krivica nemačke artiljerije koja to nije videla, a još više nemačkog vojnog rukovodstva koje to nije naredilo.

III. — BILANS 1918 GODINE

Zaključci koji će biti izvučeni iz bilo kojih događaja, nužno imaju nečeg subjektivnog, stoga su oni sporni. Da bi se ipak istakla njihova ubedljivost, biće ovde pre-tresene sve važnije tenkovske akcije i ukazano na karakteristične pojave kod svakog pojedinog boja. Stoga se može proveriti na kojim se činjenicama zaključci zasnivaju.

Napad tenkovskim masama

Zapanjujući uspeh ovog novog ratnog sredstva, besumnje, leži u tome, što je nemački front na Zapadu pod njegovim naletom potpuno izgubio svoju neprobojnost. Delovi fronta manje ili veće širine zauzimaju se u kratkom vremenu, a njihove posade bivaju pobijene ili zarobljene.

Važno je za budućnost da se konstatuje na kojim se svojstvima tenka, ili na kojim drugim okolnostima, ovo dejstvo zasniva.

Iznenadenje

Tenkovski napad velikih razmera bio je jedini napad pri kome je u bici uopšte bilo moguće ostvariti potpuno iznenadenje napadnutog, što nikada ne može biti dovoljno podvučeno. Artiljeriska priprema mogla je potpuno da otpadne. Kada bi artiljerija napadača iznenadno otvorila

vatru, onda bi već u sledećem trenutku i tenkovi prvog talasa prodrli u položaj.

U bitkama materijala morala je artiljeriska vatra prvo da najmanje na nekoliko mesta otvori žičane prepreke, da svojom vatrom na pešadiške položaje stvori povoljne uslove za juriš i da povede borbu sa artiljerijom pre no što bi postalo moguće nastupanje pešadije. Ovo je zahtevalo višečasovnu, višednevnu pa i višenedeljnu artiljerijsku pripremu. I najgluvlji branilac nije mogao sumnjati u to da je ovaj pakao od eksplozija granata svih kalibara nagoveštaj da pretstoji napad velikih razmera, kao i gde pretstoji.

Tenk prelazi preko žičnih prepreka bez teškoće, on pritom mnogo brže i temeljnije stvara prolaze za juriš pešadije koja sledi nego što to može da učini artiljerija.

Neutralisanje braniočevih vatrenih sredstava

Tenk je mogao da savlađuje rov određene širine i bio je skoro neosetljiv na vatrena sredstva nemačke pešadije. Stoga je bio u stanju da odmah prodre u položaj, ako je bio dovoljno zaštićen protiv artiljerijske vatre.

Iskorišćenje ovih svojstava omogućavalo je da se dejstvo branioca potpuno isključi još od samog početka. Sve one mere koje se odnose na osmatranje i veze, tako s mukom sprovedene na položaju, imale su kao glavni cilj da planirani napad što je moguće ranije otkriju i razbiju masiranom artiljeriskom vatrom, koja je, po mogućstvu, bila unapred pripremljena. Napad je imao malo izgleda na uspeh ako je njegov početak blagovremeno otkriven, i ako je branilac znao gde se napadač nalazi, kao i ako su uslovi omogućavali da se upravlja vatrom odbrane.

Stoga je masovni napad tenkovima izvođen načelno u polumraku, po magli, koja je u većini slučajeva bila prirodna, tako da ju je gađanjem dimnim zrnima, a donije puštanjem dimne zavese iz tenka trebalo samo dopuniti.

Dejstvo pešadiskog naoružanja protiv čeličnih sanduka bilo je samo po sebi skoro potpuno bez izgleda na uspeh. Artiljerija sa svojih osmatračnica nije videla ništa. Uskoro su i veze prestale da funkcionišu, tako da ona nije znala gde se neprijatelj nalazi, pa stoga nije mogla ni da uspešno gađa, bila je jednostavno isključena.

Naoružanje je bilo lišeno svoga dejstva, veze pokidane, niko u gustoj magli nije video dalje od najbližeg otstojanja, niko nije znao šta se ustvari događa. Time je odbrani bila slomljena kičma, sadejstvo je prestalo, sistem položaja se raspao u paramparčad.

Povećanje napadačevog vatrenog dejstva

Tenk je omogućio da se mitraljezi i topovi pod zaštitom oklopa približe neprijatelju na najmanje otstojanje.

Posledice toga imale su karakter prekretnice: gađanje razantnom vatrom bilo je kvalitetnije, a dejstvo je izvanredno poraslo. Sem toga, borba vođena sa najbližeg otstojanja dovodila je do odluke u najkraćem vremenu.

I kada je potom bio zauzet sistem neprijateljskih položaja, onda je to bilo neuporedivo uspešnije sprovedeno nego ranije.

Napadi po ranijem metodu — metodu artiljeriske bitke davali su, istina, takođe mnogo zarobljenika, koji su jurišnim trupama ili neravnomernim prodiranjem napadača bivali otsečeni. Ali, gro pešadije se povlačio frontalno.

Postupak tenkova u napadu načelno je drukčiji. Kada tenkovske grupe prvog talasa prodru u položaj, tenkovi se već u sledećem trenutku pojavljuju na boku i u pozadini prvog rova ili prvih gnezda, i posada biva opkoljena, gine ili pada u zarobljeništvo. Za braniočevu pešadiju naročito su bili nepovoljni uslovi kada su počev od leta 1918 godine bili angažovani skoro samo tenkovi, čija je brzina kretanja na zemljištu premašala brzinu kretanja

boraca. Tu je postojalo samo jedno »ili-ili« — odbiti ili propasti.

Jedan rod vojske sa većom brzinom na bojištu postojao je već hiljadama godina — to je bila konjica. A konjica je uvek stavljala pešadiju pred istu alternativu: ili će se održati u karama, ili će biti razbijena, a pešaci zatim uništeni sečom.

Ovo povećanje dejstva napadačevog oružja povratilo je boju opet karakter ranijih epoha, tj. borbu vođenu sa najvećim intenzitetom, naizgled neuređenu, koja dovodi do brze i jasne odluke i u kojoj pobednik ima male gubitke, a poraženi gubi skoro sve.

Sadejstvo rodova u tenkovskom napadu

Iako je tenk bio predvodnik napada koji ruši prepreke i koji je bio u stanju da prodre u nerazbijeni front uprkos svih mitraljeza, ipak nije bio u mogućnosti da se sam bori.

Tenku je bila potrebna artiljerija koja uništava neprijateljske baterije ili ih u najmanju ruku neutrališe, a čije mu granate prethode kao vatreni val. Njemu je bila potrebna prateća pešadija, koja bi ga štitila i zarobljavala neprijatelja koga bi on privremeno lišio mogućnosti da se brani. I na kraju, njemu je bila potrebna avijacija radi blagovremenog neutralisanja protivtenkovskih oruđa, kao i za potrebe veza i izveštavanja.

Tako je u najmanju ruku bilo u Prvom svetskom ratu.

Može se zamisliti jedan razvoj u kome sadejstvo artiljerije ne bi bilo neophodno potrebno, ali nikada tenkovi neće moći sami da zauzmu jedan položaj bez pomoći pešadije.

Rat je to pokazao, ali nije rešio pitanje kako treba ovu pešadiju blagovremeno dovesti na pravo mesto.

Organizacija odbrane

Položaji na Zapadnom frontu 1918 godine bili su na obe strane na isti način organizovani: pozadi dubokog pretpolja nalazio se glavni položaj, sav raščlanjen u gnezda, a pozadi njega, u rejonu artiljeriskih položaja, baterije, opet duboko ešelonirane. Ova odbrana odgovarala je iskustvima bitaka materijala. Samo pri širokom raščlanjavanju moglo se očekivati da će posle napadačeve artiljerijske pripreme ostati u životu dovoljno mitraljezaca koji bi mogli da odbiju pešadiski napad.

Ova organizacija uopšte nije odgovarala zahtevima tenkovske bitke, i to utoliko manje ukoliko se išlo dalje u raščlanjavanju. Hiperbolično rečeno, za borbu protiv tenkova trebalo bi upravo ceo poredak da bude obrnut — artiljerija napred, pešadija pozadi — jer je protiv tenkova ipak nešto moglo da učini samo oružje sposobno za probijanje oklopa.

U stvarnosti tenkovska opasnost nije ni na jednoj strani dovela do nekih bitnih promena. Britanci i Francuzi više su upotrebljavali mine nego Nemci, za šta su istina imali i sredstava.

Na nemačkim pešadiskim položajima raspolagalo se sa malo oružja koje je moglo imati neko dejstvo protiv tenkova. Minobacači sa postoljima za dejstvo položenom putanjom obećavali su malu verovatnoću pogađanja protiv pokretnih ciljeva, a osim toga njihovo dejstvo bilo je ograničeno na mala otstojanja. Zatim je u pozno leto i u jesen u sve većem broju bilo na raspoloženju pušaka 13 mm, čije je puno zrno moglo malo da učini čak i uprkos ubistvenom trzanju kad je strelac opali. I na kraju, protivtenkovskih topova, koji su 'doduše mogli imati odlično dejstvo, ali ih je bilo u odveć malom broju. Da bismo o tome mogli sebi stvoriti pretstavu, uzmimo da je na nemačkim položajima pred Amijenom, u napadnoj zoni Britanaca, južno od Some, svaka nemačka divizija imala 4 poljska topa isturena u rejon pešadije, iako ih je u stvarnosti bilo manje. To bi onda ukupno iznosilo računajući

tri cele i dve polovine širine fronta divizije kao četiri cele širine fronta — 16 oruđa raspoređenih na oko 30 km, koja su trebala da protivstanu napadu od oko 400 tenkova.

Osim toga, pešadija je raspolagala još i ručnim bombama protiv kojih su dočniji tenkovi pružali sve bolju zaštitu, zatim probojnom municijom »Smk« za pušku i mitraljez, protiv kojih je tenkovski oklop pružao potpunu zaštitu, i običnom municijom, koja je, začudo, do kraja rata imala znatno više uspeha, jer su prilikom udara u oklop u blizini proreza za osmatranje olovne čestice prodirale kroz proreze i mogle povredom oka izbaciti vozača iz borbe. Manji tenkovi, samo sa dva člana posade, kao »Reno«, morali su prema ovome biti naročito osetljivi, pošto je onesposobljenje vozača činilo tenk nepokretnim, što se često dešavalo. Francuzi navode da je preko 50% ranjenika njihovih tenkovskih jedinica imalo povrede očiju.

Uopšte uzev, pešadija je do kraja ostala sama protiv tenkova, bez dovoljno odbrane. A naročito treba podvući da su svi oni sjajni uspesi tenkovskih bitaka bili izvojevani u borbi sa protivnikom koji nije raspolagao efikasnom protivtenkovskom odbranom i koji nijedanput nije uspešno upotrebio ni ona protivtenkovska oruđa koja su mu stajala na raspoloženju, svoje topove.

Razvijanje tenkovskog prodora preko granice dometa poziciske artiljerije

Koliko je za sve tenkovske bitke tipičan brzi početni uspeh — zauzimanje prvog položaja, toliko je posle toga tipičan zastoј napada. Istina, u svim ovim napadima nije se raspolagalo nikakvom, ili skoro nikakvom, rezervom u tenkovima. Ali, to nije bio glavni uzrok ovome, jer se prodor za izvesno vreme nije nastavljao ni tamo gde je još bilo tenkovskih jedinica sposobnih za borbu. Dobija se utisak kao da je nešto bilo nepotpuno u organizaciji bitke ili da je nešto nedostajalo u sadejstvu tenkova i pešadije.

Kod Kambrea se ovaj problem još nije bio pojavio, jer prvog dana bitke nije ništa više ni zahtevano od tenkova sem zauzimanje položaja, a taj je zadatak u potpunosti bio izvršen.

Ali, u tenkovskim bitkama 1918 godine to se vidi potpuno jasno. To je povezano sa osnovnim načelom da tenkovski napad zahteva snažnu artiljerisku podršku, a to je načelo koje postaje vrlo shvatljivo kada se razmisli o tome koliko je tenk osetljiv prema preciznoj artiljerijskoj vatri.

Kod Soasona je francuska 10 armija tenkovskim napadom probila prvi nemački položaj, ali je taj jedinstveni napad potom prestao. Posle jedne, otprilike, dvočasovne pauze, za koje je vreme privučen deo artiljerije, napadi su opet nastavljeni u okviru pojedinih divizija.

Mora se reći da su Francuzi izabrali onaj metod koji je garantovao najbrže obavljanje napada, dakle onaj koji je iziskivao najmanje vremena. Da je general Manžen hteo da izvede drugi udar sa celim armiskim frontom tek pošto bi diviziska i deo korpusne artiljerije potpuno izvršile promenu položaja, on bi mogao, u najboljem slučaju, da napadne idućeg dana, 19 jula. Ali, da je hteo da čeka dok sva njegova artiljerija ne bude raspoređena iza pešadije, i dobro popunjena municijom, onda bi, u najboljem slučaju, mogao da otpočne drugi udar posle nedelju dana, kako su to i pokazale mnoge bitke na Zapadnom frontu još 1918 godine. Razume se, tada od iznenađenja ne bi bilo ništa.

Sve se svodi na isto: ako je metod napada takav da zahteva dejstvo mase artiljerije, onda se napad mora izvoditi sa prekidima. Gomilanje velikih količina municije i topova zahteva mnogo vremena, a domet ne prelazi domet glavnog oruđa — poljskog topa, dakle nešto oko 5.000 m preko fronta. Kad je napad za toliko napredovao, dolazi do nove promene položaja itd.

Ako se želi da se iznenađenje i dalje koristi i operacija nastavi istom brzinom kojom je otpočeta tenkovskim prodorom, onda ne ostaje ništa drugo nego da se još od

samog početka angažuje što je moguće manji broj topova, što još više važi za dalje nastupanje u dubinu.

Britanski plan za bitku kod Amijena može se već shvatiti kao jedan pokušaj rešenja u vezi sa tim.

Pri daljem nastupanju od prvog cilja, počev od 9.20 časova, Britanci su se odrekli vatrenog vala, kao i uopšte podrške jake artiljerije. Oni su dvočasovnu borbenu pazuju iskoristili da zajedno sa brigadama i divizijama drugog borbenog ešelona (talasa) primaknu i baterije. Samo po sebi se razume da se tu moglo raditi samo o srazmerno slaboj artiljeriji, koja je raspolagala jedino onom municijom koju je mogla voziti sa sobom u svojim prevoznim sredstvima. Za nepredviđene slučajeve stajala je na raspoloženju još i masa poziciske artiljerije, naročito u prvo vreme.

Ali, kao što je rečeno, u 9.20 časova nastavljen je britanski tenkovski napad bez vatrenog vala, kao što to biva u pokretnom ratu, potpomognut samo slabom artiljerijom, a teorijski nije bilo nikakve prepreke da se ovo nastupanje nastavi sve dotle dok tenkovi ili pešadija mogu izdržati.

Da je bilo opasno i necelishodno zadržati se dva časa ispred nemačkih baterija, a zatim nastaviti napad pri punoj dnevnoj svetlosti, posebno je pitanje i ono je već izloženo. Isto tako se i na trećem cilju stalo po slobodnoj volji britanske 4 armije.

Zaključak: Nije dovoljno samo probiti položaj; pre nego što se može govoriti o nekom proboju, moraju se tući i divizije druge linije. Sem toga, mora se voditi računa o tome da se održi brz tempo operacija, jer vreme čini sve. U poslednjem ratu prva pojačanja mogla su se očekivati na bojištu najduže u roku od 36 časova. Tu je ratno iskustvo izneverilo, tehnika napada tenkova zastala je upravo usred svoga razvoja.

Tenkovske borbe

Pod tenkovskim borbama, suprotno od masovnih napada, treba razumeti upotrebu manjih tenkovskih jedinica za samostalan napad u sastavu združene jedinice na užem frontu.

Kao što je opisano, sve se tenkovske bitke posle masovnog prodora raspadaju u takve pojedinačne borbe. Antantini napadi na nemačkim frontovima u poznu jesen 1918 godine pružaju niz primera takvih borbi.

U ovim borbama izgleda kao da je sposobnost proboja tenkova odjednom iščezla.

Iznenadjenja više nije bilo, a odbrana organizovana kao protivtenkovska. Tada je odbrana bila u stanju da organizuje objedinjenu artiljerisku vatru sa nenapadnutih susednih delova fronta, što je za tenkovski napad značilo višestruko protivdejstvo. Ali, ako bi tenkovski napad probio raspored pešadije, on bi ubrzo naišao na baterije i u najmanju ruku tamo bio zadržan. No, ako bi mu uspelo da pregazi i baterije, proboj bi bio isuviše uzan da bi bio uspešan; bio je sa obe strane uklješten, u većini slučajeva uz najteže gubitke tenkova koji su bili prodrli.

Ako je napad izvođen kao samostalan poduhvat, onda su ga naročito Britanci počinjali, načelno, u jutarnjim časovima kako bi iskoristili maglu koju je priroda, kako izgleda, pružala svakodnevno. Ako je ova mera iz budi kakvih razloga bila propuštena, onda je opasnost neuspeha bila naročito velika, i to od neuspeha koji je dovodio do naročito velikog gubitka tenkova, jer su svi topovi koji su dejstvovali u ovom prostoru povelu borbu protiv tenkova bilo neposrednom bilo posrednom vatrom.

Tehnika zamagljivanja bila je kod Britanaca i ranije i bolje izgrađena nego kod Francuza.

Zaključci: Čak prema odbrani, koja još nije uspešno organizovana protiv tenkova, tenkovski napad može računati na uspeh samo onda ako se izvede na širokom frontu i ako je dimnim zavesama i odgovarajućim protiv-

dejtvom u što većem stepenu eliminisana artiljerija branioca.

Bar takvog su mišljenja bili u Prvom svetskom ratu Britanci i Francuzi. Tamo gde su angažovali manje tenkovske jedinice, bili su na to upravo primorani, jer niko ne može dati više nego što ima.

Ovo mišljenje s mukom je stečeno, od septembra 1916 do septembra 1917 godine, od bitke na Somi do bitke u Flandriji, jer je angažovanje tenkova pretstavljalo čitav niz neuspeha. Uspeh je doneo tek Kambre.

Za budućnost se može iz toga izvesti zaključak da se tenkovi, ukoliko se upotrebe, smeju angažovati u napadu samo masovno.

Ova pouka Prvog svetskog rata ne treba nikad da se zaboravi.

Komandant koji veruje da ubuduće može povesti svoj tenkovski bataljon u jedan laki rejđ protiv neprijateljskog fronta bez ičije podrške i bez ikakve pripreme — može se oprostiti sa svojom jedinicom, on je nikada više neće videti.

Tačno je da su u borbama u oktobru 1918 godine i manje tenkovske jedinice, do voda zaključno, bile uspešno upotrebljavane, ali tada borbeni uslovi ipak nisu više bili normalni. Uostalom, ja smatram kao nemački uspeh to što veliki jesenji napadi, uprkos tenkovima i materijalnoj nadmoćnosti, nisu doveli do okruženja, već jedino do toga da se Nemci frontalno potisnu.

Gubici tenkova

Iz opisa tenkovskih bitaka zvuči uvek ista melodija: prvog dana borbe, usled neprijateljskog dejstva, izbacivano je iz borbe oko 1/4 tenkova, ali su i kod ostatka tenkova posade bile tako iscrpene i sami tenkovi tako ishabani da je drugog dana samo 1/4 prvobitnog broja mogla biti angažovana.

Bitka	Prvi dan bitke			Drugi dan bitke	
	Broj angažovanih tenkova	Gubici	%	Angažovano	U % od početnog brojnog stanja
Kambre	378	49	13	49	13
Soason	342	102	30	105	31
Amijen	420	100	24	145	35

Ne navodi li ovaj pregled na razmišljanje? On, ipak, mora izazvati utisak da se tenk u borbi ponaša kao amok*) trkač i da je stoga sebe posle nekoliko dana — obično tri — pobednički usmratio, te da za to njegova upotreba pretstavlja nečuveno rasipanje krvi i truda, koje bi ubuduće trebalo odbaciti.

Ovo pitanje mora se detaljno raspraviti.

Iscrpenost posada bila je izazvana tehničkom uslovljenošću tadašnjih tenkova, koja je već opisana; dalje, osetljivošću čitavog sistema pri eksploataciji vozila, a naročito pri terenskoj vožnji, zatim, nepodnošljivim paklom u unutrašnjosti tenka, naročito za vreme borbe. Ovo stanje se kod današnjih tenkova bitno popravilo.

Isto tako, veliki gubici u tenkovima zbog tehničkih kvarova važe u ovoj visini samo za tadašnje konstrukcije.

Povrh toga, ostaće kao važeće za čitavu budućnost da će pri angažovanju tenkova nastupati izvesna tehnička istrošenost kao kod svakog drugog motornog vozila, ali veća, jer je tenk terensko vozilo, kao i da pri neprekidnoj upotrebi tenka čovek neće izdržati tako dugo kao tenk.

*) Amok je neobična i strašna vrsta ludila kod malajskih urođenika koje se ispoljava u nagonu za ubijanjem (klanjem) svih bez razlike koje takav ludak u svom trčanju sretne. (Vujaklija).

Tenkovski gubici u Prvom svetskom ratu:

	Britanci	Francuzi
Proizvedeno pre 11 novembra 1918 god.	3.000 oklopnih kola	3.771 oklopna kola
Izdato na upotrebu pre 11 novembra 1918 godine	2.500 { 200 „Mark I i III“ 1.000 „Mark IV“ 1.150 „Mark V“ 150 „Vipet A“	3.414 { 400 „Šnajder“ 294 „Sen Šamon“ 2.720 „Reno F.T.“
Broj angažovanja tenkova	oko 3.000	oko 4.300
Od neprijatelja pretrpljeni gubici u vozilima	oko 1.000 { 20 mine 3-4 pt puške i ručne bombe 6 neprijateljski tenkovi sve drugo topovi	748 { 16 mine 4 pt puške ili ručne bombe sve drugo topovi
% gubitaka u oruđima	33%	17%
Gubici u ljudstvu	mrtvih 1.124 ranjenih 3.842 nestalih 584 Svega 5.550	mrtvih 413 ranjenih 1.979 nestalih 350 Svega 2.742
Brojno stanje posada odgovarajuće upotrebi tenkovima	2.820 angažov. „Mark I, II, IV i V“ po 8 ljudi: 22.560 180 angažov. „Vipet A“ po 3 čoveka . . . 540 Svega 23.100	654 angažov. „Šnajder“ po 6 ljudi 3.924 410 angažov. „Sen Šamon“ po 9 ljudi . . . 3.690 3.293 angažov. „Reno“ po 2 čoveka . . . 6.586 Svega 14.200
Gubici u ljudstvu u %	24% { 5% mrtvih 17% ranjenih 2% nestalih	19% { 3% mrtvih 14% ranjenih 2% nestalih

Ali, to su sve pitanja manjeg značaja. Istina, ona se ne smeju zanemariti, ali ona nisu ništa neobično, pošto se slična procenjivanja moraju vršiti svuda gde se ljudi upotrebljavaju zajedno sa mašinama.

Stoga se možemo ograničiti na to da se ispita da li su oni gubici, koje je tenkovski korpus pretrpeo od neprijateljskog dejstva, bili preterani ili nisu. Ovi gubici se mogu podeliti na dve podgrupe — gubitke u tenkovskim posadama i gubitke u tenkovima.

Najpouzdaniji podaci o gubicima u tenkovima u Prvom svetskom ratu zacelo su oni koje je potpukovnik Pere sastavio prema britanskim i francuskim izvorima i objavio u julskoj svesci *Revue d'Infanterie* za 1936 godinu, i zbog toga će ovde biti iznet njegov pregled.

Gubici u ljudstvu

Još prilikom analize tenkovske bitke kod Soasona proračunato je da su ukupni gubici u ljudstvu tenkovskih jedinica francuske 10 armije iznosili na dan proboja ukupno oko 364 čoveka, što predstavlja iznenađujuće mali broj u odnosu na zadatak tenkova u bici.

Pereovo delo omogućava da se analiza proširi na ceo rat.

Upotrebu tenkova u Prvom svetskom ratu Britanci su, dakle, platili sa ukupno 5.550 ljudi, a Francuzi sa 2.740. Ako se uzme da su sa tim vođene dve britanske i jedna francuska tenkovska bitka, kao i da su napade neprijateljskih jedinica u drugoj polovini 1918 godine, uglavnom, podneli tenkovi boreći se u prvim redovima, onda se takvi gubici moraju smatrati neverovatno niskim.

Ukupni gubici u ljudstvu francuskih tenkovskih jedinica u toku celog rata otprilike su toliki kolike su gubitke imale nemačke divizije samo pri jednom angažovanju.

Pojedinačni primeri o brzom trošenju pešadiskih divizija u odbrani doneti su prilikom analize bitke kod Soa-

sona; ali je i u napadu trošenje bilo isto tako veliko. Nemačke udarne divizije, kada su obično posle 5—6 dana borbe bile povučene, prosečno su imale 2.500 ljudi gubitaka. U naročito kritičnim situacijama, kako u napadu tako i u odbrani, divizije su se mogle za kratko vreme potpuno »istopiti«.

Da su bitke i borbe Saveznika, u kojima su tenkovi išli kao prvi talas, trebale da budu vođene bez ovih vozila, kakvih bi to verovatno krvavih gubitaka moralo da staje Britance i Francuze? Pri tome treba sasvim ostaviti na stranu pitanje da li bi bili mogući i isti borbeni uspesi.

Statistika gubitaka pešadije, s jedne, i tenkovskih jedinica, s druge strane, govori jasnim jezikom o koji se ne treba oglašiti:

U poslednjem ratu tenkovi su uštedeli veoma mnogo krvi onima koji su ih upotrebili.

Gubici u vozilima

U borbama kod Kambrea Britanci su, po njihovim podacima, izgubili oko 100 tenkova. Ovaj gubitak bio je konačan, jer je zemljište na kome su tenkovi ostali na kraju opet moralo biti prepušteno Nemcima.

Pri svima napadima Britanaca i Francuza protiv nemačkih armija u drugoj polovini 1918 godine, uslovi su, načelno, bili drukčiji: gde je dobiveno u terenu, on je ostao trajno u rukama napadača. Tenkovi, koji su bili onesposobljeni za pokret dejstvom oružja ili su ostali na terenu, ili su inače imali tehničke kvarove, na kraju su opet ostajali u rukama napadača. Oni su ponovo mogli, zavisno od težine oštećenja, biti osposobljeni u pokretnim radionicama na frontu ili u bolje uređenim stalnim etapnim ili pozadinskim radionicama. U najgorem slučaju oni su, pošto su prethodno rasklopljeni, služili za opravku drugih, manje oštećenih tenkova.

I o tome ima vrlo iscrpnih britanskih podataka:

Od 8 avgusta 1918 bio je britanski oklopni korpus 96 dana skoro svakodnevno u borbi; on je od ovog vremena pa do svršetka rata zabeležio 1993 upotrebe tenka, odnosno oklopnog automobila.

Britanske evakuacijske čete prikupile su na bojištu ukupno 887 kola. Od toga se, kao potpuno uništena, moralo izdvojiti 15 kola. 559 kola sa manjim kvarovima moglo je odmah biti dovedeno u ispravno stanje u pokretnim radionicama i biti vraćeno jedinicama, a samo 313 kola moralo se slati u centralne radionice, odakle je po završenim opravkama 204 kola opet stiglo u jedinice kao sposobno za borbu.

Prema ovoj statistici, u periodu od bitke kod Amijena pa na ovamo, od ukupnog broja gubitaka u vozilima britanskog tenkovskog korpusa definitivno je bilo izgubljeno samo 124 motornih vozila, od kojih 15 potpuno uništenih i 109 koje centralne radionice nisu više vratile.

Na osnovu ovih podataka može se odbaciti shvatanje o nepodnošljivim gubicima vozila. Ako se želi naći pravi izraz, onda se može reći da je kod borbenih vozila odnos mrtvih prema »ranjenim« mnogo, mnogo podnošljiviji nego što je kod boraca.

Ovi se podaci mogu dopuniti drugima, takođe britanskim, koji upoređuju vrednost gubitaka u tenkovima za vreme tenkovskih bitaka sa vrednošću municije utrošene u artiljeriskim bitkama.

Tronedeljna artiljeriska priprema bitke u Flandriji stajala je Britance okruglo 4 1/4 miliona zrna, pri prosečnoj ceni od 5 funti po jednom zrnu, dakle 100 maraka.

Kod Kambrea ispaljeno je 20 novembra 1917 godine 293.000 zrna i upotrebljeno 378 tenkova. Vrednost tadašnjeg britanskog tenka »Mark IV« ravna je vrednosti 1.000 artiljeriskih zrna, dakle 100.000 maraka.

Iz toga se može izvesti ovaj zaključak: Bitka kod Kambrea, u odnosu na Bitku u Flandriji, stajala bi manje čak i onda da je bilo izgubljeno svih 378 tenkova, jer se za okruglo 4 miliona uštedenih zrna kod Kambrea, u upo-

ređenju sa Flandrijom, moglo izraditi 4.000 takvih tenkova, a da se domaća industrija ne preopteretiti.

Primer je isto toliko britanski koliko i ubedljiv.

Otuda proističe da su tenkovi u poslednjem ratu ne samo štedeli krv, već isto tako i novac i radnu snagu.

Zaključak

Tenk u Prvom svetskom ratu nije bio nikakva utvara puštena protiv nemačke vojske, već jedno novo ratno sredstvo vrlo realnog dejstva.

Jedva jednom jedno iskorišćenje tehničkih dostignuća koje je išlo u korist napadača. Celokupan burni razvoj naoružanja počev od Napoleonovih ratova — metak sa olovnim zrnom, ostraguša, brzometka, nova pogonska i razarajuća sredstva — povećao je, pre svega, otpornu snagu odbrane. Naime, ona su sve više otežavala napad, dok najzad Prvi svetski rat nije pokazao da su automatska oruđa, mitraljezi svih vrsta, razvila takvu nadmoćnu vatrenu snagu da napadač, pre njihovog prethodnog uništenja, nije mogao imati izgleda na uspeh. I to uprkos tome što su se forme napada pešadije od nekadašnjih dubokih snažnih gomila kopljanika, kolonskih formacija, naoružanih spredpunećim oružjem i streljačkih strojeva naoružanih brzometnim oružjem pretvorile u razređene jurišne grupe Prvog svetskog rata.

Vatreno dejstvo mitraljeza u jurišu pešadije bilo je odveć jako. Ono je bilo glavni razlog zbog koga je vođenje rata moralo da dobije tako otegnut, poziciski karakter.

Šta je izazvalo pojavu tenka najjasnije govore priče koje su se raširile po Francuskoj o njegovom pronalasku. Pukovnik Estijen (Estienne) razmišljao je o tome na koji bi se način mogao da izvede francuski napad protiv nemačkih mitraljeza. On je došao do uverenja da bi to bilo moguće samo jednom mitraljescu koji bi bio oklopljen. Ali, pošto je bilo nemoguće da ovaj strelac nosi i mitra-

ljev i oklop, mesto njega to je morala da čini mašina, koja je u tom slučaju, prirodno, zahtevala još jednog borca za svoje posluživanje. Time je bila data osnova za tenk »Reno«.

Tenk je, dakle, bio sredstvo protiv ubistvenih nemačkih mitraljeza. Stoga su ga Britanci, koji su nezavisno od Francuza došli do istog cilja analogno mornarici, nazvali u početku i »razarač mitraljeza«.

A pošto je mitraljev, čije je dejstvo čitavom ratu dosada utisnulo svoj pečat, pojavom tenka odjednom izgubio svoj značaj, izmenio se istovremeno i čitav karakter borbi, koje za kratko vreme dovode do potpune odluke, kao i ranije, kao uvek, kada se raspolagalo valjanim oružjem.

Oklopna terenska kola su jedino sredstvo protiv mitraljeza, koje brzo i efikasno dejstvuje.

To sa dovoljno ubedljivosti govori o tome da će se tenk u budućem sukobu ponovo pojaviti, i to savremeno usavršen u taktičkom i tehničkom smislu.

To je jasno. Mnogo nejasniji je put razvoja upotrebe tenkova u budućnosti, jer se pitanje u Prvom svetskom ratu uopšte tek načelo. Pošto je tenk tek u novembru 1917 stekao značaj, ovaj prvi uspeli napad masom tenkova ponavljan je tek u četiri poslednja meseca rata, i to uvek nedovoljnim brojem tenkova, nedovoljnim za jedan duboki proboj.

Obuka armija u sadejstvu sa tenkovima sve do kraja nije bila zadovoljavajuća i zastala je u samom početku. Ona je, istina, imala isuviše malo vremena za njeno usavršavanje. Stoga je tenk i ušao u armiju prosto kao novo ratno sredstvo, pri čemu su ostali rodovi ostali potpuno nepromenjeni. Da li je za tenkovski napad bilo celishodnije da se drugi rodovi organizuju na drugi način kako bi se bolje osposobili u sadejstvu sa terenskim kolima, ostavljeno je budućnosti koja će imati da reši sva ova pitanja koja su skopčana sa pojmom tenkovskog rata.

Tome treba dodati da su svi ovi sjajni uspesi postignuti protiv fronta koji nije bio pripremljen za ovakav

napad, tako da je ostalo otvoreno pitanje kakav će se uspeh moći u budućnosti postići protiv jednog položaja na kome su izvršene protivtenkovske pripreme.

Zaključak da tenk ne pretstavlja samo prošlost, da je on isto tako i budućnost, mora nužno dovesti do krupnih posledica. Jer, kada se tako iz osnova menja borba, moraju se isto tako menjati i naoružanje, i formacija i način upotrebe svih delova oružane sile.

To bi, dakle, bio preokret u vojnom smislu.

Britanski general-major Fuller, bivši načelnik štaba oklopnog korpusa, ljutito tvrdi da nema nijedne ljudske organizacije, izuzev crkve, koja se tako drži starog kao vojska.

Ja mislim da Fuller ima pravo.

Organizacija odbrane zemlje, koju za vreme mira najvećim delom sprovodi vojska, najjača je organizacija savremene države uopšte. Pogrešne osnovne misli o vođenju rata i boja mogu imati kobne posledice ne samo za vojsku već i za opstanak države. To primorava na oprezu kako prema novim mislima tako i prema suviše velikom vezivanju za staro.

Što se tiče pitanja tenkovskog rata, koje će budućnost imati da reši, možda bi se došlo bliže rešenju kada bi se ispitalo da li države uopšte imaju mogućnost da se odluče ili da li one stoje pred jednim stanjem prinude. Drukčije rečeno, treba da se ispita da li je uopšte moguće da se za budućnost predvidi jedan način vođenja rata, kakav su otprilike Nemci poslednje godine rata primenili u napadu.

Uslovljenosti ovoga načina velikih napada mogu se najbolje uočiti na najuspelijoj i najnesrećnijoj nemačkoj napadnoj bici — u prodoru prema Šmen de Damu 27 maja i u napadu u Šampanji 15 jula 1918.

IV. — ANALIZA BILANSA

Bitka kod Soasona i Remsa od 27 maja do 13 juna 1918

(Svi podaci po letnjem vremenu)

Prilog: karta I, skice 1 i 6

U Prvom svetskom ratu tenk je upravo bio jedino borbeno sredstvo, koje je omogućilo da se napada bez prethodne artiljerijske pripreme. Ali, on nije bio jedino sredstvo da se njim za nekoliko časova zauzme ceo sistem položaja. Da, nijedan tenkovski napad nije doneo takav uspeh po vremenu i prostoru kao nemački veliki napad protiv Šmen de Dama, koji je, praktično uzev, bio izveden bez ikakvog učešća tenkova.

Postavlja se pitanje, kako se uopšte može misliti na to da se traže novi putevi u vođenju boja, kada su starim, isprobanim i temeljno razrađenim putevima bili mogući takvi maksimalni rezultati. Samo temeljna analiza može o tome dati jedan ubedljiv odgovor.

Oko polovine aprila 1918 godine nemačkoj vrhovnoj komandi postalo je jasno da je drugi nemački veliki napad protiv Britanaca — bitka kod Armantijera — ukočen i da je radi rasterećenja potreban nov napad na drugom delu fronta, pre nego što bi se ponovo mogla nastaviti bitka u Flandriji.

Ovaj napad, uglavnom, trebalo je da izvede 7 nemačka armija na oko 50 km početne širine fronta između Soasona i Remsa (skica 6). 17 aprila izdata je prva zapovest o tome. Već oko nedelju dana docnije vršene su svim

silama pripreme za napad 27 maja, tako da se i ovde, za celokupne pripreme, moglo računati sa okruglo mesec dana.

7 nemačka armija trebala je u početku, sa fronta 6 divizija I ešelona, da napadne sa 14 divizija preko blatnjave nizije Elete, da zauzme Šmen de Dam i prepreke Ene i Eninog kanala, da pređe Velu i prodre do na visove južno od dve reke, i to sve prvog dana napada. Šmen de Dam je bio poprište borbi od septembra 1914 godine. U proleće 1917 godine protiv njega je otpočela Nivelova ofanziva, 22 oktobra 1917 godine bilo je izgubljeno jedno uporište kod Lafa, a zatim je u novembru bilo napušteno od strane Nemaca. Sada se prvi francuski pojas položaja prostirao od Elete južno preko visova do Ene, oko 6 km dubine, a na visovima južne obale Ene počinjao drugi, dubine oko 4 km, tako da je bilo ukupno oko 10 km isprepletenih rovova i prepreka preko kojih je trebao da pređe napad.

Nemački plan napada predviđao je artiljerisku pripremu koja je, da se ne bi gubilo od dnevne svetlosti, trebala da bude izvedena noću i vremenski ograničena na 2 3/4 časa.

Od korekturnog gađanja potpuno se odustalo.

Artiljeriska i minobacačka vatra imala je da otpočne u 2 časa. U 4.40 časova trebala je da krene pešadija. Plan artiljeriske pripreme odgovarao je planu tipičnom u poslednjoj godini rata:

1) Od 2 do 2.10 časova, dakle 10 minuta, opšti vatreći nalet, pri čemu je dozvoljeno dejstvo bojnim otrovima na sve položaje, baterije, komandna mesta i skloništa.

2) Od 2.10 do 3.15 časova, dakle jedan sat i petnaest minuta, pojačano kontrabatiranje svima baterijama i neutralisanje prednjih delova položaja da bi na taj način bilo omogućeno pionirima da nesmetano rade.

3) Od 3.15 do 4.40 časova, dakle jedan sat i dvadeset pet minuta, uništavajuća vatra protiv položaja i baterija.

Od 4.35 do 4.40 časova koncentrisana je vatra baterija određenih za dejstvo metodom vatrenog vala na prvu liniju vatrenog vala. Vatrene val je izvođen kao dupli val, onaj u pravcu neprijatelja gasnim, a ovaj naovamo razornim granatama.

Oko 1.160 baterija bilo je prikupljeno, od toga oko 1.000 baterija kao sredstva ojačanja i oko 1.000 teških i srednjih minobacača, od kojih 400 teških i 600 srednjih.

Obezbeđenje municijom bilo je određeno na 2 1/2 bk na položaju, 1 u bateriskoj komori, 1 1/2 u diviziskom i 1 u korpusnom skladištu. Dotur municije izvršen je u noćima od 13 do 25 maja, i to na položaje kolima dokle je to bilo moguće, a u skladišta kamionima.

Baterije ojačanja počele su pristizati počev od polovine maja. Njihovi položaji bili su izabrani što je moguće više napred. One baterije koje su mogle biti zaklonjene, odmah su posedale položaj, one, pak, na čijim su vatrenim položajima topovi mogli biti maskirani u ruševinama ili žbunju odvozile su oruđa napred i tamo postavljale stražu, a samo one baterije koje su morale stajati potpuno bez zaklona izašle su na položaj u toku poslednje noći. Takvih baterija bilo je oko 20.

Da bi se imala osnova za docnije pretresanje, treba izvršiti grub proračun o tome koju je težinu municije trebalo prevući prilikom dotura.

Ako se uzme transportna težina jednog zrna u proseku od 20 kilograma i bk od 150 zrna na jednu bateriju sa četiri oruđa, onda se dobija transportna težina jednog bk od 12 tona.

Na ovoj osnovi, za 1.000 baterija na vatrenim položajima dobija se transportna težina od 30.000 tona, u komori 12.000 tona, u diviziskim skladištima 18.000 tona, u korpusnim skladištima 12.000 tona — ukupno 72.000 tona municije, i to po grubom proračunu.

Ako svaki teški minobacač treba na svom vatrenom položaju da ima 30 mina, a svaki srednji 50 mina, onda usto dolazi još daljih 3.000 tona.

Ako se sad uzme da su konjska kola potrebna samo za onu municiju koja se vozi na položaj, a da će sve druge količine biti prevezene železnicom i kamionima, izlazi da za 11 noći treba prevući 33.000 tona, što čini 3.000 tona za jednu noć, za što je potrebno najmanje 4.000 zaprežnih kola.

No, pošto se trebalo pobrinuti za nepredviđene slučajeve, ovaj se broj morao povećati na najmanje 5.000 zaprežnih kola.

Usto dolazi sad staranje za drugu ratnu opremu, kao što je priprema minobacača svih vrsta, platformi, pionirskog materijala za mnoge mostiće i mostove preko reke Elete — oko 1 1/2 — 2 tuceta mostića za pešake i jedan most na svaku diviziju u napadu.

Treba imati u vidu da su noći za poslednje 2 ili 3 nedelje pre početka napada protekle na nemačkom frontu u krajnje živom saobraćaju. Jako pokriveno planinsko zemljište rejona položaja, a pre svega žablji »koncert« u dolini reke Elete, olakšavali su pripreme.

Divizije za napad imale su da krenu u svoje vrlo tezne rejone prikupljanja, koji su bili oko 6 km pozadi fronta, tek počev od noći 24 maja. U noći uoči 26 maja komandanti bataljona i komandiri četa prvog talasa mogli su da izvrše izviđanje pod zaštitom divizija koje su držale položaje. Zatim su, u noći uoči 27 maja, jedinice predviđene za napad izvedene napred, na svoje polazne položaje.

Svim raspoloživim sredstvima težilo se da se održe u tajnosti sve ove džinovske pripreme kod 7 armije duž jednog fronta od preko 50 km, i to kako u odnosu na neprijatelja tako i u odnosu na sopstvene trupe. Sopstvene trupe su planski obmanjivane, ali bez uspeha.

Istina, početni plan za napad razradili su štabovi jedinica koje su držale položaje. Isto tako, sva izviđanja izvršena su od strane izvežbanih starešina, tako da je tajnost bila moguća i pored mnogih grafičkih i pismenih radova. Ali, kada su planovi jednom pretvoreni u stvarnost, dalje čuvanje tajne od sopstvenih vojnika nije bilo moguće.

Sve pripreme pionira na reci Eleti, kao i gomilanje municije i ukopavanje svih minobacača i velikog dela artiljerije, odigravale su se u rejonu prednjih položaja. Sve ove pripreme bile su vojnicima isuviše dobro poznate da bi mogli poverovati da je to bila samo jedna odbranbena mera protiv francuskih napada.

Stoga se može tvrditi da su najmanje na dve nedelje pre početka sopstvenog napada vojnici svih činova, svih divizija na položajima docnijeg fronta napada, morali znati da je planiran napad. Koliko je pojedinac u svojoj shvatljivoj vojničkoj radoznanosti na kraju razabrao o napadu i njegovim razmerama — zavisilo je od slučaja i umešnosti svakog pojedinca. Neka ovde bude samo napomenuto kako je razgranata mreža telefonskih stanica na položaju stalnog tipa.

Dalje se može konstatovati da je vreme, koje je bilo potrebno za pripremu udara, iznosilo oko mesec dana, od koga su oko dve nedelje otpale na razradu plana napada, dakle na umni rad, a najmanje dve nedelje najnapornijeg rada na njegovo sprovođenje, dakle na transportovanje. Ove poslednje dve nedelje, za vreme kojih su ogromne količine ratnog materijala bile prevezene na front bez prethodnog dovođenja pojačanja u ljudstvu, predstavljale su za napad period krize, povećanu sopstvenu osetljivost protiv neprijateljske delatnosti.

Značaj ovih konstatacija u pogledu orijentacije sopstvenih vojnika o pretstojećem napadu i značaj poslednjih dveju nedelja kao perioda krize, očigledno premašuju usamljen slučaj i važe za sve one napade koji se sprovede po metodu artiljeriskih bitaka.

Između Noajona i Remsa stajala je prema Nemcima 6 francuska armija generala Dišena (Duchene), sa 2 francuska korpusa zapadno i 1 britanskim istočno, s tim što se poslednji sastojao iz borbom zamorenih divizija koje su radi oporavka došle na ovaj mirni front. Ukupno je u I ešelonu bilo 7 francuskih i 3 britanske divizije, od kojih je prvi udar imao da zahvati 4 francuske i 3 britanske divizije.

Francuzima su ostale potpuno nezapažene nemačke pripreme napada, uprkos tome što je general Dišen odavno računao sa napadom protiv svoga fronta i što je 21 maja bilo izvedeno jedno pojačano vazdušno izviđanje sa francuske strane. Ujutru 26 maja, prilikom sukoba patrola, bili su zarobljeni 1 nemački vojnik — lovac i 1 podoficir iz jedne divizije koja se nalazila na položaju u centru napadnog fronta. Lovac je izjavio da je na svom otseku video od pre 8 dana pripadnike 1-ve gardiske divizije, kao i da je planiran veliki napad na Šmen de Dam, u kome će učestvovati njegova divizija, a isto tako i susjedna. Podoficir mu je žustro protivrečio.

Ali, kada je ovom podoficiru priprećeno da će njegove lažne izjave biti smatrane kao akt špijunaže, on je pokleknuo i »dao najpodrobnije podatke o napadu koji je imao da otpočne sledećeg dana«.

Francuzi su se najzad odlučili da prime napad na položajima koje su držali. Ali, ovaj iskaz zarobljenika imao je za Nemce sledeće posledice: iznenađenje neprijatelja bilo je nemoguće, napad je naišao na front koji je bio spreman za odbranu, jedan dan ranije alarmiran; 4 francuske i 1 britanska divizija iz drugog ešelona bile su alarmirane i upućene na reku Enu, koju su imale da brane; privlačenje ka frontu daljih 12 divizija iz operativne rezerve otpočelo je još 26 maja, od kojih je jedna već uzela učešća u borbama 27 maja kod Fima.

Napad, koji je i dotada zbog samog zemljišta i njegovog ojačanja bio neobično otežan, morao je alarmiranjem francuske 6 armije postati još teži; usto se nadovezalo i to da je pristizanje pojačanja na ugrožene delove fronta bilo otpočelo još na pola dana pre početka napada.

27 maja 1918 u 2 časa, dakle usred noći, otpočela je nemačka artiljeriska priprema duž celog napadnog fronta da bi se nastavila svom silinom sve do 4.40 časova. Jurišna pešadija pod vođstvom pionira prebacila se prvo preko mostića na reci Eleti, a zatim i na svoje jurišne položaje — francuske prepreke; kroz snažnu uznemiravajuću vatru francuske artiljerije i mitraljeza nije se moglo proći

bez gubitaka, naročito na zapadnom krilu. Jedinicama je bilo jasno da su Francuzi bili upoznati sa napadom.

U 4.40 časova počinje vatreni val da se penje uz padinu u skokovima od 200 m. Njegova brzina iznosila je oko 50 minuta na kilometar. Prvi talas pešadije pratio ga je neposredno kako bi stigao do neprijatelja pre nego što bi njegova vatra mogla ponovo da oživi.

Jer, jedna priprema od 2 3/4 časa, oko 1 milion izbačenih granata na oko 200 km², svakako neravnomerno raspoređenih, nije mogla sve uništiti. Ona je samo imala da moralno uzdrma neprijatelja kako bi iznenadno preduzeti juriš mogao da uspe.

Tamo gde je pešadiskim talasima, koji su napadali uzbrdo, uspelo da ostanu pozadi vatrene vala, bili su sopstveni gubici umereni, jer francuska artiljerija nije mogla više da gađa intenzivno. Ali, u ruševinama naseljenih mesta, na ivicama šuma ili u levkovima granata ponovo je oživljavao toliki broj mitraljeza da je dalje napredovanje bilo isključeno pre njihovog uništenja. U takvim slučajevima to je značilo — jurišne grupe napred, i dugim i krvavim obuhvatnim napadima moralo je biti zauzimana svako gnezdo ponaosob. Konačno, nastupanje je moglo da bude opet preduzeto da bi se što je moguće pre dostigao vatreni val. Visove Šmen de Dama ubrzo su dostigle centralne udarne divizije (napadne) a napad preko južnih padina je nastavljen. U ovoj zoni vatreni val se već bio proredio, ali su zato bile pristigle dodeljene prateće baterije, a uskoro zatim čak i prvi delovi diviziske artiljerije. Francuzi su u starim rovovima pružali jak otpor, dok su Nemci, da bi izbegli frontalni napad, težili obuhvatu gde god je to bilo moguće. Samo niže, većinom čak najniže starešine bile su u mogućnosti da u napadu sagledaju situaciju koja se brzo menjala i da je odlučnim akcijama iskoriste. Srednje i najviše komandovanje moralo se ograničiti na to da pravilno pomera rezerve i da se stara za municiju svih vrsta.

Već oko 10 časova prvi nemački delovi ostavili su za sobom visove i izbili na reku Enu. Kako će biti savladane

vodene prepreke ove reke i kanala južno od nje pod vatrom francuskih mitraljeza i baterija, u jurišu ili hladnokrvnim lukavstvom, koje se igra sa smrću — to vredi pročitati u 32 svesci *Bitke svetskog rata*. To je uzor samopožrtvovanja i ofanzivnog duha.

Na mnogim mestima, svakoga časa do predveče, zastajao je napad na ovim preprekama koje su bile branjene svežim francuskim rezervnim divizijama. To je takođe glavni razlog što sve jedinice u centru napada nisu dostigle određeni krajnji cilj, već su kasno uveče 27 maja, oko 22 časa, samo 3 nemačke divizije stajale s obe strane Fima južno od Vele.

Nemačka pešadija, koja je u noći uoči 27 maja prešla sa pripremnog na svoj jurišni položaj, probijala se potom ceo dan u prašini i dimu preko prepreka, preko zemljišta izrovanog levkovima granata i preko rovova pod topovskom i mitraljeskom vatrom, prešla tri, a na nekim mestima četiri vodena toka i do uveče prodrila preko 20 km u dubinu neprijateljskog fronta, računajući u vazdušnoj liniji! Taktički i fizički to je bilo natčovečansko delo. Takvi uspesi su bili na Zapadu nečuveni i nikada više nisu bili postignuti. Ali, dok je priroda tražila svoje pravo i dok su musketari južno od Vele na položaju na aerodromu kod Fima, u razmaku između protivnapada francuskih svežih jedinica koje su oni sve odbili, pokušali da otpavaju nekoliko minuta sa puškom u ruci da bi prikupili snagu za sledeći dan, u Francuskoj su cele noći tutnjali vozovi sa trupama i automobilske kolone da bi nove francuske divizije bile bačene protiv Nemaca koji su prodirali.

Počev od 28 maja došlo je do jedne vrste pokretnog rata, koji su Nemci vodili sa pešadiskim pukovima, uz neposrednu podršku njihovih pratećih baterija, a takođe ubrzo podržani i od strane divizijske artiljerije protiv novodovedene 3 francuske pešadiske i 1 konjičke divizije. 29 maja otpor se pojačao i postao organizovan, ali je napad još uvek tekao dalje. 30 maja je dostignuta Marna, a dan posle toga obustavljen je napad kod 1-ve armije. Na

kraju, prvih dana meseca juna krenula je 7 armija skoro bez artiljerijske municije, uprkos jakog dejstva avijacije i neprijateljske artiljerije, protiv istočne ivice Recervalda i zaostala tamo u uzaludnom napadu.

Jedna slika iz ovih epizoda napada data je prilikom opisa borbi 28 nemačke rezervne divizije.

Primedbe

Veliki nemački napad na Šmen de Dam biće uvek posmatran kao najviši razvoj sistema artiljeriskog napada.

Organizacija je u celini bila primerna. Prevoz ratnog materijala, a docnije i privlačenje jurišnih divizija, sprovedeni su skoro bez ikakvih teškoća.

Vatrena priprema artiljerije i minobacača odložena je za noć da bi se uštedela dnevna vidljivost i vremenski je ograničena na 2 3/4 časova, što je pretstavljalo nečuveno poboljšanje u odnosu na artiljerijske pripreme koje su još 1917 godine trajale danima, pa čak i nedeljama.

Sâm napad pretstavljao je vrhunac efikasnog dejstva trupa i komandi, naročito nižih, jedan podvig koji je uopšte bio moguć samo jednoj u ratu tako iskusnoj i na sve rešenoj trupi, podrazumevajući pod trupom uvek oba roda — pešadiju i artiljeriju.

Razume se, i najviši stepen usavršenosti jedne metode nije u stanju da otkloni njene nedostatke, već samo da ih ublaži.

Nagomilavanje ogromnih količina ratnog materijala, a pre svega topova zajedno sa municijom, nerazdvojno je vezano sa ovim načinom napada, jer je upravo za gađanje prostorija na tako razvučene položaje potrebna takva masa topova. Za ove masovne transporte potrebno je opet vreme i oni moraju najvećim delom stići u prednje delove položaja. To neminovno, s jedne strane, mora dovesti do saznanja sopstvenih trupa o nameravanom napadu, dok, s druge strane, opet povećava opasnost da neprijatelj otkrije pripreme, bilo preko svoje obaveštajne

službe ili putem izviđanja koje bilo vrste, bilo preko iskaza zarobljenika, dobrovoljnih ili iznuđenih, ili čak preko dezertera.

Nužnost da se sopstveni pešadiski napad najavljuje vatrom mase artiljerije, ostaje i dalje, samo se postepeno znatno smanjuje.

Dejstvo sve ove nagomilane artiljerije praktično je ograničeno dometom osnovne mase topova, dakle, poljskih topova. Preko ovog dometa masovno dejstvo opada vrlo brzo i svodi se na dejstvo pojedinih specijalnih kalibara. Ali, ovaj razumljivi nedostatak bio je takođe ublažen, budući da su bile preduzete mere prema kojima su za pešadijom što je moguće brže nastupale formacijske baterije, prateće baterije, a docnije i jedan deo divizijske artiljerije. U svakom slučaju, to je bila slaba naknada za početnu masovnu vatru.

Napad je donosio pešadiji uvek isti osnovni zadatak, naime neutralisanje neprijateljskih mitraljeza — jedan zadatak koji jurišnoj trupi protivstavlja vatreno oruđe i koji je obično skopčan sa mnogo gubitaka.

Ne uzimajući u obzir ove momente koji se odnose na metod napada, kod Šmen de Dama se upravo sa nečuveanim uspehom prvog dana napada, jasno ispoljio jedan osnovni problem koji bi se mogao nazvati problemom relativne brzine. Taj problem ima operativnu i taktičku stranu.

Kada su uveče 27 maja nemačke udarne divizije sa centra, mrtve umorne, prešle na odmor negde južno od Ene ili Vele, one su znale da neposredno pozadi njih stoje divizije druge linije (ešelona), maršem i zastojima preko celog dana iscrpene kao i prvi ešelon. Nemačke operacije zavisile su, što se tiče trajanja i brzine, upravo od sposobnosti pešadije.

Francuzi su, prirodno, imali u svojoj zemlji sva transportna sredstva na raspoloženju. Oni su prebacivali potrebna pojačanja na ugroženi front železnicom i automobilima.

Sud o tome koliki mogu biti uspesi napadača, zavisi je očigledno od toga koliko će vremena proći dok nadmoćne francuske snage ne zaustave Nemce.

Kratko rečeno, radilo se ovde o trci nemačkih vojničkih čizama sa francuskim transportnim mašinama — železnicom i automobilom. To je operativna strana ovog problema relativne brzine.

Na samom bojištu prestala je nadmoćna brzina Francuza, ali je njihova pešadija još uvek imala brzinu kojom su raspolagali Nemci. Posledica toga bila je da napadač, uopšte uzevši, nije bio u stanju da izvrši natkriljavanje, te je njegov napad uvek ostao frontalan. Bila je to borbena situacija koja je isključivala brze i rešavajuće odluke, ali je zahtevala vremena i mnogo krvi. To je bila taktička strana.

Vidi se da je i ovde tehnika radila protiv napadača.

Metod napada, na kome se zasnivalo nemačko nastupanje kod Šmen de Dama i koji je ovde doveo do tako velikog početnog uspeha, ispoljiće se reljefnije kada se bude govorilo o neuspehom velikom nemačkom napadu u Šampanji.

Napadna bitka na Marni i u Šampanji

(od 15 do 17 jula 1918)

(Svi podaci po letnjem vremenu)

Prilog: karta I, skica 1

Početak juna 1918 godine nemački napad je bio zaustavljen; front se izbočio u velikom luku do Marne. Stanje je bilo neizdržljivo, postojalo je samo jedno rešenje: napred ili nazad.

U bici kod Noajona prodor u dalje otseke francuskog fronta zapadno od izbočine položaja nije bio uspeo, te je sada trebao da bude u daleko većem obimu izveden na istočnom krilu i još dalje od njega. Od Glana na Marni,

10 km istočno od Šato Tierija, preko Remskog pobrđa sve do Masiža u Šampanji trebalo je izvesti napad sa 3 armije na frontu od 120 km, izuzev 20 km s obe strane Remsa.

14 juna dalo je vojno rukovodstvo direktive, koje su do 18 juna bile konačno razrađene. Napad je imao da usledi 10 jula, za koji je imalo da bude spremljeno ukupno oko 45 nemačkih divizija. A potom je, 20 jula, imao da otpočne odlučujući napad u Flandriji. Tamo su već bile prikupljene 32 divizije. Kao što se vidi, za postizanje konačne odluke bila je u julu još jedanput angažovana celokupna snaga nemačke vojske. Jer, više nego oko 77 pešadiskih divizija nije bilo na Zapadnom frontu, izuzev 130 divizija koje su se nalazile na položaju.

7 nemačka armija je trebala, nastupajući sa obe strane Marne kroz brdovito zemljište, sa 11 divizija u prvom ešelonu da zauzme Eperne na frontu širine oko 50 km, a 1 i 3 armija istočno od Remsa sa oko 13 divizija za napad imale su, nastupajući naporedo na širini fronta od oko 50 km, da zauzmu francuske položaje. Posle toga 1 armija je imala da dostigne Marnu između Eperneja i Šalona, a 3 armija prodorom prema jugoistoku da štiti ovu operaciju. Rems je, dakle, trebao da bude okružen.

Plan napada bio je onakav kao kod Šmen de Dama i Noajona, u osnovi u svakom pogledu isti kao kod svih dosadašnjih velikih napada 1918. godine, naime artiljerijski napad, jer drugih metoda napada nije bilo. Posle artiljerijske pripreme od 1.10 do 4.50 časova ujutru imao je da otpočne pešadiski napad pozadi vatrenog vala, koji je prvog dana imao da prodre najmanje kroz ceo francuski položaj uključujući i artiljeriju. Uspeh napada zavisio je od iznenađenja neprijatelja, dakle od očuvanja tajnosti, kao kod svih napada dosada.

7 armija je svoje zemljište upravo u napadu bila zauzela, stoga je izgradnja položaja i putne mreže bila tek u početnoj fazi. No, istočno od Remsa položaji su bili odlični, pošto je na frontu 1 armije poslednji veliki napad Nivelove ofanzive usledio još uproleće 1917. godine, a na

frontu 3 armije jesenja bitka u Šampanji bila je izvedena čak 1915 godine.

Usled ovih borbi je cela zona kojom su se protezali položaji bila s obe strane kilometrima daleko pretvorena u pustinju od levkova.

Neprijateljski položaji bili su u sličnom stanju: u po-brđu Remsa i na Marni u izgradnji, a istočno od Remsa jako i duboko izgrađeni. Tamo su se protezala 4 francuska položaja, jedan pozadi drugog, koji su zajedno zauzimali dubinu od oko 15—20 km. Prva tri položaja, od po dve do tri linije rovova, bili su prosečno na 3 km jedan pozadi drugog, dakle ukupne dubine od oko 10 km, a 5 — 10 km pozadi nalazio se pozadnji položaj.

Nemačka artiljerija predviđena za napad imala je u svemu blizu 1.700 baterija, od kojih su poljske baterije imale po 6 oruđa, jer je prvobitna potreba u baterijama za ovaj napad iznosila 2.800 baterija. Usto je dolazilo oko 1.300 srednjih i teških minobacača. Snabdevenost municijom bila je otprilike kao i u napadu kod Šmen de Dama.

U poslednjoj sedmici juna počela je popuna municijom, ali se uskoro uvidelo da 7 armija neće moći da bude gotova, pa je stoga ceo napad morao da se odloži za 15 juli. Razvoj artiljerije obuhvatio je dane od 5 do 13 jula. Zapovest za artiljerisku pripremu, načelno, nije donela ništa novo, ona je uglavnom imala biti ista kao kod Šmen de Dama. 13 jula su divizije predviđene za napad dostigle svoje rejone prikupljanja. U noći uoči 14 jula preuzele su položaje zaključno sa položajima bataljona u pripravnosti (drugog ešelena), a u noći uoči 15 jula pomerile se napred. Sve udarne divizije su već učestvovala u jednom od velikih napada, imale su pre toga period odmora, a njihova brojna stanja bila su opet popunjena.

Kako se navodi u 34 svesci, u trupi nije svuda vladalo bezuslovno samouverenje kao uoči ranijih napada. Kod 1 i 3 armije francuska uznemiravajuća vatra ometala je popunu municijom. Isto tako ustanovljeno je da neprijatelj još više povećava ešeloniranje svoje artiljerije po dubini.

Da Francuzi znaju o napadu, nije se imalo dokaza, jer bi nemački razvoj ipak ometali u jačoj meri.

Pa ipak, u armijama istočno od Remsa kružili su glasovi da su nemačke prebeglice odale napad; da je protivnik zato napustio prednje rovove i povukao artiljeriju nazad.

Isto tako, artiljeriska priprema nije, izgleda, smatrana svuda celishodnom, jer se ona kao i dosada ograničavala na to da vatrom pripremi za juriš samo prvi francuski položaj. Zauzimanje sledećih položaja morala je da izvede pešadija uz isključivu pomoć vatrenog vala. Toliko o tome govori 34 sveska.

Francuzi su stajali desnim krilom svoje 6 i 5 armije prema nemačkoj 7 armiji, a sa 4 armijom istočno od Remsa. Front u Šampanji, odbrana starog krunidbenog grada Remsa, bila je za Francuze pitanje časti. Neka bude ukazano na to da je Peten još u martu odbio da dođe Britancima u pomoć za to što je nemački glavni udar trebalo tek da usledi i to u Šampanji. Francuski glavnokomandujući je to odbio bez obzira na opasnost što bi uspešan razvoj napada mogao da dovede do prekida spoja između britanskih i francuskih armija.

Sada je napad u Šampanji zbog ratne situacije postao dvaput verovatniji. Već krajem juna su nemački zarobljenici govorili o napadu na reci Suipe (Suippe), a avijatičari su već u ovo vreme na aerofotosnimcima jasno zapazili pripreme kod Tahira. Izveštaji su se gomilali i bili su potvrđeni od strane vazdušnog izviđanja. Početkom jula francuska Vrhovna komanda je računala sa jednim napadom 3 i 7 nemačke armije, a do 10 jula bilo je jasno da će u njemu takođe uzeti učešća i 1 armija. Napad je očekivan za 14 juli, ali je ovaj dan protekao u miru. Onda je u 22 časa zarobljeno 27 Nemaca. Jedan od njih je bio izgubio svoju gasmasku i uporno je tražio drugu. Francuzi su obratili pažnju na ovo i na kraju su doznali celokupan nemački plan artiljerijske pripreme sa tačnim rokovima.

Francuzi su konačno saznali sve o nemačkom napadu. Naročito je vredno pažnje kako su oni ovo saznanje iskoristili, naročito istočno od Remsa.

Francuska komanda se već početkom jula odlučila da premesti glavnu odbranbenu liniju sa prvog na drugi položaj, ili kako ga je ona nazivala međupoložaj. Ona se nadala da će vatra nemačke artiljerijske pripreme biti upravljena kao i u dosadašnjim napadima samo na prvi položaj. Dakle, premeštanje njihovog fronta unazad za oko 3 km trebalo je da dovede do toga da ova vatra ode »u vetar«. Na prvom položaju ostali su u pozadnim rovovima samo pojedini vodovi bataljona prve linije, koji su imali da zavaravaju neprijatelja o posedanju i da za vreme napada obaveštavaju o približavanju Nemaca. U međuprostoru prema drugom položaju bili su raspoređeni u mitraljeskim gnezdima jači delovi bataljona prve linije. Dakle, ovaj deo bio je pretvoren u pretpolje. Drugi položaj bio je posednut posadnim divizijama, a pozicijska artiljerija bila je povučena unazad u međuprostor prema trećem položaju. Zavaravajući topovi, koji su dejstvovali sa starih položaja, maskirali su ovu promenu položaja. Treći položaj — okruglo 6 km pozadi dosadašnjeg fronta — bio je posednut divizijama ojačanja, a za njima — dakle, 6 do 9 km pozadi, bila je njihova artiljerija. Ove baterije, prirodno, od samog početka nisu uopšte mogle svojom vatrom da domaše nemački položaj. Osim toga, da se ne bi otkrile, one nisu smele da otvaraju vatru pre početka napada.

Francuska artiljerija bila je pripremila uništavajuće vatrene valove (Vernichtungs Feuerwellen), pre svega duž celog fronta, na 10 minuta pre početka nemačke artiljerijske pripreme jedan nalet na nemačke grupe baterija, a docnije žestoke vatrene prepade na prilazne puteve i rejone polaznih položaja.

Interesantna je jedna vrsta, »protiv-valjka (gegenwalze)«, koji je bio pripremljen od strane francuskog 21 korpusa prema rejonu glavnog udara 3 armije. Vatra je bila koncentrisana 10 minuta pre početka pešadiskog na-

pada na rejone nemačkih polaznih položaja i trebala je sada da prati nemačku pešadiju u njenom nastupanju sve dok se kao zaprečna vatra ne zaustavi pred sopstvenim položajem.

Osnovna zamisao izmicanja bila je, dakle, učiniti da se vatra nemačke artiljerijske pripreme »ispuca« na prazne rovove i napuštene bateriske položaje, a da se nasuproto tome snažno ometaju pripreme pešadije na polaznom položaju, zatim da se napad prati vatrom i tako, po mogućstvu, nemačka pešadija dovede razbijena pred neuzdrmani francuski front. Ovaj je imao dubinu od 6 do 9 km, pošto su međuprostor ka drugom položaju, sam drugi i treći položaj bili posednuti posadnim divizijama i divizijama ojačanja postavljenim jedna iza druge.

Kod francuske 5 armije izmicanje nije bilo striktno sprovedeno, pošto je ova armija već bila primila zapovest za napad za 18 juli i njen komandant nije želeo da pre toga napusti važne delove zemljišta.

15 jula u 1.10 časova otpočela je prema planu nemačka artiljeriska priprema, ali su ipak francuske baterije daleko pre toga najavile uvod u bitku. Delatnost francuske artiljerije nije više ostavila skoro nikakvu sumnju kod jedinica spremnih za napad o tome da je neprijatelj upoznat sa napadom.

Uprkos artiljeriskoj vatri juriš je počeo u 4.50 časova ujutru. Francuski otpor na prvom položaju istočno od Remsa bio je vrlo slab. Ipak su skrivene grupe mitraljeza u međuprostoru prema drugom položaju zadržavale napad tako dugo da je najvećim delom već ovde izgubljena veza sa vatrenim valom. Pošlo je za rukom da se još dođe pred drugi francuski položaj. Tamo je trebalo da ovaj jaki položaj, uprkos žestoke artiljerijske i mitraljeske vatre, zauzme pešadija koja je bila potpuno upućena jedino na svoja sopstvena borbena sredstva; naime, nemački vatretni val već je tutnjao preko zemljišta daleko iza neprijateljskog položaja, a zaustavljene prateće baterije stajale su u polju izrivenom levkovima granata ili su bile već uništene.

Napad je stao skoro na celom frontu istočno od Remsa, morao je da stane; ponovljeni herojski naponi da se prodre doveli su samo mestimično do prolaznih uspeha.

Bolja sudbina bila je dosuđena napadu nemačke 7 armije: Marna je opet bila pređena; napad je ipak vrlo sporo napredovao zbog veoma jakog neprijateljskog protivdejstva, a sopstveni gubici su bili teški. Nastavljanje napada ipak se još moglo uzeti u izgled za 16 juli.

Drugog dana napada smenjivali su se nemački i francuski napadi, južno od Marne naređen je prelaz u odbranu, a 17 jula obustavljeno je nastupanje 7 armije na celom frontu.

Kod 1 i 3 nemačke armije sudbina napada bila je odlučena još u ranim prepodnevnim časovima 15 jula. Napad je bio odbijen pred francuskim drugim položajima. To je bio čist neuspeh. 16 jula trebalo je nastaviti napad kod 1 armije i desnog krila 3 armije samo za to da bi se sprečilo odvlačenje neprijateljskih rezervi na deo fronta ispred 7 nemačke armije.

Primedbe

Zar nije upadljivo da se napad istočno od Remsa, pripremljen po potpuno istom receptu kao i napad na Šmen de Dam, pretvorio u direktnu protivrečnost. Ovde — jedan blistav uspeh, a tamo u Šampanji oštra senka — potpun neuspeh.

Neuspeh 1 i 3 armije bio je prouzrokovan time što nije pošlo za rukom da se napad očuva u tajnosti, to kaže i prijatelj i neprijatelj, to je, dakle, van spora.

Teže je potpuno objasniti zašto iznenađenje nije uspelo.

Pre svega, opšta situacija je bila takva da se napad sa velikom verovatnoćom mogao očekivati samo u Flandriji ili Šampanji, što je sva izviđanja znatno olakšalo, pošto su mogla biti ograničena na uzan prostor.

Zatim, Francuzi su tačno znali nemačke metode napada. Za tu pouku oni su upravo kod Šmen de Dama platili skupu cenu. Oni su, dakle, bili u stanju da izvode zaključke iz neznatnih indicija. Znali su takođe sa kojim sredstvima se najbolje može da rasvetli situacija.

Najzad, u ovim okolnostima bila su dovoljna osmatranja sitnih detalja pa da se prikupljeni podaci postepeno upotpune do te mere da je postalo moguće da se stanje nemačkih priprema za napad neprekidno drži pod prismotrom. Usto i činjenica da su nemački zarobljenici u poslednjem trenutku odali tačne vremenske rokove, predstavljalo je srećnu okolnost za Francuze, ali za neuspeh napada ona nije bila bitna. Uostalom, ovde se od početka radilo o zarobljenicima, ne o beguncima niti izdajnicima, već samo o ljudima kojima je nedostajala unutrašnja snaga da sreću svoje otadžbine stave iznad svoga bednog života, radilo se o braći onog podoficira kod Šmen de Dama.

Treba podvući mere francuske komande, koja je ovog puta uspešno iskoristila poznavanje nemačkih planova napada i pri tome postupila tako da Nemci ne primete da su njihovi planovi otkriveni.

Misao o izmicanju, načelno, nije u osnovi ništa novo, kao i sve na ovom svetu. Dobrovoljno nemačko povlačenje na »Sigfridovu liniju« u martu 1917 godine predstavljalo je izmicanje najvećih razmera.

Jedan od najinteresantnijih problema izmicanja u Prvom svetskom ratu odnosi se svakako na slučaj u kome uopšte nije bilo izmicanja — na francusku odluku od 26 maja 1918 da nemački napad prime na položajima koje čvrsto drže.

Francuska komanda je onda isto tako pomišljala da u noći uoči 27 maja povuče front pozadi Šmen de Dama i da drži obalu reke Ene, gde se protezao drugi položaj.

Konačna odluka, polazeći od toga, mogla je da se zasniva na sledećim procenama:

Kod Šmen de Dama borbe su vođene od septembra 1914, a on je tek u oktobru 1917 pao u ruke Francuza, pošto je mnogo francuske krvi za njega bilo proliveno. Napustiti sada greben bez davanja otpora nije bilo nimalo prijatno.

Za povlačenje je ostalo samo nekoliko časova, pošto je u 2 časa, po letnjem vremenu, već trebalo da otpočne nemačka vatra. Usto, skoro sav ratni materijal morao se ostaviti, a to je pretstavljalo fatalnu okolnost.

Nemački napadi velikih razmera dosada su već prvog dana doveli do prodora više kilometara u dubinu neprijateljskog položaja. Ali, to su bili Britanci, što ni izdaleka ne znači da Nemcima to mora da uspe i u odnosu na Francuze. Isto onako kao što ni Francuzima u Nivelovoj ofanzivi nije pao u ruke ceo greben Šmen de Dama već samo jedan deo, isto tako ni nemački napad 27 maja neće potpuno uspeti i docnije će biti omogućeno da se ponovo uspostavi front sa 12 tek dovedenih francuskih divizija. Ali, da je došlo ono najgore, onda bi na reci Eni stajale 4 francuske i 1 britanska divizija i one bi ipak morale da se održe.

Francuzi su tada videli šta znači jedan veliki nemački napad 1918 godine, oni su videli i učili.

Ako se stvar posmatra sa nemačke tačke gledišta, mora se postaviti pitanje šta bi se desilo da su Francuzi odstupili na reku Enu. U većini slučajeva u istoriji ratova teško je odgovoriti na pogodbene rečenice. Ali, ovde se ipak može. Skoro sa sigurnošću se može uzeti da bi odstupanje ostalo neotkriveno, jer se u noći, u kojoj se želeo izvršiti napad, uzdržalo od slanja patrola. U tom slučaju bi nemačka vatra otišla »na prazno«, pešadija bi zauzela greben Šmen de Dama i udarila protiv posednute obale reke Ene. Nema sumnje da bi ona morala tamo ostati.

Kao što se vidi, o dlaci je visilo da se blistavi uspeh kod Šmen de Dama pretvori u poraz.

Ostalo je još da se ispita koje su mere stajale napadaču na raspoloženju protiv izmicanja. On može ili odustatati od napada, pošto je neprijatelj saznao za njega — to

je i bila namera nemačke komande u slučaju ako se sazna da Francuzi znaju za napad — ili se mogao odlučiti da nastavi napad. U tom slučaju on bi sa malo verovatnoće da može uspeti, morao pod jakom neprijateljskom vatrom ponovo da izvrši razvoj artiljerije, a to bi iziskivalo skoro isto toliko vremena koliko i prvi, pri čemu ne bi bio siguran da neće uslediti novo izmicanje protivnika. Istočno od Remsa to bi bilo moguće.

Nikada ne treba napadati tamo gde se napad očekuje — ako je protivnik za njega saznao i otstupio, jer će tamo u većini slučajeva napad morati da bude konačno napušten.

Slična iskustva svakako važe i za budućnost. U vezi sa ovim interesantno je čuti mišljenje jednog učesnika, pukovnika Bruhmilera (Bruchmüller), koji se smatra odgovornim za sve artiljerijske mere u bici na Marni i u Šampanji.

Pukovnik Bruhmiler izlaže da je od napada bezuslovno trebalo odustati ako se znalo da je neprijatelj bio o njemu obavješten. Međutim, ni jedno jedino obavještenje štabova ili lica odgovornih za službu izviđanja nije ovo potvrdilo, već je uvek govoreno da u dotičnom oteku nije dobiven utisak da neprijatelj očekuje napad.

On smatra da drugo masovno razvijanje artiljerije obećava vrlo malo uspeha i misli da će u budućnosti svaki protivnik koji otkrije takve namere napada izmaći i da će unapred svaki sistem položaja biti organizovan na tolikoj dubini da od strane mase artiljerije neće moći da bude u potpunosti tučen.

Pukovnik smatra da je, od najveće važnosti da se i ovde pronađe jedan put da se napad ipak izvrši pri čemu je mišljenja da bi na mesto drugog razvoja artiljerije trebalo da stupe druga sredstva napada, a zadatak je tehnike da ta sredstva stvori.

Da izvedemo zaključak: uspeh artiljeriskog napada zavisio je od toga da li je pošlo za rukom da se on održi u tajnosti? Pokazalo se kao nemoguće držati stalno ruku na pulsu protivnika da bi se utvrdilo da li on zna za

napad; ako je neprijatelj izmakao, napad je bio zaustavljen uz velike gubitke; nije bilo nikakvog pogodnog protivsredstva protiv izmicanja.

Obrada bitke kod Remsa reljefnije je istakla artiljerijske bitke i izmenila mišljenje o ofanzivi kod Šmen de Dama.

Ako dela nemačke vojske u ovom napadu treba i dalje kao uzorna da svetle u budućnosti, sâm metod napada ne može više biti putokaz u budućnost.

Ako se proverava u kom je stepenu uspelo da se veliki napadi na Zapadnom frontu u Prvom svetskom ratu očuvaju u tajnosti, dolazi se do zapanjujućih rezultata. Skoro nikada nije pošlo za rukom da se neprijatelj iznenadi napadom. Kod Šmen de Dama to umalo nije uspelo. Potpuno je uspelo samo dva puta, kod Soasona i Amijena, ali to nisu bili artiljerijski napadi. Treći put, kod Kambrea, Nemci su, doduše, saznali za pretstojeći napad, ali je iznenađenje ležalo u načinu njegovog otpočinjanja sa masom tenkova.

Gubici za vreme ofanziva 1918 godine

Ostaje još da se dâ pregled ljudskih gubitaka u artiljerijskim napadima.

Vinston Čerčil daje u svojoj knjizi *Svetska kriza 1916-18* službene podatke o gubicima ratujućih strana na Zapadnom frontu, pri čemu su obuhvaćeni pregledi nemačke Državne arhive u vremenskim periodima od po četiri meseca.

Ako uporedimo gubitke nemačkih armija na Zapadnom frontu u prva četiri ratna meseca, od avgusta do zaključno novembra 1914 godine, sa gubicima u mesecima od marta do zaključno juna 1918 godine, dobiće se ovaj pregled.

Nemački gubici na Zapadnom frontu

Vremenski period od 4 meseca	Mrtvih	Nestalih, zarobljenih	Ranjenih	Ukupno
Avgust-novembar 1914	116.750	107.640	453.050	677.440
Mart-juni 1918	114.251	73.473	500.617	688.341

Zar nije potresno kada se mora konstatovati da su napadne bitke, počev od velike bitke u Francuskoj do bitke kod Noajona zaključno — ali isključno bitka na Marni i u Šampanji — stajale nemačke armije više krvi nego krvava jesen 1914 godine! Jesen 1914 godine stajala je sve zaraćene strane njihove pešadije, a prva polovina 1918 godine stajala je nemačku vojsku još jednom njenih najboljih vojnika iz odabranih divizija.

Istina je da su protivnici imali još veće gubitke:

Vremenski period od 4 meseca	Nemci	Britanci	Francuzi	Britanci i Francuzi
Avgust-novembar 1914 god.	677.440	84.575	854.000	938.575
Mart-juni 1918. god.	688.341	418.374	433.000	851.374

Napomena: Kod neprijateljskih gubitaka nedostaju gubici Belgijanaca, u francuskim gubicima nedostaju gubici u oficirima. Čerčil preporučuje da se 12% broja gubitaka odbije na tekuće gubitke poziciskog rata na drugim delovima fronta.

Ali pri ratnoj situaciji 1918 nije nikakva uteha to da je protivnik imao više gubitaka.

Sveska 33 *Bitke svetskog rata* daje sledeće brojeve o gubicima u bitkama kod Soasona i Remsa od 26 maja do 2 juna i u bici kod Noajona od 9 do 12 juna:

Ukupni gubici zaraćenih strana		
Vojske	oficira	vojnika
nemačka	4.581	125.789
protivnik	5.046	167.373

Nemačka ratna dokumenta dodaju uz ove podatke i to da ovi gubici obuhvataju najbolje vojnike i sa najvećim ratnim iskustvom, čiji se gubitak nije mogao više nadoknaditi, kao i da je stoga u pobedi kod Šmen de Dama ležala klica docnijih poraza.

Gubici su u svakom slučaju strahoviti.

Ovde se opet mora postaviti pitanje da li je 1918 godine još smelo da se juriša protiv mitraljeza i da li tada nije pokopan cvet nemačke vojske, jer je sudbina Nemačku prisiljavala na to da odluku rata traži takvim vođenjem boja koje je, s obzirom na naoružanje, bilo skoro nedopustivo.

Zaključci

Na osnovu dosadašnjih prosuđivanja izgleda da metod artiljeriske bitke više ne bi bio preporučljiv za buduće velike napade. No, pošto je pitanje vođenja boja tako izvanredno važno, mora se još ispitati da li je razvoj posle svršetka rata povećao preimućstva ovog metoda, otklonio njegove nedostatke ili ih je u najmanju ruku učinio snošljivijim.

Pešadija je svoje mitraljesko naoružanje povećala do te mere da je njena vatrena moć za nekoliko puta porasla. Ona je još više raščlanila svoje borbene poretke.

Artiljerija je povećala svoj domet za oko polovinu, dok su dejstvo zrna, brzina vatre, kao i težina oruđa i municije ostali isti.

Za smanjivanje širine fronta napada ne postoji nikakav razlog, ona bi pre morala biti povećana zbog povećanja dometa artiljerije.

Artiljeriska priprema moraće da uništava još veći broj mitraljeza, ona će dublje tući, dakle, obuhvatiće veće površine, pa će stoga morati da izbaci na protivnički položaj veće količine municije. To govori u prilog tome da treba koncentrisati veći broj oruđa, jer bi odužavanje vremena predstavljalo očigledan nedostatak, dakle, korak nazad. Ako bi se, kao u Prvom svetskom ratu, veliki deo artiljerije napadača, po mogućstvu, postavio sasvim napred u blizinu fronta, onda ni snabdevanje municijom ni razvijanje oruđa motornim vozilima ne bi moglo biti sprovedeno, pa bi potrebno vreme za ovo ostalo kao što je i bilo, dakle, oko dve nedelje.

Jedan tako dug razvoj ne bi mogao danas ostati nezapažen od neprijatelja. U veku bežičnih predajnika tajna služba ima novih mogućnosti; mogućnosti avijacije izvanredno su porasle i u pogledu letenja i u pogledu snimanja, tako da noć i magla više ne predstavljaju nikakvu smetnju. I na kraju, na koji način bi se protivnik mogao sprečiti u tome da kroz male akcije ne dođe do zarobljenika, koji će tajnu — koju moraju znati — umeti da čuvaju samo u tom slučaju ako su ljudi jake volje, spremni da podnesu mučenje.

Ne, u budućim ratovima biće nemoguće dobiti dve nedelje vremena za nagomilavanje ogromne količine ratnog materijala na sopstvenom frontu. Razvoj će planirati komandant za 1—3 noći, ali će to biti moguće jedino ako baterije budu zadržane toliko unazad da se najveći deo transporta može obaviti kamionima.

No, čak i pod pretpostavkom da je napad uspeo i da je neprijatelj potisnut do poslednje linije vatrenog vala, dakle oko 5 km duboko, šta onda dalje?

Da li je danas još dopustljivo da pešadija podržana slabom artiljerijom nastavi nastupanje kao što se desilo u Prvom svetskom ratu na južnim padinama Šmen de Dama i docnije u bezbroj slučajeva?

Besumnje to nije dopustljivo. I preostaje jedino da se čeka dok se ne prikupi dovoljno artiljerije za novu pripremu i dok ona ne bude popunjena municijom.

Ako se to učini, operacije će postati još razvučenije, sporije i neodlučnije.

Mora se dakle spokojno konstatovati da sâm artiljerijski napad nema više nikakvog izgleda na uspeh, uzimajući u obzir i to da će njegovo izvođenje, čak i u slučaju uspeha, još više povećati gubitke. Da li do nepodnošljivosti — znak je pitanja. Najzad može se zamisliti jedan stupanj na kome napad postaje organizovano samoubištvo. Treba li onda odbrana da bude vrhunac vođenja rata? Ipak je to nemoguće, veliki ciljevi rata mogu se postići samo napadom, ne napadom u svakoj situaciji i po svaku cenu, već razumnom koncentracijom snaga na važnom mestu i u odgovarajuće vreme.

Otuda proizilazi kao konačan zaključak da metodi napada iz prve polovine 1918 godine ne mogu biti preporučljivi za budućnost, pošto je — obazrivo rečeno — vrlo sumnjivo da li su oni uopšte još primenljivi.

Tako je ova džinovska četvorogodišnja borba dovela do istih osnovnih načela kao i svaki dosadašnji ratni period: nije dopustljivo da se metodi poslednjeg rata brižljivo konzervirani sačuvaju za sledeći sudar; oni zastarevaju utoliko brže ukoliko tehnika brže napreduje, a ona novim sredstvima neprekidno stvara nove borbene mogućnosti.

Mora se stalno razvijati, ići napred do u nepoznato, neispitano; mora se rizikovati ili zaostati.

Onaj ko zaostane, taj se učaurava, zastareva i umire, kako pojedinac tako i nacija.

Novi ciljevi

Samim odricanjem se ništa ne postiže; stoga treba precizirati kojim pravcima bi bilo poželjno razvijati metod vođenja boja.

Pre svega, trebalo bi težiti tome da se napad može otpočeti bez prethodnog nagomilavanja bilo kakvog ratnog materijala, dakle, iz pokreta kao u ratovima XIX veka.

Ako se ovaj cilj ne može postići, te se pre toga mora pristupiti bilo kakvom prikupljanju, onda u najmanju ruku treba nastojati da se:

— omogućiti potpuno iznenađenje, što zahteva potpuno izostavljanje artiljerijske pripreme;

— razvoj izvede u što je moguće kraćem vremenu;

— prikupljanje ratnog materijala predvideti po mogućstvu daleko od protivnika kako bi se otežalo otkrivanje, a i sopstveni vojnici održali u neznanju;

— neograničeno raspolaže najmanje jednim delom toga materijala po čitavoj dubini zone dejstva, što se može postići samo pokretljivošću koja dozvoljava praćenje operacija.

Ma koji metod bio primenjen, on treba da dozvoljava:

— što je moguće manje gubitke;

— vođenje brzih, a pritom odlučnih operacija.

U veku automobila ne može se više zadovoljiti time da se operacije većih razmera određuju prema mogućnostima pešaka.

Treba znati da je problem relativne brzine isto tako bio jedan od glavnih razloga za vođenje rata bez odluke, za strategiju iznuravanja Prvog svetskog rata.

Jedno upoređenje sa prošlošću treba to jasno da pokaže.

Kada je u ratovima na izmaku XVIII veka neka odvojena kolona bila napadnuta nadmoćnijim snagama, molba za pomoć nije se mogla poslati nikakvom većom brzinom nego što je brzina konjanika. Isto tako, i pojačanja su, u najboljem slučaju, mogla maršovati tom brzinom. Pri tom sâm boj trajao je samo nekoliko časova. Može se uvideti da je pod ovim okolnostima trojstvo — snaga, prostor i vreme — imalo svoj pun značaj (naprimer, rat 1815 godine u Holandiji).

Kada je u Prvom svetskom ratu bio napadnut neki deo položaja, komanda je to znala u istom trenutku, rezerve su dovodene železnicom i automobilima, a boj do rešenja trajao je pritom najčešće danima. Rezerve su, dakle, u najviše slučajeva pristizale blagovremeno, tako da bi napadača našle u blizini prvobitnog fronta i tamo ga zaustavile. Ako se tehnikom veza i tehnikom saobraćaja u tolikoj meri smanji prostor, tako da snage još u pravo vreme mogu biti bačene na željene delove fronta, onda značaj ova tri osnovna pojma skoro mora prestati da postoji.

Ni ubuduće neće biti moguće napadaču da spreči brzo javljanje niti da utiče na vreme pristizanja rezervi. Ali, ako bude uspelo da se odluka opet brzo izbori, može se desiti da pojačanja stignu dockan da bi mogla održati front. Ako bi potom dalje operacije mogle da uslede brzinom koja prevazilazi brzinu neprijatelja, bilo bi moguće u odnosu na neprijatelja stalno zadržati inicijativu i stvarati veće breše nego što bi protivnik mogao da ih zatvori.

Jer osnovno načelo odbrane u većim razmerama ostaje uvek isto: prva pojačanja moraju biti bačena tamo gde pretilo da dođe do pucanja fronta koji se koleba. Ako je jednom pošlo za rukom da se front učvrsti tako da je neposredna opasnost prošla, tek onda mogu rezerve biti upotrebljene objedinjeno ili grupisane onako kako bude zahtevala situacija, a ne neposredna opasnost. A tada je svršeno i sa uspehom napada.

Ali, ako pođe za rukom da se zadrži inicijativa, može se desiti da gubici branioca budu tako veliki, da se ustalasaju tako široki delovi fronta, da on više ne bude u stanju da vlada celinom, i tada može da sazri velika odluka.

Toliko o ciljevima; ako hoćemo, svi se oni mogu sažeti u jednu želju: da opet budu moguća borbena dejstva, koja će biti manevarska, a ne čisto poziciska (Festungskrieg).

Kao što je poznato iz raspravljanja o tenkovskim bitkama, Prvi svetski rat je već ispoljio pojave koje bi mogle da važe kao ostvarenje nekih od ovih zahteva.

Napade širokih razmera bez prethodne pripreme, bez prikupljanja, nije doneo ni tenk. Masovni napad tenkovima takođe zahteva prikupljanje tenkovskih bataljona, a pored toga i onoliko artiljerije koliko je potrebno da bi se pred tenkovima obrazovao vatreni val i istovremeno neutralisala neprijateljska artiljerija i zamaglile njene osmatračnice.

Prikupljanje tenkova počinje daleko pozadi. Tek poslednje noći oni su kod Amijena izašli na svoje polazne položaje za napad, oko 1.000 m pozadi najistaknutijeg rova. Nemačka 27 divizija zarobila je još 6 avgusta 5 oficira i 231 vojnika iz 18 i 58 britanske divizije. Nijedan od njih nije izjavio ništa, jer o napadu 8 avgusta niko ništa nije znao. Tek uveče 6 avgusta saznale su to divizije, koje su imale da napadnu severno od Some. Takvo jedno očuvanje tajnosti bilo bi tehnički nemoguće pri jednom artiljeriskom napadu.

U tenkovskim bitkama 1918 godine artiljerija već ima mnogo ograničenije zadatke, stoga je mogla biti i slabija. Zato njeno grupisanje kod Amijena traje svega dve do tri noći.

Dubina dejstva glavnog borbenog sredstva, tenka, bila je tehnički ograničena jedino radijusom dejstva. Dogle, dok je po pravilu tenkovski napad išao pozadi vatre-

nog vala, ovo preimućstvo je ostalo čisto teorisko. Samo kod Amijena ono je bilo ograničeno iskorišćeno.

Tenkovski napad počinje bez artiljeriske pripreme. Ovaj zahtev je, dakle, potpuno ispunjen. To pretstavlja veliki napredak.

Počev od jula 1918 godine tenkovi se pojavljuju u većem broju. Njihova brzina na bojištu znatno je veća od brzine boraca — pešaka. S obzirom da su oni isto tako bili upućeni u napad pozadi vatrenog vala, brzina je mogla biti iskorišćena samo u taktičkom obimu time što su tenkovi probijali front i vršili napade u bok i iz pozadine. 1918 godine oni nisu ništa više pokazali.

Tok boja pri masovnim napadima tenkova bio je brz i odlučan, a gubici napadača mali. Ovi ciljevi takođe su postignuti 1918 godine.

Kao što se vidi, tenkovi su već stvorili uslove za jedan potpuno izmenjen metod vođenja boja.

Britanski tenkovski komandanti zaista su imali pravo kada su Kambre upoređivali sa Valmijem.

U Prvom svetskom ratu upravo je nagovešten početak jedne nove epohe u metodu vođenja boja. Udar pešaka ne donosi više rešenje bitke. Rešenje opet donosi prodor teških oklopnika kao što je nekad bilo. Pa ipak ne kao nekad, jer su naoružanje i oklop savremeni, a pokretno sredstvo nije više konj već motorno vozilo, koje je ovog puta postalo borbena sredstvo.

Uvođenje mašine u zanatstvo u XIX veku nije samo promenilo proces proizvodnje, već je daleko preko toga od zanatstva stvorilo industriju, dakle, ono je iz osnova izmenilo svu robnu proizvodnju, svu privredu, čak, može se reći, i celokupnu društvenu izgradnju.

Iz ovih istoriskih činjenica može se zaključiti da se u ratovodstvu takođe ne može ništa učiniti time što bi se postojećem jednostavno dodalo nešto novo, u ovom slučaju tenkovi. Rat je isto tako već jasno pokazao kakva trvenja time nastaju, ali do novih kvaliteta još nije došlo.

Razvitak ne samo što zida novo, već čini isto tako da postojeće zastareva i postaje neupotrebljivo. Mi imamo da ožalimo u poslednjem ratu jednog velikog mrtvaca — konjicu.

Kada borac — pešak ne može da opstane pred automatskim oruđem, utoliko manje to može konjanik. Konjanik nema, dakle, nikakve mogućnosti životnog opstanka na bojnem polju. Konj je, kao što i pravila posleratnog doba kažu, odigrao svoju ulogu kao ratno sredstvo i pretvorio se u transportno sredstvo, a time i konjica — u pešadiju na konjima. Ali, pešadija se može brže, sigurnije i sa manje troškova transportovati motornim vozilima nego na leđima konja.

Mi stari, koji smo svima nitima još vezani za konja i njegovu romantiku, mogli bismo da oplakujemo ovaj razvoj. Ali ga odgovorni ne sme da previdi, jer vojska nije nikako sportsko društvo.

Konjica je mrtva; pored tenka nema mesta za nju. Ali njeni zadaci su ostali, oni su besmrtni i stoga će i osnovna načela o konjičkom boju sačuvati svoj značaj za oklopne jedinice budućnosti.

Epoha šofera, mehaničara, savremenog kentaura, koji je srastao sa svojim motorom, počinje i u vođenju rata.

Ali, u Prvom svetskom ratu nagovešten je samo početak ove nove epohe.

Sve tenkovske bitke bile su samo počeci. Nedovoljnim sredstvima i uz nedovoljno sadejstvo napadan je front čija je odbrana bila organizovana protiv artiljerijskog napada. Dakle, poslednji rat je, ako hoćete, doneo samo unakažene slike, to se ne sme nikada zaboraviti.

Kako treba da budu organizovane taktičke i operativne jedinice da bi u budućnosti mogle da tuku oklopne bitke; šta će one uopšte moći da učine kada naiđu na odbranu koja je za njihov napad pripremljena taktički i

tehnički; kako treba izvoditi tenkovski napad; na koji način treba iskoristiti početne uspehe, — sve su to pitanja čiji konačan odgovor može dati tek budući sudar.

Ali ovaj splet pitanja mora se najtemeljitiije studirati, jer od pravilnog rešenja može da zavisi opstanak nacije.

Stoga se drugi deo ove studije bavi tenkovskim ratom u odbrani i napadu. On treba da dâ rešenja; rešenja, a ne rešenje.

V. — RAZVOJ OKLOPNOG ORUŽJA POSLE RATA

Pre nego što se počne sa razmišljanjem o upotrebi tenka i odbrani od njega, biće dobro da se utvrdi njegov tehnički razvoj i čuje šta o njegovoj upotrebi misle oni narodi koji su ga stvorili i upotrebljavali za vreme poslednjeg rata, naime Englezi i Francuzi.

Ovo će biti tim potrebnije pošto su ove nacije bile vodeće u ovim pitanjima, ali su se pritom njihovi pogledi po pitanju upotrebe, a time i konstrukcije oklopnih vozila, u osnovi razlikovali jedni od drugih. Uzroke toga treba tražiti u tome što je stav ova dva naroda prema ratu bio potpuno različit.

Ako se Francuz bavi bilo kakvim pitanjem vođenja rata, onda je za njega i njegove slušaoce razumljivo samo po sebi da Nemač stoji na suprotnoj strani, Nemač, koga on poznaje kao dobrog vojnika i koga, osim toga, pretpostavlja naoružanog svima sredstvima koja je u stanju da proizvede jedna moćna industrija.

Otuda Francuzi u svemu organizuju svoju vojsku za borbu sa protivnikom u najmanju ruku sebi ravnim, koji je na širokoj granici njihov sused, tako da po izbivanju rata, bez dugih marševa i manevra, može biti tučen niz krvavih bitaka na uskom prostoru u najkultivisanijem delu Evrope.

Kada Britanci, kojima pripada jedan veliki deo sveta, razmišljaju o borbi, — bilo to o borbi u prekomorskim posedima, koja nikada sasvim ne prestaje, bilo o jednom novom sukobu na kontinentu, — oni vide jednu po broju

malu ali sa svima sredstvima savremene ratne tehnike opremljenu vojsku koja se bori za interese Velike Britanije.

U dalekim prostranstvima kolonija njena profesionalna vojska ima, protiv brojno daleko nadmoćnijih, ali u naoružanju i obučenosti očajno slabijih masa urođenika, da održi britansku vladavinu, pre svega u carevini Indiji, bazi britanske moći i bogatstva.

Za takav rat oklopno vozilo je pribavilo sebi naročitu prevagu, jer je u stanju da sa šakom belaca stvori pokretne tvrđave koje se bez artiljerije ne mogu zauzeti.

Kao što je nadmoćnost belih osvajača prema crncima prvo ležala u vatrenom oružju, zatim u mitraljezima, tako ona sada leži u tenkovima i avijaciji.

Ali, ako interesi Velike Britanije budu opet zahtevali da u jednom evropskom ratu bude oružjem potpomognut saveznik na kontinentu, onda se tamo neće slati milionska vojska. U tom slučaju će se njenim saveznicima pomoći da izvojuju nadmoćnost, a time i pobedu, oružanom silom kojoj će borbene mašine svake vrste toliko povećati efikasnost boraca da njihov broj može biti mali. Ova vojska treba svojom brzinom pokreta i snabdevenošću ofanzivnim oružjem da bude naročito pogodan ratni instrument za odlučujući udar pri čijem će dejstvu tenkovi i avijacija imati da odigraju naročito važnu ulogu.

Tehnički razvoj

Danas je tehnički razvoj različitih oklopnih vozila u brzom toku.

Sve velike države Evrope teže da prema svojim gledištima o borbenim dejstvima izgrade sopstvena oklopna vozila, bilo da se pri tome radi o takvima koja treba da se bore u tesnoj vezi sa pešadijom ili, pak, o onima koja su predodređena za formiranje novih operativnih jedinica čije jezgro obrazuju oklopna izviđačka kola ili tenkovi.

Pri ovom poslu ne rađa se samo izvestan broj novih, za borbu namenjenih tipova, već i mnoštvo drugih konstrukcija koje su namenjene da služe za potrebe svih pomoćnih rodova vojske, potrebnih novim brzim divizijama.

Danas je upravo sve u nastajanju i potrajaće dugo vremena pre nego što posmatraču bude moguće da, gledajući unazad, uvidi šta je stvoreno u današnjici.

Ovde će se dati ono što je najbitnije o oklopnim vozilima kojima su danas naoružane vojske Velike Britanije i Francuske; upravo, u tolikoj meri da bi se mogle jasno uočiti vodeće misli ovih dveju dosada vodećih nacija.

Priloženi pregled sadrži stoga, pored dva ratna tenka, nekoliko poznatih tenkova oba ova naroda, dopunjena po jednim izviđačkim kolima. Najveći deo podataka vodi poreklo od Hajgla.

Pošto sadašnjost, ukoliko je poznata, bude proučena, pokušaće se da se skicira tok budućeg razvoja.

Primenom uobičajenih poznatih naziva u izgradnji ratnih brodova, upoređivanje pojedinih tipova tenkova postaće shvatljivije. Svako novo izgrađivanje ratne mornarice je rezultat kompromisa između četiri protivrečna osnovna zahteva, naime, naoružanja, oklopne zaštite, brzine vožnje i radijusa dejstva.

Ako se jednom brodu da jaka artiljerija i ako se on sasvim zaštititi teškim oklopom, tada ove teške terete može da nosi samo jedno veliko brodsko telo, a brzina vožnje i radijus dejstva mogu da budu umereni: tako nastaje linijski brod, kičma bojne flote.

Ako se oklopna zaštita znatno smanji, brzina i radijus dejstva mogu se povećati, a još više se mogu povećati ako se smanji i naoružanje: tako nastaje klasa krstarica, od bojnog krstaša preko zaštićene krstarice do krstarice sa naročito velikom brzinom i dalekim radijusom dejstva.

Sad treba isto razlikovanje primeniti i na tenkove

Ako se počne sa Francuskom, u teškim tenkovima će se naći sjedinjeno najjače naoružanje sa najjačom oklopnom zaštitom, nasuprot tome umerena brzina i srednji radijus dejstva — van sumnje to je, s obzirom na njegove odlike, liniski brod, stvoren za borbu. Njihov srednji tenk M 1930, koji kao borbena vozilo pretstavlja kičmu oklopnih brigada, poseduje, pored vrlo moćnog naoružanja i jake oklopne zaštite, još i znatnu brzinu, ali samo osrednji radijus dejstva — to je jedan savremeni brzi liniski brod. Od lakih ratnih tenkova »Reno-1917« postao je laki tenk »NC« i srednji »D-1«, bolje naoružan, jače oklopljen, ali u pogledu brzine i radijusa dejstva samo umereno poboljšan. Oba ova tenka moraju se označiti kao bojni brodovi, iako se na indeksu vode i kao laki i srednji tenkovi.

Britanci imaju kod svog srednjeg tenka »Mark II« teško naoružanje, ali izrazito slabu oklopnu zaštitu, što je sjedinjeno sa priličnom brzinom i velikim radijusom dejstva. Ovaj tenk je izraziti krstaš. Njihov novi srednji 16-tonski tenk, što se tiče oklopne zaštite, znatno je poboljšan, izvanredno je brz, zadržao je skoro isto naoružanje i isti radijus dejstva. Ovaj tenk je pravi bojni krstaš. I laki tenk »Mark II« ima samo jedan mitraljez zaštićen lakim oklopom, ali je vrlo brz i ima veliki radijus dejstva. On je mala krstarica ili, bolje rečeno, razarač.

Ako ispitivanja proširimo i na oklopna izviđačka kola, mora se pri davanju karakteristike uzeti u obzir još i stepen sposobnosti u savlađivanju zemljišta. I u francuskom »mulatu« prepoznajemo jedno teško naoružano, za oklopna kola, takođe teško oklopljeno vozilo, sa visokom sposobnošću za savlađivanje zemljišta, ali i velikom brzinom i velikim radijusom dejstva. On je brzi liniski brod. Dok britanski »Lankaster M 32« sa srednjim naoružanjem, slabim oklopom, malom sposobnošću za savlađivanje zemljišta i pored gusenica, velikom brzinom i radijusom dejstva — opet pretstavlja izraziti tip krstaša.

Kod svih konstrukcija jasno se vide vodeće misli: Francuzi kultivišu čisto borbena svojstva — naoružanje i

oklop; Britanci polažu vrednost na veliku brzinu i radijus dejstva.

Toliko o pojedinim tipovima. Primeri pokazuju da se opšta podela tenkova na teške, srednje, lake i tankete, ustvari, proizvoljno primenjivala od strane pojedinih zemalja, naprimer, »Reno NC 2« označen je kao laki tenk, isto kao i britanski »Mark II«. Tankete pokazuju tendenciju da potpuno iščeznu iz sastava oklopnih jedinica da bi kao specijalna oruđa preuzele određene taktičke zadatke, kao britanski nosač mitraljeza, koji je pretvoren u teško pešadisko oruđe, ili italijanski »Fijat Ansaldo«, koji se bori u neposrednoj zajednici sa pešadijom. Na drugoj strani, iz »Karden Lojda« proizišao je jedan niz tenkova sa kupolom, dakle, pravi laki tenkovi kao »Mark II«.

Uostalom, Francuska je u svom novom pravilu o vođenju trupa, napustila ovu tehničku podelu za njihovu upotrebu i podelila tenkove prema njihovim taktičkim zadacima u dve grupe: na prateće tenkove (*chars d'accompagnement*), koji se bore u najtešnjoj vezi sa pešadijom, i na tenkove za manevar (*chars de manoeuvre d'ensemble*), koji će kao prvi tenkovski ešelon biti upućeni napred. Pri tome je stari »Reno 17« upotrebljen kao prateći, a novi — srednji i teški — kao tenk za manevar.

Tenkovi za naročite svrhe biće ovde samo pomenuti:

Plivajući tenkovi, od kojih je najpoznatiji »Vickers Karden Lojd« 1931 tipa »Mark II«, koji ima oko 4 tone ukupne težine. Telo ovoga tenka je snabdeveno oklopljenim brodskim vijkom i kormilom, i može, dok su mu zaptivači ispravni, plivajući da prelazi vodene površine bez jakih talasa sa »mrtvom*» brzinom od 10 km/č. Pri tome kritičan trenutak pretstavlja iskrcavanje. S obzirom na to da je tenk u vodi izgubio svoju težinu, on teško »hvata« pri izlasku na suvo, stoga su mu za »iskrcavanje« potrebni blagi nagibi obale sa čvrstim tlom.

*) *Totgeschwindigkeit* je ravnomerno kretanje tenka sa najmanjim brojem obrtaja motora. — Prim. red.

Zemlje	Naziv		Težina	Brzina	Radius	Posada	Naoružanje	Oklop	Prelazi	Saviad. nagib	Penje se	Gazi vodu dubine
			t	km/č	km	ljudi						
Vel. Brit.	teški	„Mark V“ 1918 muški	29	7	40	8	2 topa 57mm 4 mitraljeza	6—15	3,5	35	1,5	1
Francuska	laki	„Reno F.T.“ 1917 muški	7	8	60	2	1 top 37mm	6—22	1,8	45	0,6	0,7
Vel. Brit.	l a k i	„Mark II“ 1932	5	56	210	2	1 mitraljez	8—13	1,5	45	0,6	0,75
Francuska		„Reno NC 2“ 1932	9,5	19	120	2	2 mitraljeza	10—30	2,1	45	0,6	0,6
Velika Britanija	s r e d n j i	„Vickers“ „Mark II“ 1929	13,4	26	220	5	1 top 47mm 6 mitraljeza	8—15	2	45	0,8	1,2
		„Vickers Armstrong“ 16-ton 1935	18	50	200	6	1 top 47mm 3 mitraljeza	9,5-25,4	2,7	45	1	1,2
Francuska	s r e d n j i	Bitlačni tenk 1930	27	28	100	5	1 top 75mm 1 top 37mm 3 mitraljeza	10—35	2,9	40	1,3	1,2
		„Reno D-1“ 1934	13	15	100	3	1 top 47mm 2 mitraljeza	10—34	2,2	35	1,2	0,9
		„3-C“ 1928	77	13	100	13	1 haubica 155 mm 1 top 75mm 3 mitraljeza 4 laka mitraljeza	22—50	5,3	45	2	2
Vel. Brit.	o k l . i z v . k o l a	Vozila sa 6 točkova „Lančester“ 1932	7	70	300	4	1 mitraljez 13 mm 2 mitraljeza	6—8	—	—	—	0,6
Francuska		Polugusenjač „Panhard-Ke- gres-Hinstin“ 1929	6,4	60	200	6	1 top 37mm 1 mitraljez	5-11,5	1,3	35	0,4	1,2

Komandni tenk (tenk sa radiostanicom) nalazi se u štabovima oklopnih jedinica.

Tenk bacač plamena razvili su Italijani. U Fijat Ansaldo-tenkovskoj četi on ima sličan zadatak kao tenk za podršku. Pošto se zapaljiva tečnost nalazi pod pritiskom tenkovskog motora, zapaljeni mlaz dostiže domet do 70 m. Postoje konstrukcije sa i bez oklopljene prikolice.

Tenk za zamagljivanje. Između ostalog, uveden i od strane Italijana kod Fijat Ansaldo. Njegov zadatak je da brzo proizvodi dimne zavese, otprilike na bokovima fronta napada, kako bi se onemogućila vidljivost i time isključilo dejstvo neprijatelja. Tenk ima oklopljenu prikolicu.

Tenk-nosač mosta. U Prvom svetskom ratu britanski tenk »Mark V-sa dve zvezde« — »Mark V-sa jednom zvezdom«, ali sa motorom od 225 KS, nosio je most od 7,5 m, polagao ga i prelazio preko njega.

U poslednje vreme objavljeno je od strane Italijana naročito veliko dostignuće u vezi ovoga. Mostovi materijal predviđen za Fijat Ansaldo, može se natovariti na svaka kola u vremenu od oko 15 minuta. Tenk nosi sa sobom mostiće od lakog metala 7 m dugačke, oko 1.000 kg teški, i može sa njima da savlada prepreke od 6 m širine ili 4,5 visine u vremenu od 5—7 minuta.

Čistač mina. U Prvom svetskom ratu britanski tenk »Mark V-sa dve zvezde« potiskivao je ispred sebe teški gvozdeni valjak koji je trebao da izazove eksploziju mina sa nagaznim upaljačima.

Izvodljivost sigurne zaštite od mina pomoću čistača mina, savremenim razvojem protivtenkovske odbrane postaje sve važnija, ona je čak preduslov za uspeh velikih napada operativnim oklopnim jedinicama.

Stoga se poklanja naročita briga usavršavanju sprave za iznalaženje mina tako da se njom, kao i sredstvima za uništavanje mina može upravljati iz daljine.

Transportni tenk za prevoženje pešadije i pionira, koji je takođe u prošlom ratu isproban od strane Britanaca.

Dalje, ubuduće treba nastojati da svaki tenk bude opremljen spravom za zamagljivanje i snabdeven radio-uređajem, kojim će moći da se održava veza govorom ili Morzeom, a kod najmanjih tenkova da se mogu primati bar naređenja. Ovi radiouređaji namenjeni su za taktičko vođenje tenkova, a za vezu sa pratećom pešadijom služe signali zastavicama i svetlosni signali.

Cena jednog srednjeg tenka, kao što je britanski »Mark II«, može se danas izjednačiti u ratnoj vrednosti sa cenom 1.000 granata artiljerijske municije; cena lakog tenka »Mark II« — sa 200 granata; dok se kao cena teškog francuskog tenka mora uzeti oko 4.000 granata.

Novčana vrednost jedne granate artiljerijske municije, pri masovnoj proizvodnji u ratu, odgovara vrednosti 100 maraka, a u miru se mora računati dvostruko.

To bi, dakle, bilo ono najvažnije o sadašnjim oklopnim vozilima.

Njihov budući razvoj može se već sagledati u glavnim crtama. Oklopne jedinice su danas, naime, na putu da se prilagode svojim novim borbenim uslovima u Evropi.

Kada je Nemačka ponovo uzela svoju slobodu da se naoružava i izgrađuje svoju vojsku, sa time je bio skopčan i preokret u odnosu snaga u Evropi. Svaki tenkovski napad ima otsada da računa sa tim da će naići na protiv-sredstva koja u pogledu broja i efikasnosti sve više jačaju i koja će konačno biti u stanju da odbiju napad tenkova.

Usto, stari neprijatelj iz vazduha, avion, postaje još opasniji s obzirom da svoje naoružanje upotpunjava topovima čiji se kalibri stalno povećavaju.

Za tenk to tehnički znači da on mora svoju zaštitu, oklop, bitno poboljšati, tj. pojačati, i to ne samo protiv zemaljskih oruđa već i protiv obrušavajućih aviona.

To mora imati za posledicu porast težine vozila. To opet prisiljava na to da se sa drugim osobinama — brzi-

nom i radijusom dejstva — ide naniže, sve dotle dok to dozvoljavaju borbeni zadaci dotičnih tenkova. Jer, na naoružanju se ne sme štedeti.

Ovo stanje dovešće do toga da se borbeni zadaci svakog tipa vozila tačnije odrede i ono prema njima izrađuje. Tenk koji je u stanju da dejstvuje u pokretu i koji svoju preciznu vatru donosi do neprijatelja, moći će svoju brzinu da održava u bici samo tada ako se i oruđa, koja sa njim zajedno učestvuju u borbi, počev od oklopnog vozila za podršku, u najmanju ruku mogu isto tako brzo voditi borbu kao i on sâm. A to od zemaljskih oruđa može samo oklopno vozilo.

Dakle, ako za borbu u današnje vreme bude stvoreno jedno oklopno sredstvo koje će biti znatno teže nego što je to dosada bilo uobičajeno, kičma napada biće srednji tenk, potpomognut od svega za to podobnog naoružanja.

Takav jedan srednji borbeni tenk imaće oklop koji će ga do bliskog otstojanja štiti od granata protivtenkovskih topova. Dakle, čelni oklop debljine oko 35 mm, a bočni oklop siguran protiv lakih protivtenkovskih oruđa na svim otstojanjima, što znači oko 20 mm. Slično tome moraće da bude jaka i oklopna zaštita na krovu.

Dok se laki tenk, koji ima samo da iskoristi uspeh srednjeg tenka, u pogledu svoje oklopne zaštite može ograničiti na sigurnost od zaštite lakih protivtenkovskih oruđa, zadugo se ni kod njega neće moći zanemariti opasnost iz vazduha i njegovom krovnom oklopu moraće se dati odgovarajući oblik ili povećati njegova debljina.

Drugo jedno veliko i načelno pitanje boja, kako mi se čini, danas je još nerešeno, a to je pitanje neposredne podrške pešadije u borbi od strane tenkova.

Mada istorija oklopnog oružja u Prvom svetskom ratu prikazuje samo njegove borbe u tesnoj vezi sa pešadijom, i mada ovo pitanje ne bi trebalo da bude problem, ovakvo shvatanje nije na mestu.

Povećanjem brzine tenka na zemljištu, tenk je, bez obzira na načela po kojima će u pojedinim zemljama biti

upotrebljen, prosto umakao tesnom sadejstvu sa pešadijom u borbi.

Danas se vojske sastoje skoro isključivo od pešadiskih divizija. Ako se zastupa mišljenje da tenk ma na koji način može ubrzati tok pešadiskog boja, onda se treba postarati da se to ostvari.

Tenk se može upotrebiti za neposredno praćenje, bilo da je on stari tip koji još odgovara ovom zadatku, bilo da su to tenkovi koji su uzeti iz tenkovskih operativnih jedinica.

Britanci kažu da već od pre nekoliko godina imaju nameru da za praćenje pešadije izrade posebne tenkove — kako su ih oni nazvali »pešadiske tenkove« — sa naročito jakom oklopnom zaštitom, dovoljnim naoružanjem, ali ograničenom brzinom. Svaka od njihovih pešadiskih divizija profesionalne vojske dobila bi jedan bataljon ovih tenkova, jačine oko 50 kola. Ovaj plan još nije ostvaren u Velikoj Britaniji.

Ali, pored toga, Britanci su izradili oklopljeni nosač mitraljeza, kako je već pomenuto, po tipu Karden-Lojda. Zadatak ovoga novog borbenog sredstva je da se dejstvo vatre teškog mitraljeza može brzo, i kroz neprijateljsku vatru, preneti do najistaknutijeg dela sopstvenog fronta. Ali kako pošle toga mitraljez, prema pravilu, treba da dejstvuje sa zemlje, Britanci tvrde da ovo vozilo nije tenk.

Svakako, nosač mitraljeza kao teško oruđe pripada pešadiji, u čije je bataljone za podršku i raspoređen, i biće u boju upotrebljen potpuno prema potrebama pešadije. To je jedno sasvim novo rešenje i, kako mi se čini, vrlo korisno.

U drugim zemljama ima u rešenju drugih nijansi. Tako, Francuska je uprkos svojim taktičkim pogledima u pitanju upotrebe tenkova, o kojima će docnije biti govora, izradila tenk sa jednim članom posade, »Sabatje« (Sabathie), besumnje jedan »čistokrvni« pešadiski tenk. Ali, izgleda da se pokazalo da jedan čovek nije u stanju da u borbi bude istovremeno vozač, nišandžija i komandir

tenka. Svakako, u Francuskoj se predviđa njegovo pretvaranje u tenk sa 2 poslužioaca — u tenk »Renó UE« i u privremeno nenaoružani »Šenijet« (Chenillettes) — ali koji će biti upotrebljen za druge zadatke.

Italijanski »Fijat Ansaldo«, kojim su naoružani laki tenkovski bataljoni, nešto je slično tome.

Pitanje bi se moglo ovako postaviti:

Da li je za neposrednu podršku u boju potrebno da se pešadiji dodeljuju »pokretne tvrđave« u ograničenom broju, kao što je to planirano za srednji pešadiski tenk? Ili, može li se pešadija zadovoljiti time što će se za ovaj zadatak po mogućstvu upotrebiti mali tenkovi, sigurni samo protiv puščane vatre, koji bolje koriste zemljište, a radi svoje jevtinoće mogu biti i brojniji?

Meni izgleda da bi karakteru pešadiske borbe bolje odgovaralo malo vozilo kao oklopljeni pešadiski jurišnik nego veliki srednji tenk.

Ovo pitanje imaće da reši skora budućnost.

U skorom vremenu ne može se misliti na to da se tako opremi pešadija svih pešadiskih divizija.

Danas je najvažniji zadatak stvaranje dovoljno jakih udarnih tela — oklopnih divizija — u dovoljnom broju.

Ovaj zadatak bi mogao da se upotpuni time što bi se pešadisko naoružanje motorizovanih operativnih jedinica — motorizovanih divizija — prenosilo tako da vučna vozila preuzmu one zadatke koje mogu da izvode britanski nosači mitraljeza ili francuski »Reno UE«.

Ovim motorizovanim divizijama, koje i tako imaju da se bore u tesnoj vezi sa oklopnim divizijama, bila bi time povećana njihova efikasnost u borbi. One bi čak i u napadu stekle ograničenu nezavisnost od oklopnih delova, drukčije rečeno, moglo bi se štedeti sa pridavanjem tenkova.

Što se tiče opšteg razvoja oklopnih vozila, treba reći da postoje svi prelazi (stupnjevi) od oklopnih kola sa pogonom na sva četiri točka i gumama sigurnim protiv metka, pa preko vozila sa više točkova, do vozila sa mnogo točkova i pogonom na više ili na svima osovinama,

sa ili bez gusenica, s jedne strane, od poluguseničnog vozila preko kombinovanog vozila sa gusenicama i točkovima do čistog guseničara, s druge strane. Svaka pojedinačna konstrukcija je u svojoj izgradnji isprobana i sigurna; terensko vozilo prošlo je već probnu fazu.

Radi toga se upravo ne mogu izraziti u brojevima najznačajniji uspesi u izgradnji tenkova; oklop je poboljšan i pri istoj težini je otporniji; bolja raspodela mase pri daleko boljem gibanju (federiranju) umanjila je potres borbene platforme i pri terenskoj vožnji. Time je povećana i tačnost gađanja oruđa, a boljom ventilacijom neuporedivo su poboljšani uslovi rada posade.

Motori su postali sigurni, gusenice su dostigle takav razvitak da danas — izuzev kod teških tenkova — izdržavaju oko 3.000 km terenske vožnje, dakle desetostruko više od starih konstrukcija. Jedino bi bilo poželjno poboljšati vidljivost iz tenkova za vreme borbene vožnje, a i temperatura se pritom često penje suviše visoko.

Prirodno je, ako hoćete, da je naprezanje jednog vozila koje se kreće na gusenicama, čak i pri kretanju putem, daleko veće nego što je naprezanje jednog vozila na točkovima. Pri terenskoj vožnji to se naprezanje još povećava. A pošto će se u ratu stvarno voziti po terenu, a ne samo na ledini vežbališta, biće dobro da se ima u vidu da noviji tipovi tenkova mogu preći 1.500—2.000 km pre nego što će im biti potreban temeljan remont sa zamenom gusenica.

Može se izvesti zaključak: izgradnja oklopnih vozila danas je u tolikoj meri tehnički razvijena da taktičar može upravo dobiti onaj tip koji mu treba, pod pretpostavkom da sâm ima potpuno prečišćene pojmove o vođenju boja i da zna šta hoće.

Na drugoj strani, isto tako ne ide da se, naprimer, jedan novi tenk ocenjuje sam po sebi, već se mora uzeti u obzir i to za kakav je zadatak konstruisan. Jer, i terensko motorno vozilo projektovano za određene zadatke jeste, kao i normalno motorno vozilo ili koja bilo druga mašina, alat svoje vrste.

Upotreba tenkova u boju

Upoređivanje tenkova sa ratnim brodovima odveć je kruto proširiti i na njihovu upotrebu, po mom mišljenju, i nije preporučljivo, jer bi to moralo da dovede do osnovnih zabluda.

Istina, kako kod tenkovskog tako i kod pomorskog sastava jedno osnovno svojstvo je isto: i jedan i drugi se sastoje iz jedinica koje mogu biti potpuno različite ne samo po veličini nego i po svojoj borbenoj moći i pokretljivosti. To bi moglo govoriti o tome da pomorsku taktiku treba primeniti i na tenkovske sastave.

S druge strane, nadvodni brodovi ratne flote uglavnom se kreću u dve dimenzije, pri čemu promene mesta u kom bilo pravcu na visokom moru bivaju pod istim uslovima i svaka tačka morske površine ima istu vrednost.

Kod kretanja tenkovskih sastava na zemljištu to je načelno drukčije. Zemljište ima tri dimenzije i svojstva njegove gornje površine pružaju, prema stvoru tla i pokrivenosti, prema vodenim tokovima, naseljima i putnoj mreži — jednu takvu raznovrsnost da se pokreti u pojedinim pravcima dešavaju pod sasvim različitim uslovima. Ali, s druge strane, baš zbog ovih okolnosti pojedini kompleksi zemljišta dobivaju sasvim različitu vojničku vrednost.

Dok, dakle, sastav velikih tenkovskih jedinica možda umnogome nosi odraz pomorskih gledišta, dotle uslovi za pokret i borbu pre liče uslovima konjičkih jedinica.

Merodavna gledišta Britanaca i Francuza o upotrebi tenkova mogu se pročitati samo iz pravila. Obadve vojske su u poslednje vreme izdale nova pravila o vođenju trupa, Britanci početkom, a Francuzi krajem 1936 godine. Borbena pravila čine u miru široke okvire unutar kojih se odigrava živ razvoj vojne sile, jedan razvoj koji u prelaznom periodu ponekad brže dovodi do novih misli nego pravilo.

Osnovno gledište Francuza o tenkovima može se izraziti u mišljenju da ovo, samo po sebi korisno, novo ofan-

zivno oružje nije u stanju da utiče na način izvođenja velikog napada. Stoga tenk u tesnoj borbenoj zajednici sa pešadijom i artiljerijom treba da se prilagodi napadu po dosadašnjem metodskom načinu.

Samostalan napad oklopnih jedinica protiv jednog fronta koji je pripremljen za odbranu samo bi ih izložio jednom krvavom i pri tom nepotrebnom žrtvovanju.

Samo tamo gde je napadom pešadiskih divizija pošlo za rukom da se neprijateljski položaj probije i poljulja, ili gde je uspelo da se neprijatelj iznenadi ili inače u pokretu zatekne nespreman, samo tamo smeju operative oklopne jedinice samostalno da napadaju zajedno sa jakim snagama avijacije, kako bi dubokim prodorom u neprijateljsku pozadinu upotpunile njegov poraz.

To bi bile glavne tačke o današnjem »zvaničnom« oklopnom napadu.

Način, kako savremena brza oklopna kola treba da budu uključena u napad, tako je svojevrstan, da zaslužuje da bude bliže izložen. On, naime, jako potseća na ehternašku procesiju*) čiji učesnici prave tri koraka napred, a zatim odmah dva koraka nazad.

Napad počinje višecasovnom vatrenom pripremom mase artiljerije razvijene za borbu. Ova vatra treba da razori minska polja i protivtenkovske prepreke i obuhvata naročito snažnu borbu protiv neprijateljskih baterija.

U početku napada vatra se prenosi na prvi cilj napada, u dubinu oko 1 km, i tamo zastaje. Istovremeno izbija do prvog cilja prvi talas tenkova za posrednu podršku pešadije, 600—800 m duboko ešeloniran, sa borbenom brzinom od 12 km, do koga najistaknutiji tenkovski delovi stižu posle 5 minuta, ako se uzme da je cilj udaljen 1 km.

Ovaj talas sastoji se od srednjih tenkova, kojima su pridati tenkovi za podršku, koji raspolažu najmanje kali-

*) Echternach, varošica u Luksemburgu, na nemačkoj granici. — Prim. red.

brima poljskih topova — dakle, danas srednji tenkovi ili čak teški. Glavni zadatak ovih tenkova za podršku jeste borba protiv protivtenkovskih topova. Po dostizanju prvog napadnog cilja, talas zastaje i uništava neprijatelja na celoj pređenoj dubini napada.

Drugi tenkovski talas, dubok oko 400 m, sastoji se iz tenkova za neposrednu podršku pešadije, čiji se pozadnji delovi bore u neposrednoj vezi sa pešadijom koja brzinom od 2 km nastupa ka svom prvom cilju.

Pošto je pešadija zauzela ovaj prvi cilj, ona ponovo izbija ispred tenkovskih talasa. U cilju daljeg nastupanja ona pravi prekid da bi se pripremila za napad protiv drugog cilja i da bi u tek osvojenoj zoni organizovala odbranu.

Dosada je na trajanje takvog prekida računato 45 minuta, ali ovde će se smanjiti na 30 minuta, tj. pod pretpostavkom da se teška pešadiska oruđa već mogu brzo kretati guseničnim vozilima.

Interesantno je napraviti jedan proračun o vremenskom toku jednog dela takvog napada. Prvo treba konstatovati da je pešadija ostala glavni rod vojske, prema čijim potrebama i brzini svi drugi imaju da se upravljaju.

Tenkovi za posrednu podršku pešadije su dakle svojim najistaknutijim delovima posle 5 minuta dostigli svoj cilj; tamo oni čekaju 30 minuta dok ih pešadija ne prestigne, i daljih 30 minuta dok ona iznova ne bude spremna za napad.

Ovi tenkovi se, dakle, uvek bore 5 minuta u pokretu i 60 minuta u mestu.

Za tenkove neposredne podrške račun bi bio sličan. Mora se doći do shvatanja da Francuzi od svojih tenkova zahtevaju previše, jer im ništa bitno ne poveravaju.

Ja sam mišljenja da je nemoguće dozvoliti da tenkovske mase stoje po bojištu, jer će biti uništene od strane avijacije i artiljerije.

Stoga smatram da oklopne jedinice, koje se uče da nisu sposobne za napad na odbranbene položaje, neće takođe biti sposobne ni da iskoriste uspeh bitke, jer i pri-

likom gonjenja treba napadati na odbranbene položaje. Jedno oklopno oružje bez samopouzdanja upravo je nesposobno za velika dela.

U vezi prednjeg mišljenja sam da se proboj, za koji protekne više časova od početka napada, ne može više ostvariti, te će se u najboljem slučaju svesti samo na ugibanje fronta, pošto će za ovo vreme neprijatelj već imati na bojištu privučene jake rezerve.

Iz svih ovih razloga treba izloženu francusku upotrebu tenkova ceniti kao prolaznu pojavu jednog prelaznog perioda.

Francuzi su ranije računali na 1 km fronta napada 25 do 50 tenkova neposredne podrške; danas se može smatrati 50 tenkova na 1 km kao najmanji broj koji može doći u obzir za upotrebu.

Govoriti o formaciji oklopnih jedinica izlišno je, pošto je sve u reorganizaciji.

Britanci su u pitanju tenkovske taktike uvek pridavali važnost samostalnoj upotrebi. Ovaj osnovni pogled najjasnije se ispoljava u čuvenoj rečenici iz Pravila za izvođenje obuke za tenkove i oklopne automobile iz 1927 godine: »Shvatanje da se oklopna motorna vozila uopšte mogu boriti samo u tesnoj vezi sa pešadijom ili konjicom, zastarelo je; oklopna motorna vozila moraju umeti da iskoriste povoljne prilike, i treba da u pravo vreme i na pravom mestu budu tako upotrebljene kako to zahtevaju njihova posebna borbena svojstva«.

To je jasno i u suprotnosti je sa francuskim učenjem.

U međuvremenu su Britanci svojoj konjici dali lake tenkove i spremaju se da svoje pešadijske divizije opsežno motorizuju i oklope, dok svoju operativnu jedinicu — tenkovsku brigadu — zadržavaju kao trup bez glave i nogu.

Po njihovom Pravilu o vođenju trupa od decembra 1935 godine britanski tenkovi imaju dva velika područja zadataka.

Prvo — samostalna operacija, koja treba da se izvede oklopnom brigadom koristeći njenu brzinu.

Zatim — sadejstvo pešadiskom napadu, koje imaju da izvedu pešadiski tenkovski bataljoni pešadiskih divizija, ako budu postojali.

Britanci se mnogo zanimaju operativnom delatnošću oklopnih jedinica, pošto oni upravo u jednom evropskom ratu vide sebe na odlučujućem krilu, na kome britanske brze jedinice svojom nadmoćnom brzinom treba da izbore pobedu.

Šta Britanci misle o sposobnosti oklopnih jedinica za frontalni napad protiv odbranbenih položaja, teško je razaznati. Iz britanske literature dobija se utisak da se u vezi sa tim mišljenja približavaju francuskim.

Iscrpnije i daleko življe nego što može da bude jedno pravilo, izjašnjava se britanski generalmajor J. F. C. Fuller o budućem tenkovskom ratu. Fuller je bio od 26 decembra 1916 u štabu britanskog oklopnog korpusa, od aprila 1917 načelnik štaba, a od avgusta 1918 radio je u Ministarstvu. On se za napredak vojne misli, kako je on zamišlja, za mehanizovanu armiju, za tenkovski rat, bori sa fanatizmom pravovernika i sa mnogo duha i još više temperamenta nego što se na kontinentu hoće da prizna Britancima.

Po Fulleru, pri izbijanju rata krupne oklopne formacije, naslonjene na sopstvena granična utvrđenja, prodiru u neprijateljsku zemlju. Tamo, u zajednici sa vazdušnom flotom, zauzimaju ili razaraju životne centre i bacaju se na zastarelu vojsku protivnika da bi je obišli, napali s boka i leđa i na kraju uništili.

Ukratko, tenkovska armija se ne bori samo potpuno samostalno, ona nije postala samo glavna snaga kopnenog rata, već će postati sila kojoj neće biti u stanju da pruže uopšte nikakav otpor vojske dosadašnjeg sastava.

Fuller, kome se ipak ne može poreći bogato iskustvo u pitanju upotrebe tenkova u poslednjem ratu, i koji je vodio dugu borbu za priznavanje značaja britanskog oklopnog korpusa kao i za konačan trijumf, Fuller je, dakle, mišljenja da oklopne jedinice mogu operisati samostalno. Vredno je truda da se o tome razmisli.

Preporučljivo je da se prvo utvrdi tehnička uslovljenost kretanja tenkova, pa tek onda priđe razmatranju mogućih ratnih situacija.

Pretpostavimo da jedan bataljon britanskih srednjih tenkova »Vickers M-II« treba da uzme učešće u nekom rejdu.

Ako su vozila u redu, onda se može zahtevati da pojedina vozila časovima dugo održavaju brzinu od 15 km i da će biti u stanju da ovu brzinu povremeno povećaju na 26 km. Može se slobodno verovati da će bataljon preći dug put prosečno oko 1.500 km a da ne pretrpi tehničke kvarove u većem broju. Ali, od ranije je poznato da je bataljonu potrebna, posle najviše 200 km vožnje, nova popuna pogonskim materijalom-benzinom, uljem za podmazivanje, naftom — inače će bespomoćno stati. Samo benzina bataljonu treba oko 20 tona.

Ako se uzme da će bataljon imati još nekoliko kilometara vožnje pre nego što pređe sopstveni front, ako se uzme da za vreme rejda protiv neprijatelja može biti primoran na manevrovanje, dakle na zaobilaženja, ako se usto uzme u obzir potreban koeficijent sigurnosti, mora se doći do zaključka da bataljon ne može biti upućen na veće ostojanje od 50—70 km, ukoliko bude upućen samo na sopstvena sredstva.

Slične procene su potrebne i u pitanju snabdevanja municijom, jer se sa 95 artiljerijskih zrna i 5.000 mitraljeskih metaka na jedan tenk može boriti samo ograničeno vreme.

Ako treba da se pređu duža otstojanja, mora se pobrinuti za dopunjavanje pogonskog materijala, a prema prilikama i municije; ili se od početka moraju povesti sa sobom vozila za snabdevanje, za čiju se sigurnost tada treba starati; ili se sa jednim posebnim odeljenjem borbenih vozila mora pogonski materijal doturiti u određeni čas na određeno mesto, što pretstavlja neobično težak poduhvat. Najzad, za poduhvate tenkovskih formacija koji traju danima treba pripremiti i zamenu posada.

Kao što se vidi, i operacije tenkovskim formacijama podvrgnute su neumoljivim nužnostima, i to baš one naročito. Oklopna vozila bez pogonskog materijala mogu predstavljati samo ograničenu borbenu snagu: nekoliko lakih topova u nepokretnim tenkovima i nekoliko mitraljeskih grupa, to je sve. Operativne jedinice, sastavljene kao dosada od ljudi i konja, pod pretpostavkom da imaju na raspoloženju dovoljno vode, ne mogu tako brzo i u tolikoj meri izgubiti svoju borbenu vrednost.

Mora se zapamtiti da svaki poduhvat oklopnih vozila, koji zahteva veći marševski učinak nego što je polovina radijusa dejstva, visi na »pupčanoj vrvci« dovoza i da naročito u pogledu goriva mora uvek priticati čitava reka, inače se operacija može završiti katastrofom. Jer, ko obilazi, sâm je običen.

Brzina koju tenkovski sastavi već danas mogu da razviju i veliki radijus dejstva, koji oni imaju, to su u odnosu na vođenje rata svojstva koja se po svojim daleko-sežnim posledicama danas još jedva mogu sagledati.

Sada opet postoji, kao u ratovima do polovine XIX stoleća, jedan rod oružja koji nasuprot pešadiji može da razvije znatno veću brzinu i koji i na bojnom polju ostaje sposoban za život. Time operacije dobijaju brži tok i iskorišćenje uspeha je opet omogućeno — i to iskorišćenje koje je u poslednjem ratu tako teško bilo postići, jer je pešadija trebala da goni pešadiju.

Iz iskustva poslednjeg rata već je poznato da tenkovi bez pešadije ne mogu zauzeti jedan odbranbeni položaj; ovo se kroz dosadašnji tehnički razvoj nije izmenilo. Ali iskorišćenje uspeha jedne široke breše na frontu, kakva je bila postignuta u tri velike tenkovske bitke Prvog svet-skog rata, dobilo je u savremenim brzim tenkovima sasvim druge mogućnosti. Prodorom u odbranbeni front otkrivaju se dva boka, protiv kojih su sada postale moguće obuhvatne operacije i operacije iz pozadine tenkovskim snagama, koje brešu proširuju i koje mogu dovesti bitku do možda odlučujućeg uspeha.

Kao i u svima oblastima ljudskog društva, tako i u oblasti vođenja rata biće sve teži opstanak malih jedinica, malih država. Ranije se mogla i jedna mala država sa pravom nadati da će joj poći za rukom, i nasuprot velikoj državi, da kroz zadržavajuću (manevarsku) odbranu dobije u vremenu dok se ne umeša neki saveznik. Vojska slabijeg je mogla, ukoliko je sama bila dovoljno velika da »pokrije« celu granicu, da postepeno lagano odstupa primoravajući protivnika uvek na novo razvijanje artiljerije. Čak ako ova složena veština nije uspela i ako je protivnik prodro, uvođenjem rezervi i povlačenjem moglo je nadiranje biti zaustavljeno i strela opet izvučena iz rane. Jer, brzinu je na obe strane određivala pešadija, a staro iskustvo kaže: onaj koji je gonjen brže maršuje od onoga koji goni.

Sada se pojavljuje tenk i potpuno menja ovu uspo-kojavajuću mogućnost.

Njegova brzina dovodi do smanjivanja prostora, u kome sićušne države i bez toga oskudevaju. I najmanji poraz, ma gde stvorena breša na frontu, može imati katastrofalne posledice. Jer nema mogućnosti izmicanja niti izvlačenja ispred jednog efikasnog oružja koje raspolaže sa najmanje trostrukom brzinom pešaka.

U malim i velikim razmerama mogu se očekivati dejstva protiv obadva boka i pozadine, jednom rečju, odlučujući poraz — Kana, o kojoj je Šlifen uvek učio, biće opet moguća.*)

S druge strane, razvoj je upravo u poslednjim godinama utisnuo u svest svakom vojniku: isto onako kao što se jedna jedinica ne može poslati na bojište bez zaštite protiv bojnih otrova, isto tako je ona nesposobna za život bez dovoljne protivtenkovske odbrane. I stoga nikad više tenkovi neće imati priliku da jurišaju protiv nezaštićenog fronta.

*) Detaljnije vidi: *Kana* od Šlifena, izdanje »Vojnog dela«, 1953. — Prim. red.

Iskustva iz borbi u Španiji i Istočnoj Aziji

Govori mi se da jedno delo o *tenkovskom ratu* ne može danas ćutke preći preko iskustava koja je doneo rat na Pirinejskom Poluostrvu i u Kini.

Ja mislim da ova iskustva ne premašuju ona iz godine 1918.

Vidi se da je mitraljez čak i u takvoj razređenosti dovoljan da pešadiskim divizijama nametne poziciski rat. Samo tamo gde je jednoj strani pošlo za rukom da iznenadno grupiše jaka borbena sredstva, uspeva da se front pokrene napadom i da ostane u pokretu dotle dok traje ova nadmoćnost jedne strane.

Sasvim kao 1918 godine! Sa primenom starih sredstava postoji samo stari poziciski rat.

Možda je u Španiji najavljena jedna nova činjenica za onoga koji hoće da vidi: suvozemne bitke ne mogu više biti vođene samo od strane kopnene vojske, već i avijacija mora u punoj jačini učestvovati u borbi. Na bojištima budućnosti biće nemoguća pobjeda onoj vojsci čija avijacija ne izvojuje vazдушnu prevlast iznad bojišta i isto tako ne bude u stanju da je održi za sve vreme trajanja bitke.

Što se tiče tenkova, iskustva su od malog značaja. Tehnički, rat je suprotstavio tenkove, koji su bili sigurno zaštićeni samo od puščanog dejstva, daleko nadmoćnijim protivtenkovskim topovima.

Da je jedan top kalibra 25 mm bio više nego dovoljan da na srednjem otstojanju probije oklop debljine 12—18 mm, konstruktoru je već pre toga bilo poznato. To još više važi za protivtenkovski top kalibra 37 mm.

Ko stvari posmatra površno izvući će odatle pouku da je protivtenkovska odbrana već odavno onemogućila tenkovski napad. To je pogrešan, ali i opasan zaključak!

Taktički, tenk je svakako ofanzivno oružje, ali samo upotrebljen u masi, to je već dokazao Prvi svetski rat. Ovo iskustvo je ponova stečeno i krvlju plaćeno.

Ako su pojedini tenkovski vodovi, najviše čete, upućeni u napad, onda su oni mogli postići početni uspeh

samo tamo gde je artiljerisko dejstvo bilo izostalo ili gde upravo nije bilo nijednog protivtenkovskog topa; inače, bili su uništeni.

U poslednjim decenijama nauka je postigla neslućeni napredak i u poznavanju materija koje postoje u sićušnim količinama; ta nauka se zove mikrohemija.

Za rešavanje mnogobrojnih i osnovnih pitanja tenkovskog rata, nažalost, vojniku potpuno nedostaje »mikrotaktika«. Stoga se iz upotrebe tenkova u Španiji ne daju izvući nikakvi zaključci za budućnost. Pitanja tenkovskog rata rešiće jednoga dana stvarnost samo kroz razumnu ocenu tenkovskih masa.

Isto tako, i u Istočnoj Aziji radi se, ukoliko se dosada vidi, samo o upotrebi tenkova za neposrednu podršku pešadije. Takođe, i ovaj oblik upotrebe pripada vremenu oko 1918 godine, dakle puka prošlost za jedan evropski rat.

Ne, dosada je zahtev za masovnu upotrebu tenkova ostao čista teorija.